

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS

Žibutė Venteraitienė

**Vaiko teisių reikšmingumas pradinės mokyklos
mokytojams ir mokiniams (III – IV klasėse)**

Magistro darbas

Studijų programa *Vaiko teisių apsaugos vadyba*

Darbo vadovas:
Prof.habil.dr. A.Juodaitytė

Šis darbas yra originalus ir nebuvo teikiamas kokiam nors laipsniui ar kvalifikacijai
įgyti .....Žibutė Venteraitienė
(studento parašas)

ŠIAULIAI, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. VAIKO TEISIŲ IDĖJŲ ISTORINĖ GENEZĖ SOCIALINIŲ - TEISINIŲ ASPEKTU.....	8
1.1 VAIKO TEISIŲ GENEZĖ NUO SENIAUSIŲ LAIKŲ IKI ŠIŲ DIENŲ.....	8
1.2. TARPTAURINIŲ ORGANIZACIJŲ VEIKLA VAIKO TEISIŲ APSAUGOS SRITYJE.....	11
1.3. VAIKO TEISIŲ ĮSITVIRTINIMO VISUOMENĖJE RAIDA.....	15
1.4. VAIKO TEISIŲ JURIDINIAI AKTAI LIETUVOJE.....	17
2. PAGRINDINĖS VAIKO TEISĖS IR LAISVĖS BEI JŲ PAŽEIDIMO PRIEŽASTYS	23
2.1. VAIKO TEISIŲ IR PAREIGOS SAMPRATA	23
2.2. TEISĖ GYVENTI	26
2.3. TEISĖ MOKYTIS	28
2.4. TEISĖ REIKŠTI SAVO PAŽIŪRAS IR NUOMONĘ	31
2.5. TEISĖ Į MINTIES, SAŽINĖS IR RELIGIJOS LAISVĘ	32
2.6. TEISĖ BŪTI APSAUGOTAM NUO FIZINIO, PSICHOLOGINIO IR SEKSUALINIO SMURTO	33
2.7. TEISĖ Į ASMENINĮ GYVENIMĄ, ASMENS NELIEČIAMYBĘ IR LAISVĘ.....	41
2.8. TEISĖ Į POILSĮ IR LAISVALAIKĮ.....	43
2.9. TEISĖ Į GERAS GYVENIMO SĄLYGAS, SOCIALINĮ APRŪPINIMĄ IR SVEIKATOS APSAUGĄ	44
2.10. TEISĖ Į ASOCIACIJŲ IR TAIKIŲ SUSIRINKIMŲ LAISVĘ.....	45
3. VAIKO TEISIŲ REIKŠMINGUMAS ASMENYBĖS SOCIALIZACIJOJE.....	47
3.1 VAIKO TEISIŲ KONCEPSIJOS – HUMANIZMO FILOSOFIJOS IŠRAIŠKA.....	47
3.2. VAIKO TEISIŲ REIKŠMINGUMAS ASMENYBĖS SOCIALIZACIJOJE.....	51
3.3. VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMAS	59
3.4. Į VAIKĄ ORIENTUOTAS UGDYMAS	67
3.5. ŽMOGAUS IR VAIKO TEISIŲ MOKYMAS PRADINĖJE MOKYKLOJE.....	69
4. VAIKO TEISIŲ REIKŠMINGUMAS PRADINĖS MOKYKLOS MOKYTOJAMS IR MOKINIAMS EMPIRINIS TYRIMAS.....	73
4.1. TYRIMO ORGANIZAVIMAS.....	73
4.2. III KLASĖS VAIKŲ POŽIŪRIS Į TEISIŲ SVARBĄ IR EGZISTAVIMĄ.....	78
4.2.1. <i>Vaiko teisių svarba.....</i>	<i>78</i>
4.2.2. <i>Vaiko teisių egzistavimas .....</i>	<i>82</i>
4.2.3. <i>Reikšmingiausios teisės vaikams III klasėje (pagal svarbą ir egzistavimą).....</i>	<i>86</i>
4.3. IV KLASĖS VAIKŲ POŽIŪRIS Į TEISIŲ SVARBĄ IR EGZISTAVIMĄ	91
4.3.1 <i>Vaiko teisių svarba.....</i>	<i>91</i>
4.3.2. <i>Vaiko teisių egzistavimas .....</i>	<i>96</i>
4.3.3. <i>Reikšmingiausios teisės vaikams IV klasėje (pagal svarbą ir egzistavimą).....</i>	<i>100</i>
4.4 VAIKO TEISIŲ SVARBOS IR EGZISTAVIMO LYGINAMOJI ANALIZĖ III – IV KLASĖJE VAIKŲ POŽIŪRIŲ REKONSTRUKCIJOS PAGRINDU	105
4.4.1. <i>Vaiko teisių svarba.....</i>	<i>105</i>
4.4.2 <i>Vaiko teisių egzistavimas .....</i>	<i>110</i>
4.5. MOKYTOJŲ POŽIŪRIS Į VAIKO TEISES	117
4.5.1. <i>Mokytojų įsitikinimai dėl vaiko teisių .....</i>	<i>117</i>
4.5.2. <i>Mokytojų požiūris į vaiko teisių reikšmingumą.....</i>	<i>120</i>
4.5.3. <i>Mokytojų nuomonė apie vaiko teisių įgyvendinimo problematiškumą.....</i>	<i>122</i>
4.5.4. <i>Tyrimo apibendrinimas.....</i>	<i>123</i>
5. VAIKO TEISIŲ EGZISTAVIMAS LIETUVOJE (TYRIMO DUOMENŲ LYGINIMAS)	126
IŠVADOS	130
VAIKO TEISIŲ RAIŠKOS SĄLYGOS PRADINĖJE MOKYKLOJE (REKOMENDACIJOS VAIKAMS IR PEDAGOGAMS).....	133
LITERATŪRA	135
PRIEDAI.....	141

IVADAS

Vaikystė – tai ilgiausių pasakų, mylimiausių žaislų, skaniausių saldainių šalis, kurioje vyrauja saulėta ir linksma nuotaika, tyras grožis bei užkrečiantis juokas. Bet ar kiekvienas suaugęs žmogus, atsiminimais nuklydęs į vaikystę, taip šviesiai ją apibūdintų? O ar šiandienos vaikas aprašytą vaikystę kaip gražių stebuklų šalį? Tikriausiai daugelio vaikų mintys nuskambėtų kaip priekaištas suaugusiems, kurie turėtų būti laimingos vaikystės saugotojais...

Vaikystė yra vienas aktyviausių pasaulio pažinimo ir geriausių šios srities pasiekimų laikotarpių. Vaikas yra asmuo, asmenybė, individualybė, todėl nuo pat mažens jis turi būti gerbiamas, suaugusieji privalo juo pasitikėti ir sukurti sąlygas jo asmenybės sklaidai (Sakalauskas, 2000, p. 5).

Vaikas – tai augantis žmogus. Jo poreikiai tiek pat svarbūs, kaip ir suaugusiųjų. Negana to, vaiko aplinka, aplinkinis gyvenimas nulemia jo elgesį visuomenėje. Amžiaus tarpsnis, kai formuojasi asmenybės pagrindai ir kai asmenybė intensyviai fiziškai ir psichiškai vystosi, yra svarbiausia žmogaus gyvenime. Tai viso žmogaus gyvenimo sėkmės arba nesėkmės pagrindas. Pastebime, jog šiandien daugumos dėmesį prikausto politiniai įvykiai, supriešinę skirtingų požiūrių žmones. Suaugusieji neturi laiko domėtis, kaip jaučiasi jų palikuonys. Tokiomis sąlygomis vargu ar galima tikėtis atšilimo, krikščioniškos moralės sprendžiant valstybinius reikalus (Pakšytė, 2001, p. 199 – 200).

Žmonių bendrija šiandien ragina tėvus, vyrus ir moteris, savarankiškas organizacijas, NVO, vietos valdžios institucijas ir nacionalines vyriausybes pripažinti vaiko teises ir jas ginti teisinėmis bei kitomis priemonėmis. Ši pareiga bei atsakomybė tenka ir mums, kiekvienam asmeniui, ne vien Lietuvos Respublikos Seimui, Vyriausybei, kitoms valdžios ir valdymo institucijoms, nevyriausybiniams organizacijoms, kurių veiksmai ar sprendimai gali turėti įtakos vaiko interesams, jo laimingai vaikystei bei visam gyvenimui (Sakalauskas, 200, p. 5).

Vaikui būtina ypatinga apsauga ir priežiūra, teisinė apsauga ir iki gimimo ir po jo. Įstatais ir kitokiomis priemonėmis vaikui turi būti sudarytos galimybės dalyvauti visuomenės gyvenime, sveikai ir normaliai vystytis fiziškai, protiškai, doroviškai, dvasiškai. Visos šios priemonės padeda įgyvendinti vaiko teisių privilegiją, sureiškina vaiko interesus. 1959 m. Vaiko teisių deklaracijoje pasakyta, kad „žmonija privalo vaikui duoti visa, ką turi geriausia“, o 1989 m. Vaiko teisių konvencijoje ši mintis toliau plėtojama. Vaikas turi privilegines teises į ypatingą apsaugą ir

priežiūrą, gali visapusiškai, palankiomis sąlygomis progresyviai ugdyti savo asmenybę (Pakšytė, 2001, p. 199 – 200).

Dažnai didžiuojamės prieš pasaulį savo drąsa, kad sugebėjome ištrūkti iš okupacijos, todėl galime tikėtis geresnio bei teisingesnio gyvenimo. Lietuvos visuomenė siekia žengti demokratijos link – 1992 metais mūsų valstybėje pasirašyta ir 1995 metais ratifikuota jungtinių Tautų 1989 metais priimta Vaiko teisių konvencija, 1996 metais priimtas Vaiko teisių pagrindų įstatymas, 1998 metais – Vaikų globos įstatymas, 2000 – ieji paskelbti Jaunimo metais Lietuvoje. O kiek dar daug nutarimų, programų, projektų. Atrodytų, kad Lietuvoje kinta žmonių sąmonė, vertybės, santykiai bei požiūris į vaiką, jo socialinę padėtį ir teises. Pradėta suvokti, kad vaikas, kaip ir gamta, pats apsiginti negali. Jį turi ginti globos įstatymas... bet toks įstatymas, kurio deklaruojamos teisės būtų įgyvendintos praktikoje.

Šiandien mes turime ne tik šūsnį įstatymų, ginančių vaikų teises, vaikų teisių apsaugos tarnybas, nevyriausybinės organizacijas, padedančias įgyvendinti įstatymų nuostatas, bet ir šurpią statistiką: vaikų skaičius Lietuvoje mažėja (vaikų skaičius kasmet mažėjo vidutiniškai po 25,4 tūkst. 2005 m. gimė 30,5 tūkst. kūdikių, tai yra 122 kūdikiais daugiau nei 2004 m., bet 3,6 tūkst. mažiau nei 2000 m.. 2008 m. 1000-iui gyventojų vidutiniškai teko 8,9, 2004 m.-8,8, o 2000 m. - 9,8 gimusiojo), augantis abortų skaičius (2005 m. – 15912 tūkst., 2006 – 14976 tūkst., 2007 m. – 14667 tūkst.), rodo, kad labai dažnai vaikui net nesuteikiama galimybė ateiti į šį pasaulį, o atėjus jie dažnai tampa socialiniais našlaičiais (2005 m. -3209 ūkst. vaikų, 2006 m. - 3006 vaikai), smurtas prieš vaikus (2008 m. iš viso smurtą patyrė 1048 vaikai, 2007 m. - 1778 vaikai, daugiausia 10-14 m. amžiaus. Iš patirtų smurto atvejų fizinis smurtas sudarė 56, psichologinis - 33, o seksualinis - 11 proc..), (Informacija iš Valstybės Respublikos Vaikų teisių apsaugos tarnybos prie socialinės apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.)

Mūsų valstybėje nemažai nuveikta vaikų teisių apsaugos srityje, tačiau vis dėl to nepakanka.

Nuo pat gimimo vaiko socializacija vyksta nuolatinėje vaiko sąveikoje su suaugusiais. Pirmiausia asmenybės ugdymas (fizinis lavinimas, socialinis, kultūrinis, dvasinis auklėjimas) prasideda šeimoje. Joje „žmogus gauna tiesos ir gėrio pradmenis, čia jis išmoksta, ką reiškia mylėti ir būti mylimam ir ką reiškia būti asmeniu. Šeimoje žmogus įsisąmonina savo orumą ir gali pasiruošti susidūrimui su savo vieninteliu ir nepakartojamu likimu“ (Žibaitis, 1999, p. 15).

Svarbiu vaikų ugdymo šaltiniu tampa mokykla bei jos pagrindinis veikėjas – mokytojas, tačiau besikeičiančios gyvenimo sąlygoskelia ir naujus uždavinius mokytojams. Jie nelabai linkę keistis taip greitai, kaip to reikalauja visuomenės pokyčiai. Atlikta keletas tyrimų (Bulotas, 2000; Jonynienė, 2000; Juodaitytė, 2006), kurie įrodė, jog Lietuvos mokyklose vaiko teisių idėjų įgyvendinimas yra gana problematiškas. Nustatyta, kad Lietuvos mokykla išskirtinai prastai

organizuoja vaiko fizinį ir psichinį saugumą. Visuomenė kelia vaikui reikalavimus, nes jo pagrindinė pareiga mokytis. Atsiranda kriterijus – mokslo rezultatai, diferencijuojantys vaikus pagal jų sėkmę, lemiančią akademinę vertę. „Blogiausia tai, kad vaiko akademinė vertė sutapatinama su jo, kaip žmogaus verte“ (Jonynienė, 2000, p. 12). Lietuvos mokyklose iškyta tokie pagrindiniai probleminiai taškai kaip pagarba vaiko asmenybei, asmeninei nuomonei, jausmams, vaiko laisvam apsisprendimui. O „mokykla vaidina svarbiausią vaidmenį įgyvendinant vaiko teise, nes:

- Tai pirminė socializacijos institucija už šeimos ribų, kur išreiškimos kultūrinės vertybės ir tikslai vaiko atžvilgiu.
- Mokykloms priskiriama didesnė nei šeimai ar kitoms visuomeninėms institucijoms atsakomybė už nuolatinį ir tinkamą vaiko auklėjimą.
- Mokykloje patiriamas platus spektras įvairiausių tarpusavio sąveikos elgsenų (akademių, socialinių, psichomotorinių, bendravimo, konkuravimo), per kurias išreiškimos visuomenės vertybės ir intencijos vaiko atžvilgiu.
- Mokyklos atsakingos už poveikį vaiko vystymuisi daugelyje jo amžiaus tarpsnių ir taip pat už poveikį daugeliui vaiko charakteristikų“ (Hart, 1999, p. 42).

Kyla klausimas, kodėl pedagogai, turintys tokią didelę atsakomybę visuomenei už vaikų auklėjimą, nesugeba įgyvendinti Vaiko teisių konvencijos idėjų? Tačiau verta prisiminti, jog jų pačių vaikystės ideologija nepasižymėjo žmogaus teisių idėjomis. Jų asmeninė socializacija vaikystės laikotarpiu neinteriorizavo vaiko teisių principų kaip sąmoningai suvokros ir pilnos socialinių principų sistemos. Šiandien demokratiškėjanti visuomenė jau privalo atsižvelgti į žmogaus (o taip pat ir vaiko) teises. Pasaulis reikalauja žmonių, gebančių būti savarankiškais, iniciatyviomis, atsakingomis, laisvomis asmenybėmis. Mūsų vaikai dar labai priklausomi, neaktyvūs, neinicatyvūs. Žymūs mokslininkai (Vaitkevičius, 1995; Gučas, 1990; Žukauskienė, 1996) teigia, kad vaikystės laikotarpyje – nuo vienerių metų iki 11–12 metų – padedami būsimos asmenybės pagrindai, t. y. daugumai vaikų susiformuoja asmeninės vertės bei socialinės tapatybės jausmas. Tad jei šeima nesugeba užtikrinti tinkamą vaiko asmenybės raidą, tai visa atsakomybė atitenka ypač pradinių klasių mokytojui, kuris „pradinukui (6 – 7m. – 11 – 12 m.) kartais yra brangesnis net už tėvus“ (Šiliauskienė, 1997, p. 77). Tačiau pradinių klasių mokytojas dažnai susiduria su sunkumais savo šiandienos ugdytinių socializacijoje. Kyla klausimas, ką reikia daryti, kad auganti jaunoji karta keistųsi? Kokią įtaką čia daro vaiko teisės? Kol kas sunku atsakyti į šiuos klausimus, nors galima teigti, jog mokslininkai dėmesio vaiko teisėms Lietuvoje iki šiol visai neskiria. Tačiau mokslininkai aktyviai nagrinėja vaiko teises įgyvendinančius dokumentus (Sakalauskas, 2000; Babachinaitė, 1996), vaikų teisių pažeidimus šeimoje (Bajoriūnas, 1997; Aramavičiūtė, 1996) bei mokykloje (Bulotas, 2000; Jonynienė, 2000, 2005). Vaikų teisių apsaugos

tarnybų veiklą (Pažiarauskienė, 1998), visuomenės požiūrio į vaiko raidą (Juodaitytė, 1998 – 2001; Jokubauskienė, 1999; Žibaitis, 1997; Kurienė, 2000; Marcinkevičienė, 1999; Tamutienė, 2006). Matome, kad mūsų valstybė stengiasi nustatyti vaikų teisių pažeidimų mastą, sunkumą bei ieškoti jų šalinimo ar išvengimo būdų. Sena liaudies išmintis byloja, jog protingi žmonės, matydami, kad medžio šakos pradeda džiūti, mvisada pasirūpina jo šaknimis. Tai gal mums pirmiausia reikėtų pažvelgti į problemą iš kitos pusės – ne tik gydyti kraujuojančias žaizdas, bet ir stengtis rast būdus jų išvengti. Teorinis vaiko teisių idėjų pripažinimas mokykloje neginčytinas, todėl belieka išsiaiškinti galimas vaikų teisių pažeidimų priežastis, kad būtų galima ieškoti prevencinių priemonių.

Reikia pabrėžti, kad nėra nustatyta vaiko teisių pažeidimų įtaka asmenybės tapsmui, nes trūksta vaiko teisių teorinio socialinio – pedagoginio pagrindo. Šiuo metu pedagogikoje vyrauja baudžiamosios teisės idėjos, o vaiko „aš“ koncepsija, grindžiant vaiko teises, nėra ryški. Todėl atsiranda ankstyvosios vaikų socializacijos problemos. Stokojama tyrimų, kurie nustatytų, kokia yra vaikų, patyrusių savo teisių pažeidimus, socializacija.

Vaikų teisių reikšmingumas pradiniam ugdyme netirtas. Šie vaikai jaučiasi ypač nesaugūs dėl savo nebrandumo statuso. Didžiausias dėmesys skiriamas paauglių teisėms, todėl, kad jie geriau suvokia savo teises, turi socialinę patirtį vaiko teisių paisymo srityje, patys geba priminti savo teises suaugusiems. Pradinių klasių vaikai nesuvokia savo teisių, todėl jų teisėms ir skiriame labai mažai dėmesio. Be to, dažnai vaikų teisės priskiriamos ne vaikų pasauliui, o suaugusiems, kurie turi jas užtikrinti.

Dabar Lietuvoje tampa vis reikšmingesniu humanistinis ugdymas, orientuotas į vaiką. Šia filosofija paremtoje „Geros pradžios“ ugdymo programoje išaukštinamos vaiko teisės, kurio skatina ir suaugusiųjų mokymąsi kartu. Taip atsiranda vaikų ir suaugusiųjų savitarpio supratimas., individualumo pripažinimas ir pilna savraiška. Tokiame ugdymo procese nėra galimybių pažeisti vaiko teisių. Tačiau esant tradiciniam ugdymui, vaikai pasigenda savo teisių ir net neturi galimybių suvokti jų reikšmingumo.

Mokslinė problema: egzistuojantys akivaizdūs prieštaravimai tarp vaiko teisių, deklaruojamų dokumentuose, ir jų egzistavimo pradinėje mokykloje skatina išsiaiškinti vaiko teisių reikšmingumą pradinių klasių ugdymo veikėjams (mokiniam ir mokytojams) bei nustatyti vaiko teisių raiškos dinamiką III – IV klasėse.

Hipotezė: teisių pažeidimai vaikystėje daro įtaką besiformuojančiai asmenybei. Tikėtina, kad kai kurių šiandienos pradinių klasių mokinių vaikystė nėra grindžiama vaiko teisių idėjomis. Būtinai socialinis – pedagoginis tyrimas, leidžiantis išsiaiškinti vaikų ir pedagogų požiūrį į vaiko

teisių reikšmingumą pradinėje mokykloje bei sudarantis pagrindą socialinių – edukacinių prevencinių programų kūrimui.

Darbo objektas: vaiko teisių reikšmingumas vaikystėje.

Darbo tikslas – išnagrinėti vaiko teisių reikšmingumą pradinių klasių mokiniams, mokytojams, mokyklos vadovybei, atskleidžiant šių ugdymo veikėjų požiūrį į vaiko teisių raišką mokykloje.

Uždaviniai:

1. Teoriškai pagrįsti vaiko teisių idėjas socialiniu, kultūriologiniu, pedagoginiu aspektu.
2. Nustatyti vaiko teisių reikšmingumą asmenybės socializacijoje.
3. Išnagrinėti vaiko teisių sampratą ir situaciją Lietuvoje.
4. Išsiaiškinti mokinių požiūrį į jų teises ir teisių realizavimą mokykloje tiriant pradinių klasių mokytojų ir mokinių požiūrį į vaiko teisių svarbą ir raišką.

Tyrimo metodai:

1. Teorinės literatūros analizė.
2. Vaiko teisių kontentanalizė.
3. Trpautinio tyrimo „Vaiko teisių situacija Europoje“ tyrime naudota anketa su uždaro ir atviro tipo klausimais Lietuvoje adaptuota Jonynienės ir panaudota jos atliktuose longitiūdiniuose tyrimuose 2000, 2004, 2008 metais.

Darbe naudojami terminai „nuomonė“, „požiūris“ yra lygiavertiškos sąvokos, turint omenyje asmens santykio su objektu (šiuo atveju vaiko teisių idėja ir praktika) išraišką, atspindinčią asmens individualią pažintinę – emocinę patirtį. Pagrindinė darbo sąvoka „reikšmingumas“ naudojama kaip reiškianti tam tikro reiškinių (t. y. vaiko teisių) svarbą.

1. VAIKO TEISIŲ IDĖJŲ ISTORINĖ GENEZĖ SOCIALINIŲ – TEISINIŲ PAGRINDŲ

Vaikystė – socialinė – istorinė kategorija. Bėgant amžiams ir keičiantis epochoms, požiūris į vaiką taip pat keitėsi. Kadangi ilgą laiką vaikas būna šalia motinos, tai ir požiūris į jį tolygus kaip ir moterį, t.y. jei ilgus amžius moterys buvo beteisės, tai toks buvo ir vaikas. Kai moterys pradėjo išsilaisvinti, tada buvo atkreiptas dėmesys ir į vaiką. Kahlilis Džibranas (1883 – 1931) teigia, kad vaikas nėra kažkieno nuosavybė, bet atskiras asmuo, kurį reikia gerbti Kahlilis Džibranas (1883 – 1931) teigia, kad vaikas nėra kažkieno nuosavybė, bet atskiras asmuo, kurį reikia gerbti: „Jūsų vaikai nėra Jūsų vaikai. Tai sūnūs ir dukterys gyvenimo, savęs paties troškimo. Jie ateina pas Jus, bet ne iš Jūsų. Ir nors jie yra su Jumis, bet jie Jums nepriklauso. Jūs galite duoti jiems savo meilę, bet ne savo mintis, nes jie turi savo mintis. Jūs galite priglausti jų kūnus, bet ne jų sielas – nes jos gyvena rytojaus name, kurio Jūs negalite aplankyti – net savo sapnuose. Jūs galite bandyti būti tokie kaip jie, bet nebandykite juos padaryti į save panašius – nes gyvenimas neina atgal ir nesigaišina su vakarykščia diena. Jūs esate laukai, iš kurių Jūsų vaikai kaip gyvos strėlės iššaunamos pirmyn.“

1.1 Vaiko teisių genezė nuo seniausių laikų iki šių dienų

Patriarchalinėje, vergovinėje **Antikos** visuomenėje, kurioje antros rūšies žmonėmis laikomi vergai ir moterys negalėjo turėti jokių politinių teisių, visuotinėms žmonių teisėms visiškai nebuvo skiriama dėmesio. Čia visuomenė suprantama kaip vyriškos lyties piliečiai, o gimimas moterimi laikytas tiesio bausme. Kadangi moterys buvo traktuojamos kaip netinkamos tarnybai, tai jos laikomos ne kaip mainų objektas, padedantis sudaryti naudingas vedybines sąjungas. Tai akivaizdu, jog Antikos visuomenėje vyravo prigimtinio moterų menkavertiškumo teorija (Dinzelbacher, 1998).

Antikos žmogus jautėsi itin išipareigojęs valstybei, nea apie individo vertingumą būdavo sprendžiama pagal jo nuopelnus visuotinei gerovei. Tokia visuomenėje, kurioje gimę vaikai būdavo skirti valstybei, labai retai užaugindavo apsigimusius ir ligotus kūdikius. O į šeimą tokioje visuomenėje žiūrėta kaip į ekonominių išteklių paskirstymo ir valdymo instanciją, bet ne kaip į privačią emocinių ryšių sferą.

Nors demografinės būtinybės Antikos laikais būdavo raginama susilaukti kuo daugiau vaikų, tačiau vaikystė, kaip gyvenimo tarpsnis, tiek Graikijoje, tiek Romoje nebuvo laikoma vertinga. Net

manyta, kad šis tarpsnis pilnas akivaizdžiausių netobulų vaikų trūkumų: fiziškai silpni, morališkai nekompetentingi, intelektualiai nepajėgūs bei ūmūs. Daugelyje antikos gyvenimo tarpsnių schemų vaikystės užbaigimas buvo žymimas įvykiu, kai apie 7 metus užbaigimas berniukams tapdavo naujo gyvenimo pražia – jie būdavo imami į kareivines ir ten bendrai auklėjami. Berniukų gyvenimas prabėgdavo griežtai pagal planą iki pat aktyvios karinės tarnybos pabaigos. Tuo tarpu merginoms Antikos visuomenėje likdavo tik žmonos ir motinos vaidmuo. (Utrio, 1998).

Viduramžiais visuomenė buvo griežtai hierarchiškai suskirstyta. Kadangi čia moterys neturėjo jokių teisių, tai ir visuomeniniame gyvenime nedalyvaudavo. Visą valdžią turėdavo „šėimos galva“, kuris disponuodavo visų šėimos narių valdžios teise, įskaitant ir jų gyvybę bei mirtį.

Bažnyčios požiūriu šėimos centru buvo laikoma sutuoktinių pora, tačiau merginos negalėdavo ištekėti laisvai išsirinkusios vyrą, o tik pagal tėvų norą. Jaunoji kartai paprastai neturėdavo jokios galimybės pasirinkti savo gyvenimo būdo – jis jau būdavo nuspręstas tėvų. Taip pat ir vaikams atitekdavo tas visuomenės statusas, kurį turėjo jų tėvai.

Viduramžiais vaikystė buvo dalinama į dvi dalis:

- Nuo gimimo iki žindymo pabaigos (truko apie 2 metus);
- Laikotarpis iki dantų pasikeitimo.

Manyta, kad apie 7 metus vaikams jau nebereikalinga tėvų globa, o ateina laikas mokytis pono dvare, mokykloje ar amatų dirbtuvėje. Kaimo aplinkoje laikyta, kad 7 metų vaikas ganėtinais sumitęs ir – ypač jei jis našlaitis – pats turįs pelnytis sau duoną. Taip jis būdavo integruojamas į darbą arba savo tėvų ūkyje, arba pas svetimuosius kaip samdinys ar tarnaitė. O 10 – 15 metų vaikai jau visiškai pereidavo į brandų amžių ir darbinį gyvenimą. Reikia paminėti ir faktą, jog viduramžiais vaikus nuo 7 metų buvo galima patraukti baudžiamojon atsakomybėn, o 14, 15 ar 18 metų vaikai jau „metuose“, tai yra jau sulaukę pilnametystės ir gali tuoktis. Pažymėtina ir tai, kad tuo metu vyravo didelis vaikų nuo gimimo iki 11 metų mirtingumas (Dinzelbacker, 1998).

Brandžiaisiais viduramžiais aukštuomenėje ne retenybė buvo ir ankstyvas vaikų sužadėjimas dinastiniais tikslais, taip pat vaikai būdavo „sužadami su Dievu“ ir atiduodami į vienuolynus.

Tuo metu buvo didelis skirtumas tarp požiūrio į vyrus ir moteris. Visą laiką moterys ir mergaitės buvo stipriau pririštos prie namų. O tai muotyvuojama moterų fiziniu silpnumu ir moraline grėsme. Mergaičių auklėjimo moaksimumas buvo namų šeimininkės darbų mokėjimas bei ūkiškumo, kuklumo, tyrumo išlaikymas ir blogo elgesio vengimas. Svarbu ir tai, kad buvo diferencijuojami pagal lytį ir vaikų žaidimai (Utrio, 1998).

Naujaisiais laikais žmonės turėjo 5 skirtingas nuomones apie vaikų prigimtį, kurios atitinkamai reguliavo ir elgesį su vaikais:

1. De Montaigne (1533 – 1592) teigė, kad vaikai nuo prigimties yra geri ir tėvai neturėtų vartoti jėgos prieš juos. Tačiau, jei vaikai brutalūs, tai ir suaugę į juos turi žiūrėti blogai.
2. Calvinistai ir puritonai į vaikus žvelgė kaip į gimusius su nuodėme. Vaikai linkę į blogį, kuriems reikia griežto vadovavimo ir valdingo baudimo. 1533 m. J. Calvin'as teigė, kad vaikų prigimtis yra blogio sėkla. Vaikai – „tai maži velniai“. Tokiam požiūriui įtakos darė ir to meto politika – jei galime valdyti, tai ir turime visus žmones valdyti.
3. Aplinkos įtaka – jau Aristotelis teigė, kad vaiko siela – lentelė, ant kurios galima rašyti, ką nori. Šį požiūrį propagavo ir J. Locke'as (1693): „Vaikas tarsi vaškas, kurį galima lieti kaip nori“.
4. Fr. Bacon'as (1561 – 1692) atstovavo požiūrį, jog vaikai yra kaip žmonos, moterys, tai yra jie vyrų gerų darbų trukdžiai, augimo, tobulėjimo stabdžiai. Toks požiūris vyravo net iki 18 metų amžiaus.
5. Romantiškasis požiūris į vaikus (J. J. Russeau, 18 a. vidurys): „Dievas visus daiktus sukuria gerus, žmogus kišasi ir jie tampa blogi“.

Naujieji amžiai nebuvo statiški. Požiūriai į vaiką kito, o tai stimuliuojo debatus apie vaiko augimą. Žinoma, požiūrį į vaiką keitė ir švietimas, jo kilimas, atsiradęs individualizmas bei padidėjęs funkcijų perdavimas valstybei. Tačiau vis tik priešindustrinė šeima buvo ekonominė, o ne sentimentali realybė. Tėvams rūpėjo vaikų indėlis į šeimos gyvenimą („vaikas – gamintojas“). O moteris buvo priversta daug gimdyti, kad išliktų vaikų, kurie išlaikytų senatvėje tėvus (Jokubauskienė, 1999).

Iki 17 amžiaus Europoje dar nebuvo vaikystės sampratos – vaikai galėjo būti vyrais ir žmonomis, karaliais ir karalienėmis, buvo rengiami, baudžiami, darbinami taip pat, kaip ir suaugusieji.

Prasidėjusioji industrializacija pakeitė ir šeimą: nuo didelės šeimos pereita prie branduolinės. Tačiau vistiek išliko didelis vaikų mirtingumas (70 – 90 % kūdikių mirdavo vaikų namuose). Be to, Anglijos miestuose vaikų gyvenimas tapo labai sunkus. Pavyzdžiui, 3 metų vaikas ieškodavo anglių Temzės upėje, kad išgyventų; dažnai berniukai tapdavo nusikaltėliais, o mergaitės – prostitutėmis. Industrializacijos metu vaikų darbo sąlygos buvo baisios ir sunkios. Bet 1842 m. JAV (Masačiusetse) išleistas įstatymas, kuris aprobojo darbo valandas vaikams (12 metų vaikas galėjo dirbti 10 val.). Tačiau vaikams už darbą buvo atlyginama kaip ir suaugusiems (o ne daugiau). Be to, pasaulyje egzistavo ir vaikų vergija (Žibaitis, 1997).

Apie 1800 m. Pradėta kalbėti apie tai, kad vaiko fiziologija skiriasi nuo suaugusiojo. Dar daugiau – kad vaikas kitaip nei suaugusysis suvokia pasaulį, remiasi savitais logikos principais –

taigi, kad ir psichologiniame lygmenyje jis yra kitoks. Tai buvo susiję su pokyčiais, vykusiais Europoje 16 – 19 amžiuje šeimoje, kuri labai pamažu, bet pradėjo vaduotis iš patriarchalinės hierarchijos. Tėvai pradėjo labiau reikšti savo jausmus vaikams. Pamažu pradeda atsirasti vaiką ginantys įstatymai, vaikystės autonomija, kuri suteikia vaikams šiek tiek privilegijų, tačiau vaikai kai ko ir netenka: jie praranda laisvę, nes yra „suvedami“ į mokyklas – juos dar reikia mokyti, „skiepyti išmintį“.

Demokratėjant šių dienų visuomenei, ir šiandien keičiasi požiūris į vaiką: vaikams arba per daug duodama, arba per mažai suteikiama galimybių.

1.2. Tarptaurinių organizacijų veikla vaiko teisių apsaugos srityje

Žmogaus teisių klausimai analizuojami per visą žmonijos istoriją, tačiau 20 amžiuje, ypač po II pasaulinio karo, kuris nusinešė apie 40 milijonų žmonių gyvybių, žmogaus teisių klausimai tapo tarptautinio įstatymo prerogatyva, kaip taikos ir demokratijos pasaulyje užtikrinimo prielaida.

1945 m. pabaigoje buvo įkurta Jungtinių Tautų organizacija (toliau JTO), kurios pagrindinis tikslas – garantuoti tautų santarvę. 1948 m. gruodžio 10 d. JTO priėmė ir paskelbė pirmą tarptautinį dokumentą, išreiškiantį kiekvienos žmogiškos būtybės prigimtines teises – Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją „kaip visuotinį idealą, kurio turi siekti visos tautos ir valstybės dėl to, kad kiekvienas žmogus ir kiekvienas visuomenės organas ... pasitelkę švietimą ir mokslą stengtųsi prisidėti prie to, kad šios teisės ir laisvės būtų gerbiamos ir, kad būtų garantuota, (...), kad jos bus visuotinai ir tikrai pripažįstamos ir taikomos (...) visiems žmonių giminės nariams“ (Žmogaus teisės, 1997, p. 60). Už tokią Žmogaus teisių deklaraciją balsavo 48 valstybės, 8 susilaokė ir nei viena valstybė nebalsavo prieš (Lietuvos žmogaus teisių centras, 1996).

Ši deklaracija yra pagrindinis tarptautinis dokumentas, kuris skelbia visų žmonių teisių neatimamumą ir neliečiamumą. 30 – tyje deklaracijos straipsnių nustatyta tvarka yra išvardintos pagrindinės laisvės ir teisės – pilietinės, politinės, ekonominės, socialinės, kultūrinės, kurias gali turėti viso pasaulio žmonės. Deklaracija išreiškia visuotinį idealą, kurio turėtų siekti visos tautos ir valstybės visomis įmanomomis priemonėmis. Teisingumas, laisvė, lygybė ir apsisprendimas – tai pagrindinės vertybės ir principai, išsakomi žmogaus teisių sąvoka (Starkey, 1994, p. 35).

Pirmuosiuose 2 – juose deklaracijos straipsniuose pabrėžiama, kad visi žmonės be jokių išimčių gimsta laisvi ir gali naudotis savo teisėmis.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija išreiškia humanistinius ir demokratinius viso pasaulio tautų idealus. Turi būti harmonija tarp nacionalinių ir tarptautinių santykių.

Deklaracijoje pirmą kartą pasaulio istorijoje buvo nustatytos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, kurios tapo tarptautiniais standartais. Visuotinė deklaracija – dokumentas, kuris skelbia, kad visuomenės pagrindas yra kiekvieno žmogaus teisės. Šis dokumentas verčia reguliuoti žmonių santykius visuomenėje. Pastaraisiais metais (JTO) priėmė du tarptautinius punktus: vienas apie ekonomines, socialines ir kultūrinės teises (1966), kitas apie pilietines ir politines teises (1966). Jie konkretina žmogaus teises ir jos įgauna juridinę galią. Buvo pasirašytas Fakultatyvinis protokolas. Visi dokumentai (Visuotinė deklaracija, 2 tarptautiniai paktai ir Fakultatyvinis protokolas) sudaro Tarptautinį visų tautų ir valstybių bilį (įstajymo projektą). Principai apie žmogaus teises išdėstyti Tarptautiniame bilyje (projekte), buvo tobulinami kituose JTO dokumentuose. Žmogaus teisių bilis (projektas) yra svarbi gairė žmogaus teisių istorijoje (Bulotas, 2003, p. 76 – 77).

„Kasdienybėje žmogaus teisės reiškia etines normas, apsprendžiančias vertybines orientacijas, moralės sampratą bendražmogiškąjį mąstymą. Tai žmonių tarpusavio santykių pagrindas, nepriklausomai kokiai socialinei, etninei, lyties, religinei, amžiaus ar kt. grupei žmogus bepriklaušytų“ (Jonynienė, 2000, p. 26).

1949 metais buvo įkurta Europos Taryba, kuri prižaužįsta Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos idėjas ir laiko savo tikslu palaikyti ir vykdyti Europos sandraugą. 1950 metais ji priėmė Europos konvenciją apie žmogaus teisių ir laisvių gyvenimą. Ši konvencija numato tokių organų sukūrimą: Europos žmogaus teisių Komisiją ir Europos Žmogaus teisių teismą. Pastaraisiais metais šios organizacijos priėmė daug protokolų. Šiems tikslams ir kontrolei palaikyti padeda Europos socialinė chartija ir papildomas jos protokolas (1988).

Nuo 1948 metų Jungtinių Tautų organizacija paskelbė apie 50 deklaracijų ir konvencijų, susijusių su žmogaus teisėmis.

Visuotinė žmogaus teisių deklaracija iki šiol tebėra pagrindinė moralinė jėga, ginanti viso pasaulio žmonių teises ir laisves (Bulotas, 2003, p. 77).

Jei žmogaus teisės galioja visiems žmonėms, tai kodėl vis tik vėliau atskirai prabilta apie vaiko teises? Štai keletas atsakymų į klausimą:

- Ne visais laikais buvo pripažįstamos vaikų teisės. „Ilgą laiką vaikai buvo traktuojami kaip suaugusiųjų turimų teisių objektai, o ne kaip savarankiški teisių „turėtojai“ ar „subjektai“ (Vaiko teisės Europoje, 2000, p. 17). Dažnai pripažįstamos gyvūnų, bet ne vaikų teisės. Vaiko teisėms prireikė išskirtinio dėmesio, norint pabrėžti, kad vaikai – atskira žmonių grupė, turinti savo teises.
- Vaikai yra ypatingi žmonės, turintys įvairių poreikių, bet negalintys savęs apginti. Žinoma, suaugusiųjų teisės kartais skiriasi nuo vaikų teisių, bet būna ir priešingai – vaikai gali turėti kitokių teisių nei suaugusieji. Kalbėti apie žmogaus teises, bet neišskirti ypatingų vaiko

teisių, yra per maža, kad ši visuomenės grupė būtų pripažinta ir tinkamai apsaugota. Jei tai nebus daroma, tada vaikai, kaip ir praeityje, liks „nematomi“.

- Nors vaikai nuolat minimi žmogaus teisių dokumentuose, bet ir pavieniuose jų punktuose, kurie dažnai būna tiesiog nepastebėti. Šie punktai nesudaro vientiso vaiko teisių dokumento, kuris užtikrintų tinkamą vaikų apsaugą.

Apie išskirtinę vaikų padėtį tarptautinė bendruomenė prabilo tik XX amžiaus pradžioje. Vaiko teisėmis pirmosios susirūpino moterys. 1923 metais Didžiojoje Britanijoje buvo įkurta organizacija „Gelbėkit vaikus“, kuri tapo tarptautine sąjunga. Jų suformuoti penki vaiko teisių teiginiai išreiškė vaiko teisę į globą, apsaugą, aprūpinimą. Pagaliau buvo suvokta, kad vaikas, būdamas fiziškai ir protiškaai nesubrendęs, pats savo teisių negali ginti, todėl jam turi būti suteikta ypatinga apsauga ir priežiūra. Tačiau vis tik palyginti neseniai vaikai tapo teisės subjektais (Lietuvos vaikų teisių gynimo organizacija, 2000).

Tai, jog vaikai yra lygiateisė žmonijos grupė, užakcentavo 1959 m. JTO paskelbta Vaikų teisių deklaracija, kuri siekė, kad „vaikai turėtų laimingą vaikystę, savo pačių ir visuomenės labai naudotąsi joje nustatytomis teisėmis ir laisvėmis, ir ragina tėvus, vyrus ir moteris, tiek pavienius asmenis, tiek savanoriškas organizacijas, vietos valdžios organus ir nacionalines vyriausybes pripažinti šias teises ir jas ginti teisinėmis ir kitokiomis priemonėmis“ (Vaiko teisės, 1997, p. 7). Minėtoje Deklaracijoje užrašyta 10 vaikų teisių principų.

Tačiau bėgant metams paaiškėjo, kad principų, kuriais remiantis būtų ginamos vaikų teisės paskelbimo neužteko, todėl 1979 metais – tarptautiniais vaiko metais – pradėtas kurti pirminis Vaiko teisių konvencijos projektas. Tuo užsiėmė Žmogaus teisių komisijos sudaryta darbo grupė. 1989 metų lapkričio 20 d. Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja vieningai priėmė Vaiko teisių konvenciją, manydama, kad šis dokumentas padės gerinti vaikų gyvenimą. Per palyginti trumpą laiką Konvencija tapo plačiausiai ratifikuotu žmogaus teisių dokumentu. Vaikų teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos tapo vertinimo kriterijumi, siekiant nustatyti, kaip elgiamasi su vaikais pasaulyje (Bulotas, 2000).

Vaiko teisių konvenciją sudaro 54 straipsniai, nusakantys principus, įvairaus pobūdžio teises bei jų stebėjimo ir įgyvendinimo mechanizmus. 41 straipsnis nurodo vaiko teises ir apima civilines teises bei laisves, šeimos aplinką ir alternatyvią globą, sveikatos apsaugą ir gerovę, mokslą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą, specialias apsaugos priemones (pavyzdžiui siekiant užkirsti kelią vaikų prekybai, apsaugoti dirbančius, seksualiai išnaudojamus vaikus, nepilnamečius nusikaltėlius. Konvencijos dvasią geriausiai atskleidžia keturi jos bendrieji principai:

- *Vaiko interesai* (3 straipsnis)

Šis straipsnis numato, kad visų svarbiausiais laikytini vaiko interesai, atliekant bet kokius su vaiku susijusius veiksmus.

- *Gyvenimas ir vystymasis* (6 straipsnis)

Šis straipsnis ne tik teikia pirmenybę vaiko teisei gyventi, bet ir sveikai vystytis, tobulėti jo asmenybei, talentams bei gebėjimams.

- *Jokios diskriminacijos* (2 straipsnis)

Vaiko teisės galioja neatsižvelgiant į vaiko lytį, tautybę, religiją, pilietybę.

- *Dalyvavimas* (12 straipsnis)

Privaloma išklausti ir paisyti vaiko nuomonės svarstant bet kokią jį liečiantį klausimą, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą.

Kadangi Konvenciją ratifikavo beveik viso pasaulio šalys, jos svarbumą galima nusakyti tokiais aspektais:

- Ji traktuoja vaiko teises kaip nedalomą visumą, pabrėžia, kad jos visos reikalingos sveikai ir harmoningai vaiko asmenybei vystytis, pripažįsta, kad teisės tarpusavyje siejasi ir viena nuo kitos priklauso (pvz., sveikata, tinkamas gyvenimo lygis ir mokslas).
- Ji pateikia nors minimalų standartų kompleksą, pagal kurį galima tikrinti, kaip teisė, politika ir praktika veikia vaikus.
- Ji pripažįsta daugelio šalių ribotas galimybes vaikų teisių srityje, bet ragina jas daryti viską, kas įmanoma, ir tikisi, kad labiau pasiturinčios šalys pasieks atitinkamai daugiau laimėjimų vaiko teisių apsaugos srityje. Konvencija taip pat ragina turtingas šalis padėti skurdesnėms, bendradarbiauti su jomis ir teikti paramą bei paskolas.
- Ji nustato mechanizmą, veikiantį vadovaujant Jungtinių tautų Komitetui Ženevoje, ir įpareigojant vyriausybes atsakyti už savo veiksmus, susijusius su vaikais. Be to, konvencija suteikia nevyriausybiniams bei kitoms organizacijoms svarbų vaidmenį vertinant vyriausybių ataskaitas (Vaiko teisės Europoje, 2000, p. 18).

Jungtinių Tautų Vaiko teisių deklaracija ir Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija užakcentavo, jog vaikai yra lygiateisė žmonių grupė. Vaikai jau nėra traktuojami „kaip sumažinta suaugusiųjų kopija“ – jų amžiaus psichologinės charakteristikos, intensyvus fizinis ir psichinis brendimas lemia tai, jog vaikai pripažįstami žmonių dalimi, reikalaujančia ypatingos apsaugos, priežiūros bei paramos. Nauja tai, kad vaikui nuo pat gimimo pripažįstamos ir visuotinės žmogaus teisės. “Pastarosios turi apspręsti vaiko socialinį ir bendrai vertybinį supratimą, tad jų įgyvendinimas ir garantavimas vaikui – ugdymo prerogatyva ir būtina dabarties socializacijos sąlyga“ (Bulotas, 2000, p. 8). Valstybės, pripažindamos kiekvienam planetos vaikiui bendražmogiškąjį statusą ir visas

prigimtine žmogaus teisės, kurias vaikas pajėgia suvokti ir naudotis, įsipareigoja užtikrinti minėtas teises pasitelkiant visas įmanomas priemones: administracines, teisines, edukacines ir kt. Šis dokumentas suteikia atsakomybę suaugusiems visuomenės nariams, o ypač ugdomąją veiklą praktikuojantiems (tėvams, mokytojams ir kt.) įgyvendinant vaiko teises. Tam būtina apie jas žinoti, nes jeigu apie teises nežinoma, tai tolygu jų nebuvimui (Meyer – Bisch, 1995, p. 14).

Tačiau tobuli įstatymai savaime neužtikrina individo teisių. „Vaiko teisių plėtra ir jų praktinis įgyvendinimas reikalauja nuolatinių ir ilgalaikių atskirų valstybių ir tarptautinės bendruomenės pastangų“ (Starkey, 1994, p. 36).

XX amžiaus antroje pusėje vaiko teisių klausimai įgavo pirmumo teisę tarptautiniuose įstatymuose ir vaiko teisių gynimo organizacijose. Daugiausia šioje srityje yra nuveikusios tokios tarptautinės organizacijos, kaip Jungtinių Tautų organizacija su savo padaliniais UNICEF (fondas, organizuojantis ir teikiantis reikiamą paramą vaikams) bei UNESCO (organizacija, kurios tikslas – įgyvendinti žmogaus teisių idėjas ir idealus švietime), Europos Taryba su savo padaliniu CDCC, Europos sąjunga, tarptautinė vaiko rupybos organizacija (Childwach International), nevyriausybinė organizacija „Gelbėkit vaikus“ (Save the children).

1.3. Vaiko teisių įsitvirtinimo visuomenėje raida

Vaiko teisių deklaracijos principai radosi ilgai ir sunkiai. Pirmosios apie vaikų teises prabilo moterys. 1923 m. Didžiojoje Britanijoje E. Džeb įkūrė organizaciją „Gelbėkit vaikus“. Ši organizacija tapo tarptautine sąjunga. E. Džeb manė, jog moterys turi kovoti už vaikų teises, kad jos būtų pripažintos visame pasaulyje, ir suformulavo penkis vaikų teisių teiginius. Už tokias idėjas kai kurios moterys pakliuvo į kalėjimą, tačiau kova dėl vaiko teisių tęsėsi. E. Džeb pasiūlyti teiginiai 1924 m. buvo priimti Tautų Lygoje. Taip pirmą kartą vaikų teisės buvo paskelbtos pasauliui.

Pirmieji paskelbti teiginiai dėl vaikų teisių buvo tokie:

1. Turi būti sudarytos palankios materialinės ir dvasinės sąlygos normaliam vaiko vystymuisi.
2. Alkaną vaiką reikia pamaitinti, sergančiam, išsigandusiam vaikui reikia padėti, teisės pažeidėję reikia perauklėti, našlaitį bei benamį reikia priglausti ir jam padėti.
3. Nelaimės atveju pirmiausia reikia padėti vaikui.
4. Reikia sudaryti sąlygas, kad vaikas užsidirbtų pragyvenimui, reikia ginti jį nuo bet kokių išnaudojimo formų.
5. Auklėjant vaiką reikia turėti omenyje tai, kad jo gabumai turi būti nukreipti į darbą tėvynainių labui.

1939 metais prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Jis atnešė žmonijai baisių nelaimių: buvo sugriauti miestai ir kaimai, žuvo milijonai žmonių, trūko maisto, siautėjo ligos. Nuo karo baisumų nukentėjo ne tik suaugusieji bet ir vaikai. Daugelis jų liko be tėvų, be pastogės, be duonos kąsnio. Jų likimu susirūpino organizacijos, kurios savo darbe vadovavosi paskelbtais penkiais principais. Šios organizacijos aptarė karo padarinius ir pirmuosius penkis teiginius papildė dar dviem.

1948 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinė Asamblėja, suprasdama jog žmogaus teises privalo ginti įstatymas, paskelbė Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją, kurioje pripažino visiems žmonėms lygias teises ir laisves nepriklausomai nuo rasės, lyties, kalbos, religijos, tautybės, turtinės ar kitokios padėties.

Vis daugiau įvairiausių organizacijų domėjosi vaikų teisėmis ir pasisakė už tai, kad būtų užtikrinta jų laiminga vaikystė. Atsižvelgdama į tai, kad vaikams labiau negu suaugusiems reikalinga parama ir globa, nes jie dar nesavarankiški. Generalinė Asamblėja 1959 m. lapkričio 20 d. Paskelbė Vaiko teisių deklaraciją. Šis dokumentas kvietė visus vyrus ir moteris, valdžios atstovus ir visuomenės organizacijas pripažinti ir ginti vaikų teises (Letukienė, 2000, p. 14 – 15).

1979 metai buvo paskelbti Vaikų metais. Visame pasaulyje žmonės svarstė aktualias vaikų problemas. 30 pasaulio valstybių įsitraukė į diskusiją, ieškojo būdų, kaip padėti vaikams. Diskusijos užtruko: nuo tarptautinių Vaikų metų praėjo trys dešimtmečiai, o nuo Vaiko teisių deklaracijos paskelbimo – 50 metų. Rėdžiant tarptautinėms vaikų teisių metinėms, 1989 m. lapkričio 20 d., Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja paskelbė Vaiko teisių konvenciją.

Jungtinės tautos, atsižvelgdamos į tai, kad vaikams reikia meilės, supratimo, moralinės ir materialinės paramos, kad , kad vaikai yra visuomenės nariai ir turi pareigas, mano, jog jie turi teisę ir į ypatingą globą. Šiame dokumente vaiku laikoma žmogiška būtybė iki 18 metų.

Vaiko teisių konvencija įsigaliojo 1990 m., o iki 1995 m. ją ratifikavo daugiau kaip 180 šalių (Letukienė, 2000, p. 76).

Lietuva 1992 m. sausio 5 d. Prisijungė prie 1959 m. Jungtinių Tautų Organizacijos Vaiko teisių deklaracijos, 1989 m. – prie Vaiko teisių konvencijos, kurią Lietuvos Respublikos Seimas ratifikavo 1995 m. liepos 3 d., o 1996 m. kovo 14 d. Buvo priimtas Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. Pastaraisiais metais tam tikrose vaiko teisių apsaugos srityse įvairiais šalies valdymo lygmenimis nemažai nuveikta, tačiau kurti efektyvią vaiko teisių apsaugos sistemą tebėra vienas iš pagrindinių mūsų šalies strateginių uždavinių. Kurti ir tobulinti šią sistemą galime visi, ne vien turėdami galią spręsti, bet ir teikdami pozityvius pasiūlymus, išreikšdami savo nuomonę, galiausiai rūpindamiesi šalia esančiais vaikais, darydami tai, kas priklauso nuo mūsų, siekdami, kad vaikai iš tiesų gautų tai (ir tik tai), ką žmonija turi geriausio (Sakalauskas, 2000, p. 6).

Ratifikavę Vaiko teisių konvenciją, įsipareigojome tarptautinei bendrijai vykdyti šio dokumento nuostatas, todėl turime ieškoti būdų, kaip jas įgyvendinti. Konvencijos preambulėje parašyta: „Pripažindami, kad vaikas turi augti šeimoje jausdamas laisvę, meilę ir supratimą, kad galėtų visapusiškai ir harmoningai vystytis...“. Galbūt, neįmanoma sukurti įstatymą, kuris tai įgyvendintų. Tačiau žinodami, kad laimė, meilė ir supratimas yra svarbiausios laimingos vaikystės prielaidos, ir vadovaudamiesi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, visada turime rasti harmoniją su kuriamais įstatymais. Svarbu nepamiršti pasaulio lyderių 1990 m. paskelbto principo „Svarbiausia – vaikai“. Tai reiškia, kad pagrindiniai vaikų poreikiai turi būti prioritetingi visada – ar sunkius, ar gerus laikus išgyvena šeima, valstybė, pasaulis. Reikia „spausti“ vyriausybę, kad visi jos nariai galvotų, kaip kiekvienas sprendimas ar įstatymas paveiks vaikų gyvenimą, jų likimą (Trakinskienė, 1998, p. 46).

1.4. Vaiko teisių juridiniai aktai Lietuvoje

1992 metais Lietuva prisijungė prie JTO Vaiko teisių konvencijos, 1995 metais ją ratifikavo Seime. Ratifikuodama šį dokumentą, valstybė įsipareigojo tarptautinei bendruomenei rūpintis savo vaikais ir užtikrinti, kad nacionalinė teisė atitiktų Konvencijos reikalavimus – prireikus koreguotų savo nacionalinius įstatymus bei imtųsi priemonių, užkertant kelią Konvencijos saugomų teisių ir laisvių pažeidimams.

Šiuo metu Lietuvoje pagrindines vaiko, kaip žmogaus teises (į gyvybę, sveikatą, laisvę, asmens neliečiamumą, teisę į normalų fizinį, protinį, dvasinį, dorovinį, socialinį vystymąsi ir kt.) saugo Lietuvos Respublikos Konstitucija. Taip pat Lietuvos Respublikos Seimas, ratifikavęs Vaiko teisių konvenciją 1996 metais priėmė Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą, nes bėgant laikui tapo aišku, kad neužtenka prisijungti prie JTO Vaiko teisių konvencijos ir įkurti Vaiko teisių apsaugos tarnybas, jog būtų tinkamai apgintos vaikų teisės. Tapo labai svarbu sukurti šios apsaugos teisinius pagrindus.

Taigi Lietuvoje pirmą kartą buvo parengtas sistematiškas ir pagrindines vaiko teises bei jų apsaugą reglamentuojantis teisės aktas. Lietuvos Respublikos Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymą sudaro 11 skyrių (iš viso 62 straipsniai), kuriose reglamentuoti svarbiausi vaiko santykiai, teisės bei laisvės ir jų apsaugos garantijos pagrindinėse vaiko gyvenimo, auklėjimo ir veiklos srityse: santykiai su valstybe, šeima, mokykla, socialine aplinka, darbine veikla, specialiomis institucijomis, atsakomybės santykiai ir kt. Šis įstatymas yra suderintas su pagrindinėmis tarptautinės teisės normomis, principais bei Lietuvos Respublikos Konstitucija, todėl jis tampa

pagrindiniu įstatymu, kuriuo turi remtis Lietuvos institucijos, dirbančios su vaikais. Daugelis šio įstatymo nuostatų yra suformuluotos kaip principai ir įtvirtintos šiuose skyriuose:

Pirmame skyriuje „*Bendrosios nuostatos*“ pateikiama įstatymo paskirtis, bendrieji vaiko teisių apsaugos principai, vaiko samprata ir kt.

Antrame skyriuje „*Pagrindinės vaiko teisės ir laisvės*“ reglamentuojamos pagrindinės vaiko pilietinės ir socialinės teisės bei laisvės, kurias garantuoja valstybė.

Trečiame skyriuje „*Vaikas ir šeima*“ nustatomos svarbiausios vaiko teisės ir jų apsaugos garantijos šeimoje.

Ketvirtame skyriuje „*Negalios vaikas*“ reglamentuotos šios kategorijos vaikų pagrindinės teisės ir jų apsaugos garantijos.

Penktame skyriuje „*Vaikas ir mokykla*“ reglamentuotos besimokančių vaikų teisių svarbiausios garantijos.

Šeštame skyriuje „*Vaikas ir darbas*“ įtvirtintos pagrindinės dirbančių vaikų teisių garantijos.

Septintame skyriuje „*Vaikas ir socialinė aplinka*“ nustatytos svarbiausios vaiko teisių apsaugos nuo neigiamos socialinės aplinkos garantijos.

Aštuntame skyriuje „*Pagrindinės vaiko pareigos, jo atsakomybė ir elgesio kontrolės ypatumai*“ reglamentuotos vaiko pareigos, nustatyti jo elgesio kontrolės ir atsakomybės ypatumai.

Devintame skyriuje „*Atsakomybė už vaiko teisių pažeidimus*“ nustatyti pagrindiniai fizinių ir juridinių asmenų teisinės atsakomybės už vaiko teisių pažeidimus principai.

Dešimtas skyrius „*Vaiko teisių apsaugos institucijų sistema*“ skirtas vaiko teisių apsaugos pagrindinių institucijų sistemai Lietuvoje reglamentuoti.

Vienuoliktas skyrius „*Baigiamosios nuostatos*“ nustato šio įstatymo įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarką.

1993 m. Lietuva tapo Europos Tarybos nare, todėl privalo derinti savo teisės normas ir principus su jos konvencijomis ir rekomendacijomis. Lietuvos valstybė stengiasi sutvarkyti savo įstatyminę, juridinę, bazę taip, kaip reikalauja tarptautiniai vaiko teises reglamentuojantys įstatymai. Tam priimta nemažai įstatymų ir teisės aktų: **Lietuvos Respublikos vaiko globos įstatymas** (1998m. kovo 4 d.), **Lietuvos respublikos darbo sutarties įstatymas** (1991 m. lapkričio 28 d.), **Jaunimo politikos koncepsija** (1996 m. birželio 27d.), **Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas** (1996 m. spalio 9 d.), **Lietuvos Respublikos valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymas** (1995 m. sausio 1 d.), ratifikuota **Hagos konvencija dėl vaikų apsaugos ir bendradarbiavimo tarptautinio įvaikinimo srityje** (1998 m. rugpjūčio 1 d.), **Lietuvos Respublikos invalidų socialinės integracijos įstatymas** (1991 m. lapkričio 28 d.), **Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas** (1984 m. gruodžio 13 d.),

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (1961 m. birželio 26 d.), parengta nauja trečioji **Lietuvos Respublikos civilinio kodekso projekto knyga „Šeimos teisė“** (1998 m.) ir kt.

Kad būtų įgyvendinama ir vykdoma numatyta valdžios politika, Konstitucijos įstatymų bei kitų teisės aktų nuostatos, Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme įtvirtinta, kad vaiko teisių apsauga Lietuvoje užtikrina:

- valstybė ir jos institucijos;
- vietos savivaldos institucijos;
- nevyriausybines organizacijas, kurių veikla susijusi su vaiko teisių aosauga.

1996 m. gegužės 30 d. Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu buvo įsteigta **Konsultacinė vaikų reikalų taryba prie Lietuvos Respublikos Prezidento**, kurią sudaro valstybinių institucijų bei nevyriausybinių organizacijų, susijusių su vaiko teisių apsauga ir nusikaltimų prevencija, atstovai. „Tarybos veiklos tikslas – siekti, kad būtų užtikrinta vaiko teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos problemų sprendimo kokybė, prioretiškumas ir veiksmingumas, padėti formuoti šios srities politiką, užtikrinti tarptautinį bendradarbiavimą, koordinuoti šios srities valstybinių ir nevyriausybinių organizacijų veiklą (Sakalauskas, 2000, p. 83).

Seimo nutarimu 1997 m. vasario 25 d. buvo įsteigta **Seimo šeimos ir vaiko reikalų komisija**, kurią sudaro 10 Seimo narių. Šios komisijos svarbiausi vaiko teisių apsaugos uždaviniai yra tokie:

- rūpintis, kad būtų įgyvendinami JTO Vaiko teisių konvencijos, Lietuvos Respublikos įstatymų, kitų teisės aktų, reglamentuojančių vaiko teises, jo interesų apsaugą, reikalavimai;
- inicijuoti ir rengti įstatymų, jų papildymų bei pakeitimų projektus vaiko teisėms ginti.

Prie vyriausybės yra įsteigta ir **Vyriausybė jaunimo reikalų taryba**, kuri įgyvendina valstybinę jaunimo politiką (Lietuvoje jaunimu laikomi žmonės nuo 16 iki 29 metų) ir rūpinasi jos kokybe.

1995 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu įkurta **Vaiko teisių apsaugos tarnyba** prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kuri koordinuoja rajonų (miestų) Vaikų teisių apsaugos tarnybų darbą. Šios tarnybos tiesiogiai rūpinasi vaiko teisių apsauga, atsako už vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų vykdymo organizavimą, kontrolę bei priežiūrą, taip pat vykdo vaiko teisių apsaugos ir nusikalstamumo prevenciją.

Saugant vaiko teises taip pat svarbus vaidmuo tenka ir **nevyriausybiniams organizacijoms** (NVO). Nemažai jų dirba vaikų ir jaunimo teisių apsaugos ir nusikaltimų prevencijos darbą. Lietuvoje labiausiai paplitę šie nevyriausybinių organizacijų tipai: visuomenės organizacijos, religinės bendrijos, bendruomenės ir jų centrai, labdaros ir paramos fondai, asociacijos, daugelis viešųjų įstaigų, profesinės sąjungos. Žymiausios nevyriausybines Lietuvos vaikų teisių organizacijos

yra „Pieno lašas“ ir „Gelbėkit vaikus“. Švedų organizacija Radda Barnen („Gelbėkit vaikus“) ir Lietuvos vaiko teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“, raginant Europos Tarybos informacijos ir dokumentacijos centrui Vilniuje, įkūrė Vaiko teisių informacijos ir konsultavimo centrą Vilniaus mieste. Šis centras ne tik kaupia literatūrą apie vaiko teises bei informaciją, kaip šių teisių laikomasi Lietuvoje, bet ir organizuoja seminarus, konferencijas, įvairius renginius, skirtus vaikų problemoms bei ruošia projektus, skirtus vaiko teisių propagavimui (Sakalauskas, 2000).

Nuo 1996 metų Lietuvoje vykdomi įvairūs projektai, skirti propaguoti demokratijos idėjas visuomenėje, skatinti pilietinį aktyvumą, ugdyti mokinių demokratinės veiklos įgūdžius. Be to, 1998 metais Lietuvos vidurinėse mokyklose pradėtas dėstyti integruotas pilietinės visuomenės pagrindų kursas, kuriame svarbiausios žmogaus laisvių temos.

Taigi Lietuvoje, atsižvelgiant į tarptautinę patirtį, naujai kuriama juridinė vaiko teisių apsaugos sistema, reformuojama mokykla. Nemažai vaiko teisių apsaugos nuostatų rodo siektiną tikslą. Tačiau, kad principiniai vaiko teisių apsaugos nuostatai įsitvirtintų visuomenėje, reikia daug laiko. „Todėl pastangos apginti vaiką kartais lieka neišgirstos, nesuprastos ir neparemtos. Vis dėlto nuoširdūs siekiai pamažu padeda ugdyti geresnę ir jautresnę visuomenę. Juk dažnai ištartas geras žodis ar net šypsnyš gali pakreipti vaiko ateitį kita linkme. Nuo to prasideda vaiko teisių apsauga“ (Sakalauskas, 2000, p. 95).

Nuo 2000 metų Lietuvoje prasidėjo tikroji vaiko teisės ir veiksmų plano reforma: 2000 m. priimtas LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymas, įsteigta Įvaikinimo tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (2000 m.) bei Vaiko teisių kontrolieriaus įstaiga (2001 m.), Šeimos, vaikų ir jaunimo departamentas, kuriam pavesta koordinuoti vaikų ir jaunimo teisių apsaugos politikos įgyvendinimą (2002 m.). Įsigaliojo naujasis Civilinis kodeksas (2001 m.), Civilinio proceso kodeksas (2003) ir daugybė kitų (plačiau žr. Jungtinių Tautų vaiko teisių įgyvendinimo ataskaita, 2004). Patvirtinti Vaiko globos organizavimo nuostatai (2002 m.), Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas (2002 m.), naujasis Švietimo įstatymas (2003 m.) (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004). Siekiant užtikrinti vaiko teisių apsaugą ir išspręsti kai kurias problemas (smurto, nepriežiūros, narkotikų ir alkoholio vartojimo bei kitas), patvirtintos ir vykdomos tęstinės programos, kurias kartu įgyvendina Vyriausybės institucijos ir nevyriausybinių organizacijų: patvirtinta Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros 2004–2006 metų programa; tęsiama nacionalinė 2003 m. programa prieš vaikų seksualinį komercinį išnaudojimą; 2002 m. patvirtintas neatidėliotinių veiksmų kovai su smurtu prieš vaikus priemonių planas; 2002 m. patvirtinta Nacionalinė nevyriausybinių organizacijų vaikų dienos centrų 2002–2004 metų programa; 2000–2002 m. įgyvendinama Nepilnamečių kriminalinės justicijos programa; 1999–2003 m. –

nacionalinė narkotikų kontrolės ir prevencijos programa; 2002 m. patobulintas LR vaiko teisių pagrindų įstatymas ir patvirtinti Bendrieji vaiko teisių apsaugos tarnybų nuostatai, pagal kuriuos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnybos įgyvendina pagrindines vaiko teisių konvencijos nuostatas, vykdo vaiko teisių apsaugą, įstatymų nustatyta tvarka gina vaiko teises ir teisėtus interesus, organizuoja ir prižiūri likusių be tėvų globos vaikų globą, atstovauja vaiko teisėms ir teisėtiems interesams teismuose, organizuoja prevencinį darbą su vaiko tėvais, atlieka kitas joms pavestas funkcijas (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004). 1990 metų Pasaulinėje Vaiko gyvybės, apsaugos ir raidos deklaracijoje teigiama, jog siekiant užtikrinti vaiko gerovę būtina formuoti tinkamą valstybės politiką (UNICEF, 1992). 2002 metų gegužės mėnesį vykusioje Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos specialiojoje sesijoje, skirtoje vaikams, kurioje dalyvavo delegacijos iš 190 šalių (taip pat ir iš Lietuvos), baigiamojoje deklaracijoje patvirtintas šalių įsipareigojimas ginti vaiko teises ir gerovę, kurti „vaikams tinkamą pasaulį“, parengiant valstybių politikos strategijas bei veiksmų planus šiam tikslui siekti. Numatyti papildomus išteklius yra integrali šio įsipareigojimo dalis (United Nations, 2003). Vykdydama šį įsipareigojimą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2005 metų vasario mėnesį pritarė Vaiko gerovės valstybės politikos strategijai ir patvirtino jos įgyvendinimo 2005–2012 metais priemonių planą, kuriame akcentuojamos būtiniausios permainų sritys: stiprinti institucijų ir organizacijų bendradarbiavimą, kurti vaikui ir šeimai reikalingų paslaugų tinklą ir gerinti paslaugų kokybę, kelti vaiko gerovės srities specialistų kvalifikaciją, tobulinti įstatymą (LR Seimas, 2005). Siekiant gerinti paslaugų kokybę reikia atsižvelgti į praktikų idėjas, kaip optimaliau įgyvendinti vaiko teises, ir į vaikų sampratas problematiškiausiais klausimais. Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų pažangių pasaulio šalių, rengiami vaiko apsaugos institucijų standartai (Minimalūs standartai vaikų globai šeimynose ir šeimose, projektas, 2005; Minimalūs standartai ilgalaikės socialinės globos paslaugoms vaikams, 2005 – parengta SADM www.socmin.lt). 2003 metų gegužės 20 d., Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Vaiko gerovės valstybės politikos koncepciją, kuri paremta Europos Bendrijoje priimtomis ir taikomomis pagrindinėmis vaiko gerovę nusakančiomis sąvokomis: vaiko teise į apsaugą, aprūpinimą ir dalyvavimą. Koncepcijos antroje dalyje skiriamos pagrindinės Vaiko gerovės problemos Lietuvoje (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2003). Pažymima, jog Lietuvoje įstatymai dar nėra visiškai suderinti su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija, dalis priimtų įstatymų neįgyvendinami, plačiai paplitęs smurtas prieš vaikus, nuolat atsiranda naujų grėsmių vaikui, naujų priklausomybių rūšių, o į tuos pokyčius nesugeba tinkamai reaguoti nei teisė, nei paslaugų sistemos; savo vaikais negalinčių pasirūpinti šeimų skaičius nuo 1995 iki 2001 m. padidėjo 1,87 karto, gerokai pagausėjo valstybės globojamų vaikų; didesnė ir vis nemažėjanti dalis tėvų globos netekusių vaikų gyvena globos institucijose; gausėja probleminių šeimų, ir jos nesugeba

pasinaudoti socialinės apsaugos garantijomis vaikų labui; vaiką nuo smurto saugančios ir ginančios valstybės institucijos dirba neveiksmingai, dažnai apsaugos proceso metu priverčia vaiką patirti pakartotinį smurtą; sprendimai dėl vaikų globos dažnai priimami atsižvelgiant ne į vaikų interesus, o į žinybų ar administravimo vienetų finansinius interesus; vis dar toleruojamos fizinės bausmės vaikams, bei ribojamos vaikų galimybės reikšti savo nuomonę. Ten pat teigiama, kad akivaizdžiai trūksta paslaugų krizės išiktoms šeimoms ir vaikams, be to, šių paslaugų kokybė prasta, o vaiko apsaugos srityje trūksta suplanuotų, teisiškai įtvirtintų socialinių ir reabilitacijos paslaugų (Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija, 2003). Šiuo metu savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnyboms tenka pagrindinė atsakomybė už vaiko teisių apsaugą šalyje. Šių tarnybų atliekamų funkcijų gausa ir įvairovė, didėjantis darbo krūvis rodo, kad nepakanka tarnautojų, kurie atstovautų vaiko teisėms ir teisėtiems interesams (LR Vyriausybė, Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004). Skiriamos tokios „esminės vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos problemos: tarnybų specialistų teisinio gebėjimo, užtikrinant tinkamą ir kvalifikuotą vaiko teisių ir teisėtų interesų apsaugą, stoka; nepakankama kvalifikacija atstovaujant vaikui teisme; viešojo administravimo gebėjimų stoka; socialinių partnerių, galinčių laiku suteikti kvalifikuotą pagalbą šeimai ir vaikui, trūkumas; menka materialinė techninė bazė; žmogiškųjų išteklių tarnybose stoka“ (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaita, 2004, p. 19). Tinkamai Teisės ir socialinės vaikų apsaugos reformai būtina suprasti, kaip įgyvendinti vaikų teisių principus socialinėje veikloje, ir gerai išmanyti teisės aktus ginant ir įgyvendinant vaiko teises socialine veikla bei rūpyba. Vaiko teisių konvencijos požiūriu socialinio darbuotojo pareigos bei veiklos laukas plečiasi – be darbo su individu apima ir prevencinę veiklą – propaguoti nesmurtinį elgesį, konsultuoti šeimą, aktyviai agituoti siekiant įstatymu garantuoti vaiko apsaugą nuo visokių formų išnaudojimo pačiose įvairiausiose vaiko aplinkose – namie, mokykloje, globos ar teisėsaugos institucijose. Taip pat bendraudami su klientais socialiniai darbuotojai gali įvertinti įstatymų ir politikos įtaką individui, grupių ar visuomenės gyvenimui. Šiuo atžvilgiu socialinis darbas apima socialinės politikos ir praktikos tobulinimą (International Federation of Social Workers, 2002). Taigi socialinių darbuotojų, vaiko teisių apsaugos specialistų praktinė patirtis, sampratos ir išvalgos, o tai labiausiai reikėtų tobulinti siekiant optimaliai užtikrinti vaiko teises ir jo gerovę, ypač vertingos. Remiantis pastarąja idėja, 2002 – 2004 metais atlikti vaiko teisių apsaugos tarnybų specialistų ir socialinių darbuotojų požiūriu į vaiko teisių įgyvendinimą Lietuvoje tyrimai. Pasirodo, viena iš aiškiausių problemų – smurtas prieš vaikus šeimoje.

2. PAGRINDINĖS VAIKO TEISĖS IR LAISVĖS BEI JŲ PAŽEIDIMO PRIEŽASTYS

2.1. Vaiko teisių ir pareigos samprata

Teisės yra principai, kuriais remdamiesi asmenys gali veikti, o valstybės – leisti įstatymus ir priimti sprendimus (Zaleskienė, 1999, p. 12).

Demokratinėje valstybėje yra ypatingas dėmesys skiriamas žmogaus teisėms, laisvėms ir pareigoms. Todėl kiekvienas žmogus, pilietis turi būti saugomas nuo vaikystės. Šią apsaugą gali garantuoti valstybė, užtikrinsi vaiko teises.

„Žmonija privalo duoti vaikui visa, ką ji turi geriausio“, – ši Jungtinių Tautų Vaiko teisių deklaracijos (1959 m.) preambulėje minima nuostata tapo tarsi kertiniu akmeniu, ant kurio XX amžiuje imta statyti vaiko teisių apsaugos sistemą. Dažnai XX amžius, be kitų jį apibūdinančių epitetų, dar yra vadinamas ir vaiko teisių amžiumi. Žmonių bendrija, giliai suvokusi, kad tai, ką vaikas gauna iš jį supančio pasaulio, jam gražins ir savo gyvenime vadovausis vaikystėje nustatytais principais, nuo vaiko ignoravimo ir išnaudojimo perėjo prie pagalbos vaiko asmenybei, ypatingos jo teisių apsaugos (Sakalauskas, 2000, p. 15).

Vaiko teises galima apibūdinti trimis aspektais:

1. Vaikas, kaip ir kiekvienas žmogus, turi visas žmogaus (piliečio) teises ir laisves, kuriomis geba naudotis.
2. Vaikas turi privileginių teisių į ypatingą apsaugą ir priežiūrą bei visapusiškai palankiomis sąlygomis progresyviai ugdyti savo asmenybę.
3. Atsižvelgiant į tai, kad vaikas dėl asmenybės ypatumų negeba savo teisėmis pasinaudoti bei apginti savo interesus, visuomenėje turi būti socialinių institucijų, garantuojančių efektyvų vaiko teisių gynimą ir atliekančių vaiko teisių įgyvendinimo garantų vaidmenį. Žinoma, pagrindinis jų veiklos principas turi būti vaiko interesų įgyvendinimas (Pakšytė, 2002, p. 130).

Valstybė yra įsipareigojusi teikti vaikui tokią apsaugą ir globą, kokios reikia jo gerovei, atsižvelgdama į jo tėvų, globėjų ar kitų asmenų, atsakančių už jį pagal įstatymą, teises ir pareigas, ir turi imtis atitinkamų teisinių bei administracinių priemonių. Taigi valstybė turi išsaugoti pagarbą tėvų, šeimos ar bendruomenės narių, globėjų ar kitų už vaiką atsakingų asmenų teisėms ir pareigoms deramai elgtis su vaiku, vadovauti ir įgyvendinti vaiko teises pagal jo sugebėjimus (Sakalauskas, 2000, p. 9).

Suaugusieji, siekdami, kad vaikas jaustųsi saugus ir laimingas, turi patenkinti esminius jo poreikius.

Žmogaus poreikių hierarchija suteikia esminį pagrindą schemiškai išreikšti žmogaus poreikius (Gage, Berliner, 1994, p. 87), kurie yra pirminis žmogaus, o kartu ir vaikų teisių kulties šaltinis. Ši struktūraiškūnija pagrindinius gyvenimo kokybę skatinančius veiksnius, lemia žmogaus teisių suvokimą, jų vykdymą arba jų neigimą.

Manoma, kad viską galima pasiekti patenkinus esminius vaiko poreikius: jis turi būti gerbiamas, mylimas, psichologiškai turi jaustis saugus, kai vertinamas kitų, gebėti adekvačiai vertinti save. Kai realizuojami šie poreikiai, skleidžiasi ir auga sveikas, harmoningas žmogus, kuris gyvenime vadovaujasi bendrosiomis vertybėmis. Tada iškyla poreikis mąstyti, kurti ir mylėti – būti susijusiam su kitais. Tai pasireiškia kasdieniu teigiamu nusiteikimu matyti kitus (Maslow A.).

Mes negalime tikėtis patenkinti mokinio intelektualinių poreikių (arba plėtoti jo estetinius poreikius), kol nėra patenkinti jo fiziologiniai ir socialiniai poreikiai. Jei vaikas ateina į mokyklą alkanas, išėistas arba jaučiasi apleistas, sunku, o gal neįmanoma suformuoti to vaiko mokslo pažangumo motyvaciją (Gage, Berliner, 1994, p. 88).

Susiliejančio ugdymo idėjos įkvėpėjas G. Brown pabrėžė, kad mokykla turėtų rūpintis parengti visuomenę, kurią tas žmogus turi kurti ir keisti. Mokykla ugdo žmones, kurie keis ir tobulins dabartinę visuomenę, todėl nuo to, kaip šiandieninės mokyklos mokiniai supras demokratiją, asmens laisvę, atsakomybę, priklausys, kokioje visuomenėje po poros dešimtmečių. Nuo to, šiandieniniai mokiniai suvoks ryšį su gamta, atsakomybę už ją ir savo pačių galimybes ją rūpintis, priklausys kokią žemę paliks savo vaikams (Pakšytė, 2002, p. 131).

Vaikai taip pat turi suvokti, kad be teisių yra ir pareigos. Žymus pedagogas I. Kantas rašė: „Dažnai girdima sakant, kad vaikams viskas turi būti pateikiama, kad jie darytų tai iš polinkio. Kartais tai labai tai tinka, tačiau daug ką turime parodyti kaip pareigą. Tai pravers jiems gyvenime. Net jeigu vaikas nepajėgtų išžiūrėti pareigos priežasties, vis dėlto geriau kai ką būtent taip pateikti, kadangi galų gale vaikas visuomet turi suprasti, kad jis turi tam tikrų vaikų pareigų, nors suprasti, kad turėti tam tikrų žmogaus pareigų daug sunkiau“ (Hovard, Ozman, Samuel Graver, 1996, p. 57). Kad vaikas suvoktų pareigų svarbą, būtinybę, turi suprasti, kas yra pareiga. Paprasčiausiai tai galima apibrėžti, jog pareiga yra tai, ką mes privalome padaryti. Kartais žmogus ir užauga nesupratęs, kas yra pareiga (Jovaiša, 1993, p. 28).

L. Jovaiša pareigą apibūdina kaip „praktinę sąžinės išraišką elgesiu ar veikla vykdant socialines – moralines – teises normas. Pareigos vykdymas visada traktuojamas kaip garbę teikiantis veiksmas, tačiau garbingumą gali patvirtinti tik vidiniai, labai humaniški ir socialūs

motyvai. Pareigingumo ugdymas – vienas svarbiausių pilietinės, visuomeninės asmenybės ugdymo uždavinių“ (Jovaiša, 1993, p. 156).

Be sąvokos pareiga, dar yra išskiriamos tokios sąvokos, kaip prievolė ir priedermė. Pedagogas L. Jovaiša šias sąvokas aiškina taip: „priedermė – dorovės ir kitų socialinio gyvenimo normų (pvz., teisinių) sąlygojamas reikalavimas. Priedermių supratimas ir vykdymas ugdo moksleivių pareigingumą – vidinį poreikį elgtis pagal reikalavimus, atsakomybės jausmą. Taip išorinės priedermės internalizuojamos ir tampa vidiniu pareigos motyvu. Prievolė – privalomas vykdyti konkretus visuomeninis, ekonominis ar kultūrinis įpareigojimas. Tėvų prievolė – leisti vaikus į mokyklą, aprūpinti mokymosi reikmenimis, sudaryti namie sąlygas mokytis ir t. t. Mokinio prievolė – gerai mokytis ir elgtis. Mokytojų tarnybinė prievolė – vykdyti mokymo programą ir kt.“.

Oficialiuose dokumentuose šios dvi sąvokos – priedermė ir prievolė – nėra dažnai vartojamos. Vartojama sąvoka – pareiga (Pakšytė, 2002, p. 132).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos III skirsnio 38 straipsnis (Lietuvos Respublikos Konstitucija. 25) nurodo, jog „vaikų pareiga – gerbti tėvus, globoti juos senatvėje ir tausoti jų palikimą“.

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas (6) VIII skyrius 48 straipsnyje pagrindines vaiko pareigas, jo atsakomybes apibrėžia plačiau:

1. Vaikas yra visuomenės narys ir naudodamasis savo teisėmis turi laikytis nustatytų elgesio normų, Lietuvos Respublikos Konstitucijos, šio ir kitų įstatymų bei teisės aktų nuostatų, gerbti kitų žmonių teises.
2. Vaikas turi:
  - gerbti savo tėvus, kitus šeimos narius, globoti juos senatvėje, ligos ar kitos negalios atveju, padėti tėvams ir kitiems paramos reikalingiems šeimos nariams;
  - gerbti pedagogus, kitus suaugusiuosius ir vaikus, nepažeisti jų teisių ir teisėtų interesų;
  - laikytis priimtų elgesio normų mokymo ir auklėjimo įstaigose, viešose vietose, darbe, buityje;
  - gerbti ir tausoti kultūros ir istorijos vertybes, gamtą, visuomenės ir privačią nuosavybę.
3. Vaikas turi būti ugdomas atlikti pareigas ir pats atsakyti už savo poelgius šeimoje, mokykloje bei auklėjimo įstaigose, darbe, socialinėje aplinkoje.

Taigi vaikas turi ne tik žinoti savo teises, bet suvokti ir savo pareigas. Teisės negalioja be pareigų. Dažniausiai teisė ir pareiga yra susijusios. Vaikai turi suvokti, jog, jeigu nori, kad kiti juos gerbtų, patys privalo gerbti kitus. Jei nori, kad niekas jų nepravardžiuotų, negali to daryti kitiems. Jei nori, kad juos išklaustų, ir patys privalo būti atidūs kitiems.

2.2. Teisė gyventi

Kiekvieno žmogaus teisė į gyvenimą yra pagrindinė, ja remiasi visos kitos teisės, laisvės ir pareigos. Konstitucijos 19 straipsnis skelbia: „Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas“.

Konvencijos 6 straipsnis įpareigoja valstybes dalyves pripažinti kiekvieno vaiko neatimamą teisę gyventi. Pagrindų įstatymo 4 straipsnyje teigiama, kad kiekvienam vaikui – tiek iki gimimo, tiek po jo – turi būti garantuota galimybė būti sveikam ir normaliai vystytis fiziškai, protiškai, o gimusiam vaikuio – ir doroviškai, bei dalyvauti visuomenės gyvenime (Sakalauskas, 2000, p. 11).

Todėl vaiku laikytinas kiekvienas, gimęs laiku ar anksčiau laiko, bet įstengęs išgyventi, kūdikis (Babachinaitė, 1996, p. 18). Taigi kiekvienas vaikas turi neatimamą teisę gyventi ir augti. Draudžiami bet kokie moksliniai bandymai ar kitokie eksperimentai su vaiku, galintys pakenkti jo gyvybei, sveikatai, normaliai vystytis jo asmenybei. Šis draudimas galioja net tada, jei yra vaiko, jo tėvų ar kitų teisėtų vaiko atstovų sutikimas (7 str.).

Su vaiko teisės į gyvybę užtikrinimu susiję aborto padarymo galimybės klausimas. Vertinant vaiko teisių apsaugos požiūriu, abortas yra vaiko teisės į gyvybę pažeidimas. Tačiau šios pozicijos oponentai akcentuoja moters teisę apsispręsti – gimdyti vaiką ar ne.

Įvairiose šalyse trapi aborto ar nužudymo dilema sprendžiama skirtingai. Vienos valstybės (Airija, Lenkija) draudžia atlikti nėštumo operacijas, išskyrus tuos atvejus, kai tokios operacijos būtinos, o kitos, tarp jų ir Lietuva, toleruoja savanoriškai atliekamus abortus, tačiau nustato tam tikras šių operacijų atlikimo sąlygas, kurių laikantis abortas pripažįstamas teisėtu, o nesilaikant – neteisėtu ir už tai numatyta baudžiamoji atsakomybė.

Šiuo atveju svarbu atsakyti į du klausimus: nuo kurio žmogaus vystymosi momento įstatymai gina gyvybę bei baudžia už jos sunaikinimą ir koks žmogaus vystymosi momentas yra laikomas gyvybės pradžia.

Visuotinio susitarimo dėl to, ką laikyti gyvybės pradžia, nėra. Gyvybės pradžią įvairių teorijų šalininkai pripažįsta pirmuosius kūdikio judesius, smegenų impulsų atsiradimą, pirmąjį širdies dūžį, pirmąjį įkvėpimą, vaiko atsiskyrimą nuo moters kūno, savarankiško kvėpavimo pradžią, virkštelės nukirpimą ir pan.

Konvencija ragina valstybes užtikrinti didžiausią galimybę vaikui gyventi ir sveikai vystytis, tai yra skatina valstybes optimaliai išsaugoti gyvybę.

Lietuvoje žmogaus vaisiaus sunaikinimas (abortas) laikomas teisėtu, jei jį padaro gydytojas medicinos įstaigoje ir nėra medicininių kontraindikacijų (iki 12 nėštumo savaitės) (Letukienė, 2001, p. 63).

Kitais atvejais abortas yra laikomas neteisėtu ir už jo padarymą yra baudžiama pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 124 straipsnį.

Neteisėtas abortas yra priskiriamas prie nusikaltimų žmogaus sveikatai, taigi akcentuojama moters sveikatos apsauga, o ne užsimezgsios gyvybės teisė gyventi.

Lietuvoje vaiko gyvybė nusikaltimo objektu realiai laikoma geriausiu atveju tik nuo gimdymo pradžios. Kol gimdymas neprasidėjo, įstatymų leidžiamoji valdžia labiau akcentuoja moters sveikatos apsaugą, nei vaiko teisę gyventi (Sakalauskas, 2000, p. 12).

Prievarta prieš vaikus, kilęs realus pavojus vaiko gyvybei ar nužudymas yra kasdienių diskusijų, informacijos priemonių realijų fonas.

1998 metais 14 vaikų buvo nužudyti, 7 vaikai palikti gyvybei pavojingose padėtyje, 12 – ai padaryti kūno sužalojimai, 16 – ai – tyčiniai apysunkiai kūno sužalojimai, 117 – a nukentėjo nuo lytinių nusikaltimų, 20 vaikų tapo tvirkinimo aukomis, 7 berniukai tapo vyrų lytinės prievartos iš vaikų atvejų (Kvieskienė, 2000, p. 21).

Visais minėtais atvejais buvo pažeidžiama vaiko teisė gyventi, nors vaikas nebuvo nužudytas, tačiau jo gyvybei nusikaltimo metu buvo iškilęs pavojus.

Vaiko saugumui ir ugdymui svarbiausia institucija yra šeima (globėjai, institucija, globojanti vaiką). Šeimoje formuojasi pagrindiniai socialiniai įgūdiai, vertybinės nuostatos. Vaikas, neturintis šeimos, visuomenei yra didelė problema. Todėl rūpinantis vaiko saugumu, būtina padėti vaiko biologinei šeimai, padėti vaikui išsilaikyti šioje šeimoje.

Antroje vietoje pagal svarbą socializacijai, siekiant vaiko saugumo, yra ugdymo institucijos (mokykla). Norint patvirtinti arba paneigti tvirtinimus, kad mokykloje kaip ir šeimoje vaikas nėra saugus, 1999 metais keturi klausimai apie vaiko savijautą mokykloje buvo užduoti 500 Vilniaus ir Kauno vidurinių mokyklų moksleiviams. Apibendrinus gautus rezultatus, galima konstatuoti, kad mokykloje nesijaučia saugūs 22 procentai mokinių. Labiausiai vaikai bijo kitų vaikų – 30 procentų ir mokytojų – 26 procentai. 27 procentai vaikų mokykloje patyrė prievartą, daugiausia nukentėdami nuo kitų vaikų.

Nors vaikystės gerovės politika, vaiko saugumas yra pakankamai apibrėžtas įstatymais bei poįstatyminiais aktais, tačiau prievartos prieš vaikus mastai rodo, kad Lietuva vaikų likimais rūpinasi dar nepakankamai (Kvieskienė, 2000, p. 24).

Vaiko, kaip ir kiekvieno žmogaus gyvybę saugo baudžiamosios normos. Jeigu nužudomas mažametis asmuo (iki 14 metų), pagal šiuo metu galiojantį baudžiamąjį kodeksą, kaltininkui gresia laisvės atėmimas iki gyvos galvos.

Ratifikavusioje Konvenciją valstybėje nei mirties bausmė, nei įkalinimas iki gyvos galvos, nenumatant išlaisvinimo galimybės, nusikaltusiam vaikui negali būti taikomi, nors joje už

nusikaltimų padarymą vis dar baudžiama mirties bausme (Konvencijos 37 str.). Taigi tai yra dar viena vaiko gyvybę ginanti nuostata.

Svarbi sritis, susijusi su vaiko teisės į gyvybę užtikrinimu, yra savižudybių prevencija. Dažnai nusižudyti skatina socialinė aplinka, pagalbos ir paramos stoka. Kadangi vaikų savižudybių skaičius Lietuvoje yra didelis, savižudybių prevencija turėtų būti svarbi Lietuvos valstybės politikos kryptis (Sakalauskas, 2000, p. 15).

2.3. Teisė mokytis

Valstybė pripažįsta vaiko teisę mokytis. Tačiau mokykla visame pasaulyje kaltinama dėl nepakankamo vertybinio ugdymo, menko vaikų užimtumo. Nuolatinės švietimo reformos, siekiant surasti teisingiausią ugdymo modelį, „vaučeriu“ sistema (kai pinigai keliauja paskui vaiką), mokyklų tinklo optimizavimas, mažų mokyklų rūpesčiai – nūdienos Lietuvos mokyklų realijos. Nepaisant įvairių reformų, mokykla išlieka labiausiai kontroliuojama visuomeninė sistema (Kvieskienė, 2000, p. 26).

Mokyklos bendruomenė savo veiklą organizuoja vadovaudamasi pagrindiniais Lietuvos Respublikos įstatymais:

- Lietuvos Respublikos Konstitucija;
- Lietuvos Respublikos įstatymu;
- Vaiko teisių konvencija;
- Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatais. (Letukienė, 2001, p. 116).

Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatų skyriuje „Pagrindinė veikla“ nurodyti pagrindiniai mokyklos tikslai:

- Formuoti mokinių ugdymo turinį;
- Teikti išsilavinimą;
- Skiepyti bendrąsias žmogaus vertybes;
- Ugdyti mokinių savarankiškumą;
- Ugdyti mokinių kūrybinį mąstymą;
- Ugdyti mokinių sugebėjimą atsakyti už savo poelgius.

Dažnai ugdymo institucijose dirbantys mokytojai nesilaiko išvardintų tikslų taip pažeidinėdami mokinių teises.

Daugelio kraštų mokyklos kelia sau tikslą paruošti jaunimą suaugusiųjų rolių atlikimui, ypač prasmingo užimtumo prasme. Faktiškai mokykla ir kitos ugdymo institucijos labiau atsakingos už piliečio ugdymą nei kitos visuomenės institucijos. Visame pasaulyje visuomenė vis daugiau

reikalauja iš mokyklos nei ji sugeba atlikti. Tačiau pastaraisiais metais, tiek Europoje, tiek Jungtinių Amerikos Valstijų mokyklose vis daugiau dėmesio skiriama vaikų socializacijai, pilietiškumo ugdymui, mokymui dirbti bendruomenėje. Humaniška mokykla siekia padėti kiekvienam vaikui, siekia ugdyti demokratines vertybes ir įtvirtinti demokratinius principus, puoselėti etniškumą ir propaguoti kaitą bei atvirumą, palaikyti kiekvieno vaiko individualybę. Tačiau realybėje mokytojams labiau rūpi pamokose praleistų valandų skaičius, programų ir reikalavimų kaita, kuriuose vis sunkiau susigaudyti, o ne vaikas. Mokyklų direktoriai paskendę biurokratijos labirintuose, ataskaitose, atestacijose ir ūkinėse problemose, kiti švietimo valdininkai užsiėmę naujų taisyklių rašymu ir nuolatiniu senųjų taisyklių tobulinimu. „Suprantama, kad iki šių dienų mokytojas dažniausiai stengiasi perteikti savo mokiniams knygoje surašytus faktus, bet po kelių metų, mėnesių ar dienų vaikas visas tas tiesas pamiršta. Tai kam skirtas mokytojo darbas? Didžiausias mokytojo pašaukimas yra išmokyti vaikus gerbti vienas kitą, suprasti ir gerbti kitus žmones, išmokti gyventi kartu, užjausti, suprasti ir kartu spręsti iškilančias problemas. Tai svarbiausias mūsų ir mokyklos uždavinys, diskutuojant apie problematiškų vaikų ugdymą“, – paprastai ir aiškiai svarbiausius uždavinius suformulavo socialinių mokslų mokytojas Robert Goldman iš Nicholoso Senn mokyklos (JAV, Čikaga).

Žiūrėdami tik savo gerbūvio pedagogai dažnai pamiršta savo pašaukimą – atiduoti tai, ką turi geriausio savo mokiniams. Paklausus vos ne kas antras vaikas pasakys, kad į mokyklą jis eiti nenori. Pasiaiškinus priežastis, mokiniai nenori lankyti mokyklos, nes nepatinka mokytojas, per daug apkraunami darbais, pedagogai nesiskaito su jų nuomone. Jeigu vaikui yra blogai, jis skundžiasi. Vadinasi kai kurie mokytojai akivaizdžiai pažeidinėja mokinių teises. Tai parodė ir atliktas tyrimas apie pradinių klasių mokinių teisių pažeidimus.

Įstatymo 21 – 22 straipsnis įtvirtina mokinių teises ir pareigas.

Mokiniai turi teisę:

1. stoti į pageidaujama švietimo įstaigą, jei išsilavinimas ir kitos aplinkybės (sveikata, dėstyto kalbos mokėjimas ir kt.) atitinka priėmimo sąlygas;
2. sulaukęs 15 metų, savarankiškai apsispręsti dėl tikybos mokymosi;
3. burtis į vaikų ir jaunimo organizacijas, plėtoti jų veiklą, lavintis saviugdos ir saviveiklos būreliuose;
4. dalyvauti švietimo įstaigos savivaldoje įstaigos nustatyta tvarka;
5. eksternu laikyti bet kurios bendrojo ar profesinio lavinimo mokyklos klasės (kurso) arba mokyklos baigimo egzaminus;
6. dėvėti uniformą.

Mokykla vaikams yra antrieji namai. Mokykloje jie praleidžia daugiausia laiko: čia mokosi, dalyvauja įvairiuose renginiuose, sportuoja, šoka. Kiekvienas pedagogas turi stengtis mokinį įtraukti į mokyklos bendruomenę, kad ten jo gyvenimas taptų įdomesnis ir vaikas jaustųsi saugus ir mylimas. Siekiant įgyvendinti vaiko teisę – mokytis, mokykloms privaloma laikytis keliamų lavinimo tikslų:

1. kuo visapusiškiau ugdyti vaiko asmenybę, talentą ir protinius bei fizinius sugebėjimus;
2. ugdyti pagarbą pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, taip pat ir principams, paskelbtiems Jungtinių Tautų Organizacijos įstatuose;
3. ugdyti vaiko pagarbą tėvams, jo kultūriniam identitetui, kalbai ir vertybėms tos šalies, kurioje vaikas gyvena; civilizacijoms, kurios skiriasi nuo jo paties civilizacijos;
4. parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų, etninių nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais;
5. ugdyti pagarbą gamtai. (Sakalauskas, 2000, p. 16).

Yra daug puikių mokyklų, kurios ieško būdų kaip savo bendruomenei sukurti jaukią, psichologiškai saugią, silpnesnįjį ginančią aplinką. Bet visi šie geri norai laikosi tik ant vieno ar kito žmogaus pečių, jam ar jiems išėjus iš mokyklos, visa sistema griūna. Nėra aiškiai reglamentuotos teisinės bazės, kuri ir būtų gerų tradicijų ir gerų darbų sergėtoja. Tiek Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, tiek ir Lietuvos bendrojo lavinimo nuostatai iš esmės eliminuoja mokinį iš švietimo sistemos – mokinys yra tik objektas. Tiesa, abiejuose minėtuose dokumentuose yra deklaruojamos mokinių teisės ir pareigos, bet niekaip nenusakomas tų teisių apsaugos mechanizmas. Taigi, mes kalbame apie mokinių teises, bet tos kalbos mokykloje lieka tik kalbomis. Ar nėra pavojaus, kad mes mokiniams ughdome bejėgiškumo jausmą – tai, kas parašyta popieriuje, neįmanoma apginti ir išsaugoti (Deveikis, 1998, p. 45).

Pagal Konvencijos reikalavimus drausmė mokykloje turi būti palaikoma tik metodais, atspindinčiais pagarbą vaiko orumui.

Lietuvos mokykloje kol kas yra labai daug problemų. Pavyzdžiui, mokyklų administracijos nepritarimas naujovėms, deklaruojamų ar realiai vykstančių dalykų nesuderinamumas, dalies mokinių ir mokytojų pasyvumas, per dideli krūviai (Duoblys, 1998, p. 10).

Yra daug neišspręstų problemų dėl neįgaliųjų vaikų švietimo. Ugdymo įstaigos nėra pritaikytos neįgaliems vaikams. Nors Lietuvoje yra daug ir įvairių vaikų ugdymo ir globos institucijų, tačiau dalis vaikų su žymia proto ar fizine negalia neugdomi ir gyvena pas tėvus, o teisę mokytis turi visi vaikai (Savickaitė, 1998, p. 50).

Suprasdami didžiulę teisės į mokslą svarbą žmonijos ateičiai, visų tipų mokyklos ir mokytojai turi supažindinti vaikus su visuotine žmogaus teisių deklaracija bei Vaiko teisių konvencija, nagrinėjančia vaikų iki 18 metų teises ir pareigas (Žmogaus teisių mokymo vadovas, 27).

Kokia bus Lietuvos ir mūsų vaikų ateitis, priklauso nuo to, kokia bus mūsų jaunoji karta, kokiais žmonėmis mes užauginsime savo vaikus. Šiandien vaikų padėtis Lietuvoje nepavydėtina ne tik dėl materialinio aprūpinimo, bet ir moraliniu požiūriu. Visuomenė nesupažindina su vaiko teisėmis, o jos nuolat pažeidžiamos.

Tik kartu dirbdami galėsime įveikti mūsų vaikus užgriuvusias negeroves (Puodžiūnienė, 1996, p. 35).

2.4. Teisė reikšti savo pažiūras ir nuomonę

Vaiko teisių konvencijos 12 str. Teigia, kad vaikas turi „teisę reikšti savo nuomonę“.

Svarbu rūpintis, kad mokinys būtų ugdomas aplinkoje, kurioje vertinama kiekvieno asmens individualybė, gerbiamas jo orumas, pripažįstamos teisės. Šiomis nuostatomis turėtų būti grindžiamas visas mokyklos gyvenimas, pradedant jo organizavimu ir baigiant kasdiene veikla. Mokykloje turėtų būti nustatyta bendra vertybių sistema (išskiriant tai, kas neginčytina ir dėl ko galima diskutuoti), siekiama, kad visi bendruomenės nariai (darbuotojai, mokiniai ir tėvai), jos laikytųsi, perduotų kitiems ir tobulintų. Mokinys turi jausti, kad tarp visų bendruomenės narių vyrauja pagarbos, pasitikėjimo, tarpusavio supratimo ir bendradarbiavimo atmosfera. Svarbiausia, kad pats mokinys jaustųsi esąs lygiateisis bendruomenės narys. – asmenybė, galinti rinktis, išsakyti savo nuomonę, tikėtis saugumo (Shiman, 1996, p. 146).

Vaikui, sugebančiam suformuoti savo pažiūras, turi būti garantuojama teisė laisvai jas reikšti visais su juo susijusiais klausimais. Vaiko pažiūroms, atsižvelgiant į jo amžių ir brandumą, reikia skirti daug dėmesio. Konvencijoje nurodyta, jog vaikui būtinai suteikiama galimybė būti išklaustam tiesiogiai arba per atstovą ar atitinkamą instituciją bet kokio su juo susijusio teismo ar administracinio nagrinėjimo metu.

Vaikas turi teisę laisvai reikšti savo nuomonę. Ši teisė apima laisvę ieškoti, gauti ir perduoti bet kokio pobūdžio informaciją ir idėjas nepaisant sienų: žodine, rašytine arba spausdinta forma, meno kurinių forma arba kitais vaiko pasirinktais būdais. Įgyvendinant šią teisę gali būti kai kurių apribojimų, tačiau tik įstajimo numatytų ir būtinų siekiant garantuoti pagarbą asmenų teisėms ir reputacijai; būtinų valstybės saugumui, siekiant apsaugoti viešąją tvarką, gyventojų dorovę ar sveikatą (Sakalauskas, 2000, p. 14).

Mokyklos aplinkai keliami reikalavimai turėtų būti įgyvendinami klasėje, kur mokinys praleidžia daugiausia laiko. Čia svarbu mokytojui su mokiniais nustatyti vertybių sistemą, bendrus siekius ir numatyti jų įgyvendinimo būdus. Reikėtų rūpintis tuo, kad būtų suskurta jauki bendravimo ir bendradarbiavimo atmosfera, kur kiekvienas siektų tobulinti save, būti darnios klasės nariu. Mokinys turi jaustis, kad jis yra svarbus kaip asmenybė, kad išklausa jo nuomonės ir jos paisoma, kad jis priimamas toks, koks yra. (Strutinskaitė, 1999, p. 7 – 8).

Vaikai ne visuomet jaučiasi saugūs, teisūs, turintys savo pažiūras ir kartais jiems neleidžiama išsakyti savo nuomonės tiek mokykloje, tiek namuose. Pažeidžiant mokinio teisę laisvai reikšti savo nuomonę yra slopinama mokinio samenybės raida.

Pasak P. Lyseight – Jones (1996), mokytojas, akivaizdžiai pažeidinėja vaiko teises, jeigu:

- klasėje vaikas gali kalbėti tik mokytojui leidus,
- vaikas turi gauti viešą ir ypatingą leidimą nueiti į prausyklą,
- baudžiama netinkamai, neteisingai ir nesąžiningai,
- taikomos vertinimo balais sistemos, sikiant išskirti išrinktuosius,
- mokytojas negerbia vaiko šeimos,
- mokytojas nesistengia klasėje kaupti informacijos ir daiktų, kuriuos vaikas pažįsta savo aplinkoje, ir jais naudojasi,
- viską sprendžia tik mokytojas,
- mokytojui neatrodo, kad klasė tinkama vieta humorui ir laisvesniam elgesiui.

Ypač svarbu padėti vaikui suvokti, kad jis yra unikali, savo teises turinti asmenybė – visuomenės narys. Ir jis gyvena tarp kitų taip pat unikalių ir savo teises turinčių asmenybių. Kiekvieno suaugusio pareiga yra išklausti vaiko nuomonę, atsižvelgiant į jo pažiūras. Tik tokiu atveju mokinys jausis reikalingu, saugiu, unikaliu, savo nuomonę turinčiu asmeniu.

Kasdieniam gyvenime, kai suaugusieji nori įtvirtinti savo autoritetą, įrodyti savo tiesą, pasiremti ilgesne gyvenimiška patirtimi ir pan., šią vaiko teisę laisvai reikšti savo pažiūras ir nuomonę greitai ir lengvai pažeidžia. Yra labai svarbu užtikrinti minėtą teisę, nes taip ugdoma mokinio savigarba, gebėjimas išreikšti savo nuomonę ir pagarbą kito nuomonei, mokomasi dirbti drauge su kitais, išklausti ir suprasti kitą (Sakalauskas, 2000, p. 15).

2.5. Teisė į minties, sąžinės ir religijos laisvę

Vaikas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę, tai byloja Vaiko teisių konvencijos 14 straipsnis. Valstybė turi gerbti tėvų ir, atitinkamais atvejais, teisėtų globėjų teises bei pareigas vadovauti vaikui ir įgyvendinti jo teisę taip, kad tai atitiktų besivystančius vaiko sugebėjimus.

Laisvė išpažinti savo religiją arba tikėjimą gali būti ribojama tik tiek, kiek tai nustatyta įstatymo ir yra būtina valstybės saugumui, siekiant apsaugoti visą tvarką, gyventųjų dorovę ir sveikatą arba kitų asmenų pagrindines teises ir laisves.

Konstitucija skelbia: „Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma. Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją ar tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo. Niekas negali kito asmens versti ir būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją ar tikėjimą“. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatyme (Valstybės žinios, 1995 – 11 – 02 Nr. 89 – 1985) nurodyta, kad mūsų valstybė pripažįsta devynias istorinio, dvasinio bei socialinio palikimodali sudarančias tradicines Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes ir bendrijas: lotynų apeigų katalikus, graikų apeigų katalikus, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų (Sakalauskas, 2000, p. 15).

Lietuvos respublikos švietimo įstatymas numato moksleivių, sulaukusių 15 metų, teisę savarankiškai apsispręsti dėl tikybės mokymosi. Pradinukai tokios teisės neturi, už jų pasirinkimą atsako tėvai. Tačiau dažnai mokyklose tėvų ir vaikų nuomonės nepaisoma. Mokiniai verčiami eiti į vieną ar kitą dalyką tik dėl to, kad būtų surinkta pilna grupė tikybės ar etikos mokytojui. Dažnai nei tėvai, nei patys mokiniai nenori prieštarauti savo klasės mokytojui ir dėl to renkasi vieną ar kitą minėtą dalyką. Tokią nuomonę apie teises į minties, sąžinės ar religijos laisvės pažeidimą pavyko susidaryti iš anketinės mokinių apklausos.

2.6. Teisė būti apsaugotam nuo fizinio, psichologinio ir seksualinio smurto

Konvencijos 19 straipsnyje nurodoma, kad valstybės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidinėjimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros stokos ar nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą – kad viso to jis nepatirtų iš tėvų, teisėtų globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, įsipareigoja imtis visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių. Tokios apsaugos priemonės reikiamais atvejais gali būti ir veiksmingos socialinės programos, leidžiančios suteikti paramą vaikui bei jį globojantiems asmenims ir padedančios išaiškinti, pranešti, perduoti nagrinėti, tirti, gydyti ir imtis kitų veiksmų minėtais žiauraus elgesio su vaiku atvejais, o prireikus – iškelti baudžiamąją bylą (Sakalauskas, 2000, p. 45).

Vaikų išnaudojimas yra be galo svarbi tema. Daugelis mokinių yra patyrę fizinį, psichologinį ar seksualinį smurtą.

1 – oje lentelėje pateikiami duomenys apie vaikų išnaudojimo dažnį 1988, 1989, 1999 metais. Apskaičiuota remiantis Nacionalinės žiauraus elgesio su vaikais prevencijos draugijos registru duomenimis, surinktais reprezentatyviose Anglijos ir Velso srityse. Registruotųjų kategorijai priklauso dėl įvairių priežasčių į registrą įtraukti vaikai (Sutton, 1999, p. 98).

1 lentelė. Nacionalinio tyrimo duomenys apie vaikų išnaudojimo dažnį per metus Anglijoje ir Velse (Creighto, 1992):

Amžius ir kategorija	Vaikų skaičius		
	1988	1989	1990
<i>0 – 4 metų</i>			
Fiziškai sužalotų	4300	4600	4200
Seksualiai išnaudotų	1500	1600	900
Registruotų	12900	17000	15600
<i>0 – 14 metų</i>			
Fiziškai sužalotų	8300	9700	9300
Seksualiai išnaudotų	5300	5900	4500
Registruotų	25100	34100	32500
<i>0 – 16 metų</i>			
Fiziškai sužalotų	9100	10500	10100
Seksualiai išnaudotų	6200	6600	5300
Registruotų	27000	36300	34700

*Suapvalinta iki 100

Tenka pripažinti, kad ir Lietuvoje vaikai nėra saugūs gatvėje, o kartais ir namuose, mokykloje. Vaikai tampa ne tik eismo nelaimių, bet ir sunkių nusikaltimų aukomis. Štai keletas skaičių apie nusikaltimus, kurių metu nukentėjo 0 – 17 metų vaikai (1997 m.):

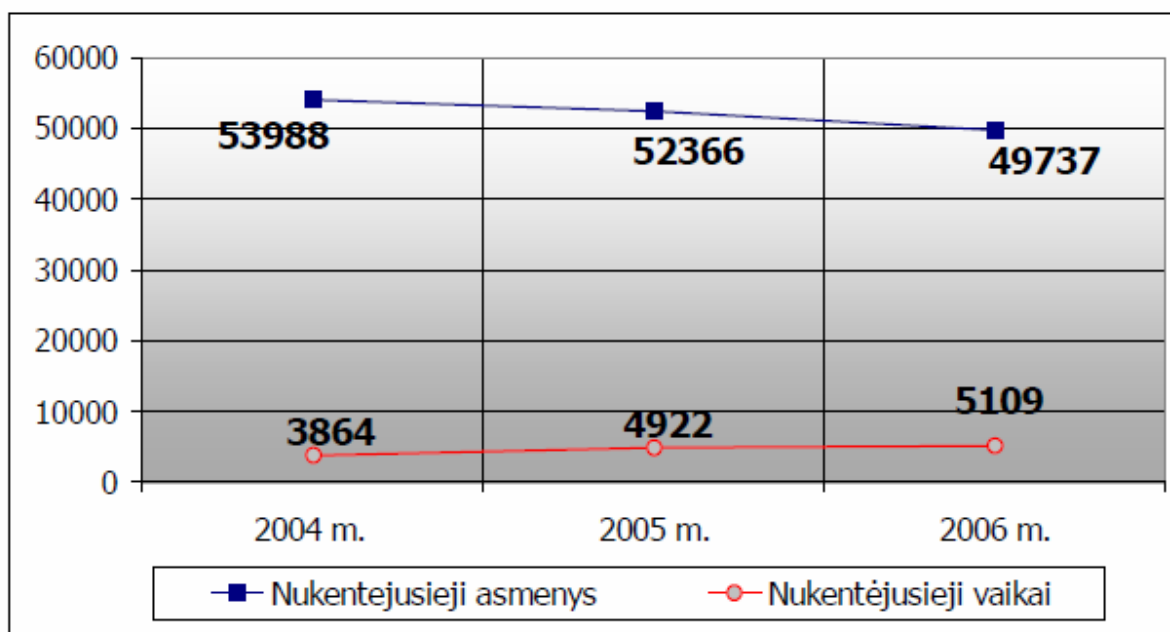
Tyčiniai sunkūs kūno sužalojimai	9
Tyčiniai sunkūs kūno sužalojimai	32
Žmogžudystės	22
Iš jų motinos/tėvai nužudė savo vaikus	6
Lytiniai nusikaltimai	174

Vaikų viktimizacija Lietuvoje 2004 – 2006 metais

Užregistruotų nusikalstamų veikų statistika Lietuvoje rodo, jog nuo 2004 m. kiekvienais metais vis mažiau padaroma nusikalstamų veikų, t.y. 2004 m. registruotos 93419 nusikalstamos veikos, 2005 m. – 89815, o 2006 m. – 82155 atitinkamos veikos. Palyginus pastarųjų dvejų metų duomenis stebimas ženklus (8,5 proc.) registruoto nusikalstamumo sumažėjimas. Tačiau kitų duomenų analizė, būtent nukentėjusiųjų vaikų, nekelia optimistinių prognozių.

Ir toliau yra analizuojami Statistikos departamento prie LR Vyriausybės, Informatikos ryšių departamento prie VRM, kitų valstybinių institucijų duomenys apie nukentėjusius vaikus.

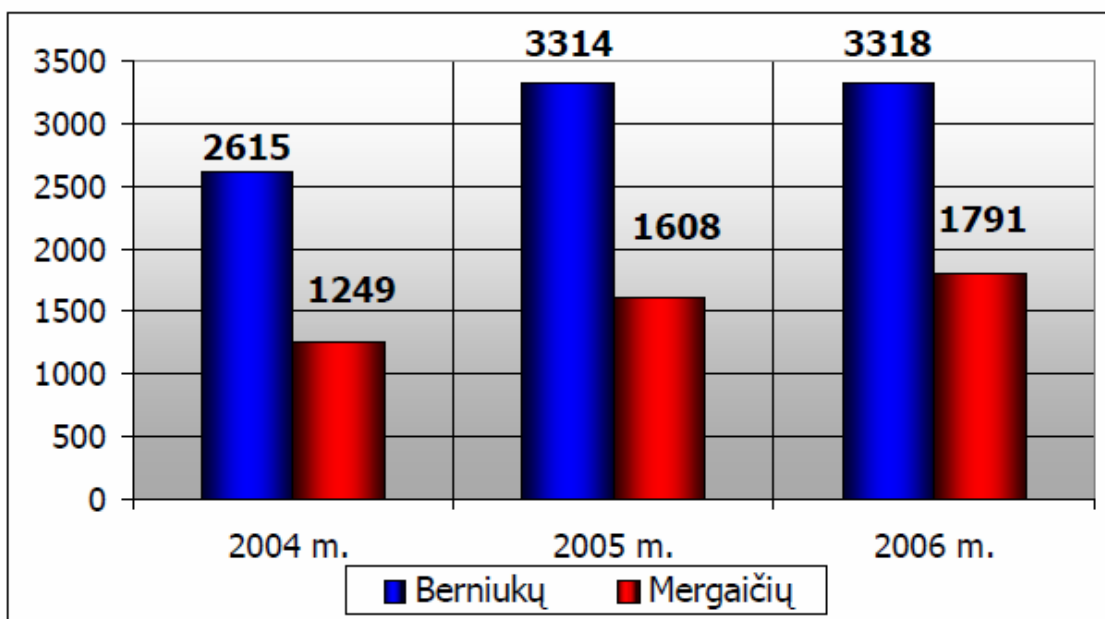
Statistinių duomenų analizė rodo, kad keli metai iš eilės didėja vaikų, nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų, skaičius. 2005 m. matomas (lyginant su 2004 m.) didelis nukentėjusiųjų vaikų skaičiaus padidėjimas (27,3 proc.), 2006 m. didėjimo tendencija vis dar išlieka, tačiau ne tokia sparti (3,7 proc.). Paminėtina ir tai, kad nukentėjusiųjų vaikų procentinė dalis, tarp visų nekentėjusiųjų išaugo iki 10,3 proc. (2005 – 2006 m.). Tad šie skaičiai kelia pagrįstų abejonų dėl neva mažėjančio nusikalstamumo, efektyvesnio teisėsaugos institucijų darbo, bendrai sėkmingo nusikalstamumo prevencijos priemonių įgyvendinimo. Ši teiginį iš dalies patvirtina ir Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centro viktimologiniai tyrimai, kurių rezultatai rodo, kad viktimizacijos lygis kyla, t.y. 19 proc. apklaustųjų (N=1003) nurodė, kad 2005 m. tapo nusikalstamų veikų aukomis (2003 m. – 12 proc., o 2004 m. – 16 proc.).

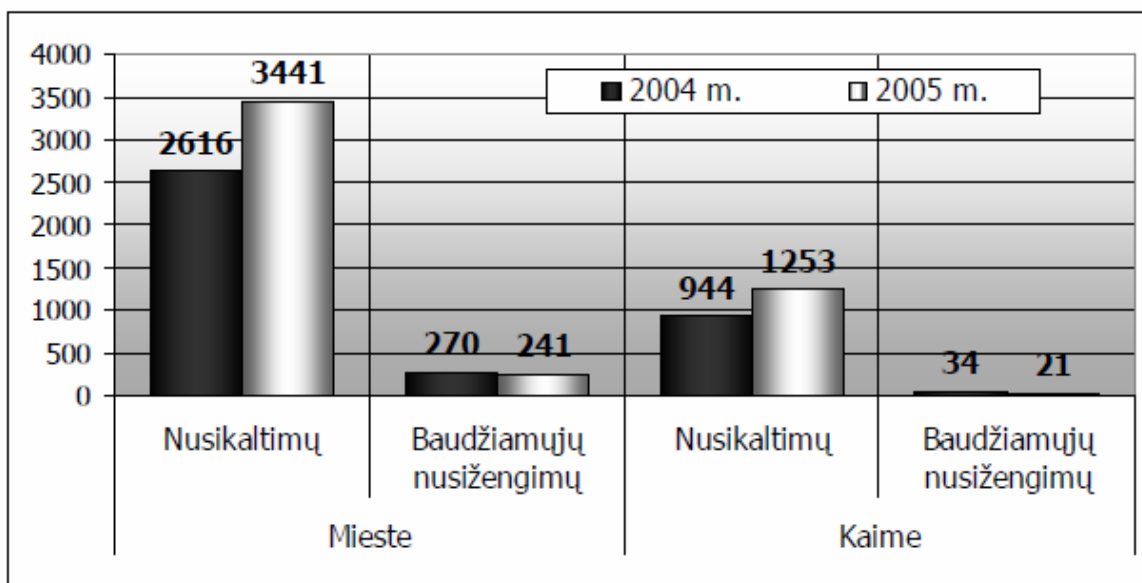
I paveikslas. Nukentėjusiųjų ir nukentėjusiųjų vaikų skaičius Lietuvoje 2004 – 2006 m.

Antrame paveiksle pateikti duomenys rodo, kad berniukų nukenčia daugiau nei mergaičių, t.y. 2/3 visų nukentėjusių vaikų – tai berniukai. Tačiau akivaizdžios ir nukentėjusiųjų mergaičių

skaičius didėjimo tendencijos, kurios per pastaruosius 2 metus yra ženklėsnes negu berniukų. Iš esmės nukentėjusios mergaitės ir sudaro kritinę nukentėjusiųjų vaikų padidėjimo masę 2006 m.

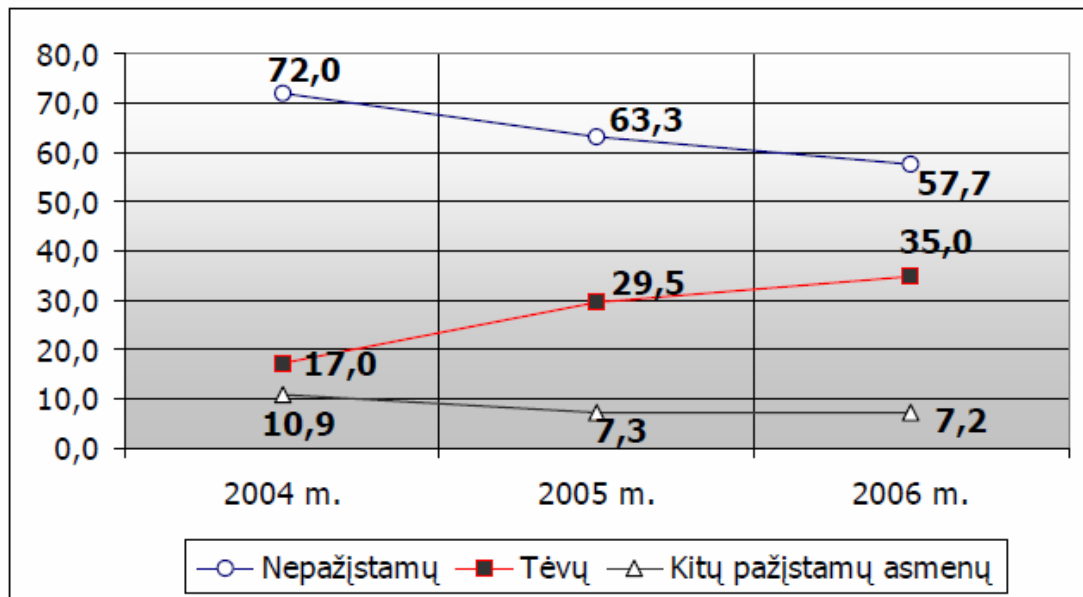
2 paveikslas. Nuo nusikalstamų veikų nukentėjusių vaikų pasiskirstymas pagal lytį 2004 – 2006 metais Lietuvoje (absol. skaič.).

3 paveikslas. Nukentėjusiųjų vaikų pasiskirstymas pagal nusikalstamų veikų rūšis Lietuvos kaimuose ir miestuose 2004 – 2005 m. (absol. skaič.).

Duomenų analizė rodo, kad 2005 m. (lyginant su 2004 m.) nusikaltimų, nuo kurių nukentėjo vaikai, skaičius didėja tiek Lietuvos miestuose (31,5 proc.), tiek kaimuose (32,2 proc.). Tačiau palyginus miesto ir kaimo viktimizacijos intensyvumą (nusikaltimų atvejais) matyti, kad miesto vaikų viktimizacija 1,5 karto didesnė nei kaimo vaikų, kai 2005 m. iš 100 000 miesto vaikų 740 nukentėjo nuo nusikaltimų, tuo tarpu kaimo vaikų – 468. Žvelgiant į baudžiamuosius nusižengimus

stebimos atvirkštinės, t.y. mažėjimo tendencijos. Taigi vaikai vis daugiau nukenčia nuo sunkesnių nusikalstamų veikų, t.y. nusikaltimų, kurių padariniai ilgam pasilieka vaikų sąmonėje.

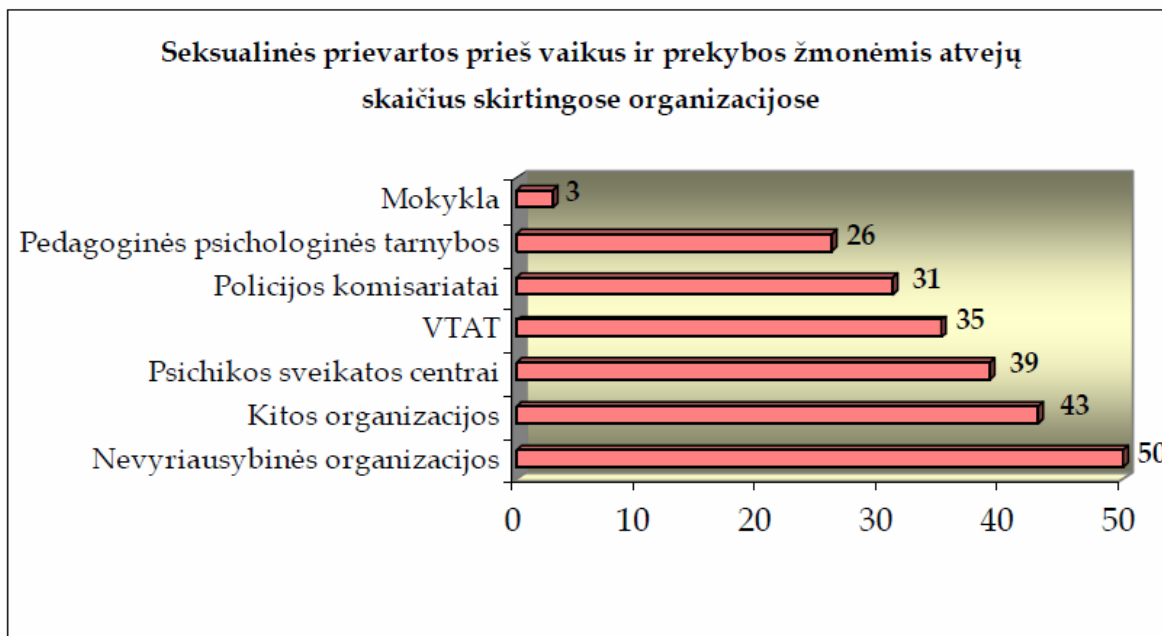
4 paveikslas. Vaikas nukentėjo nuo. Nukentėjusio vaiko ir nusikaltėlio sąveika (interakcija) 2004 – 2006 metais Lietuvoje (absol. skaič./lyg. dalis proc.).

Valstybės dalyvės įsipareigoja ginti vaiką nuo visų seksualinio išnaudojimo ir seksualinio suvedžiojimo formų, todėl imasi visų reikiamų priemonių nacionaliniu, dvišaliu ir daugiašaliu lygiu, siekdamas uždrausti versti vaiką dalyvauti kokioje nors neteisėtoje seksualinėje veikloje, išnaudoti vaiką verčiant jį užsiimti prostitucija arba kita neteisėta seksualine veikla, taip pat išnaudoti pornografijai ir pornografiniams leidiniams (34 str.).

2000 m. sausio 11 d. Lietuvos Respublikos vyriausybė, siekdama užtikrinti vaiko teisių bei teisėtų interesų apsaugą ir sumažinti vaiko galimybę tapti seksualinės prievartos bei komercinio seksualinio išnaudojimo auka, pritarė Nacionalinei programai prieš vaikų komercinį išnaudojimą ir seksualinę prievartą (nutarimas Nr. 29).

Fizinį, psichinį ir seksualinį smurtą vaikai patiria ne tik gatvėje, bet ir mokykloje, o kartais ir namuose. Vaikas patiria didžiulį stresą, kai prievartą patiria iš mokytojų ar tėvų. Suaugusiųjų degradavimas, alkoholizmas, narkomanija, skurdas, šeimų nestabilumas, vaiko teisių ir jų apsaugos stoka, šeimyninių tradicijų devalvavimas ir kt. vis dažniau tampa vaiko, moters, mergaitės prievartos priežastimi. Vos ne kasdieną nustatomi atvejai, kai tėvai, giminės ar kiti suaugusieji, pavartoję fizinę prievartą, atlieka seksualinius veiksmus su vaikais arba bando tai daryti. Vaikystėje patirta trauma lieka visam gyvenimui ir lemia asmenybės raidos sutrikimus, tai gali tapti netgi viena iš nepilnamečių nusikalstamumo priežasčių (Jūrėnienė, 1996, p. 127).

Atlikus analizę, kokios organizacijos daugiausiai turėjo kreipimosi atvejų, kuomet vaikai buvo nukentėję nuo seksualinės prievartos ar prekybos žmonėmis, paaiškėjo, kad daugiausiai tokių atvejų buvo nevyriausybinėse organizacijose:

Tai paaiškinti galima būtų tuo, kad dauguma seksualinės prievartos atvejų buvo užfiksuota vienoje iš nevyriausybinių organizacijų, kuri specializuojasi prievartos prieš vaikus prevencijos ir intervencijos srityse. (Pagalba nuo seksualinės prievartos ir prekybos žmonėmis nukentėjusiems vaikams ir jų artimiesiems: situacijos įvertinimas Tyrimo ataskaita Vilnius, 2006).

Taigi vaikai vis daugiau nukenčia nuo sunkesnių nusikalstamų veikų, t.y. nusikaltimų, kurių padariniai ilgam pasilieka vaikų sąmonėje.

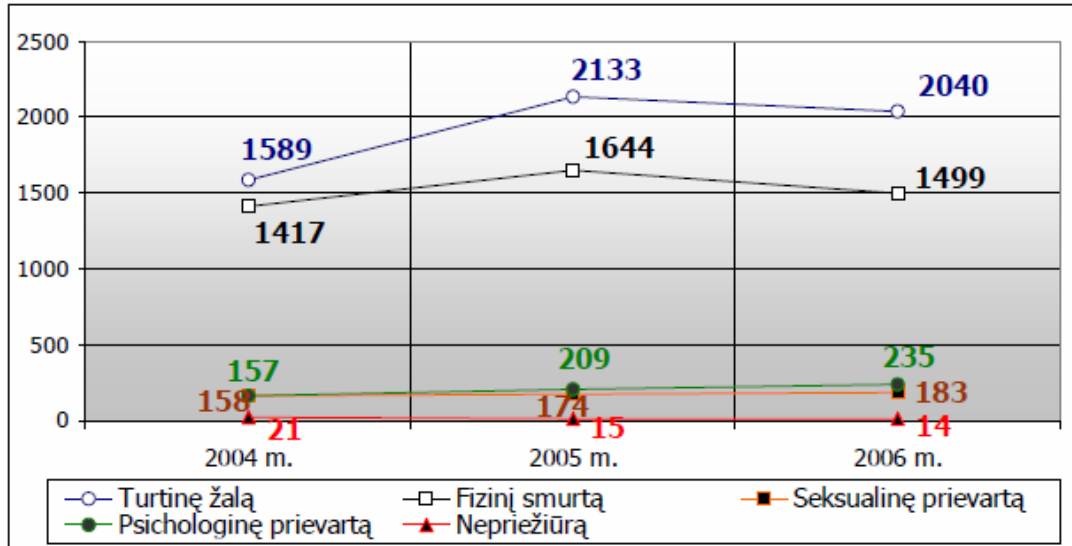
Aukos ir nusikaltėlio interakcija (sąveika) – vienas iš problematiškiausių viktimologijos dalykų, kuris vangiai nagrinėjamas Lietuvoje, tačiau net statistiniai duomenys leidžia pastebėti bauginančias tendencijas.

2004 – 2006 m. stebimos seksualinės ir psichologinės prievartos didėjimas tarp nukentėjusiųjų vaikų. Tai itin grėsmingos tendencijos, kadangi būtent šie padariniai turi ilgalaikį poveikį, itin neigiamai įtakoja normalią vaikų raidą, socializaciją.

Akivaizdu, kad kiekvienais metais vis daugiau vaikų nukenčia nuo smurtinių nusikaltimų. Pabrėžtini seksualinės prievartos, sunkių sveikatos sutrikdymų atvejai, kurių traumuojantis poveikis (daugeliu atvejų) vaikui išlieka visą gyvenimą. 2003 m. seksualinę prievartą patyrė 207 vaikai, 2004 m. 217, o 2005 m. – 239 vaikai.

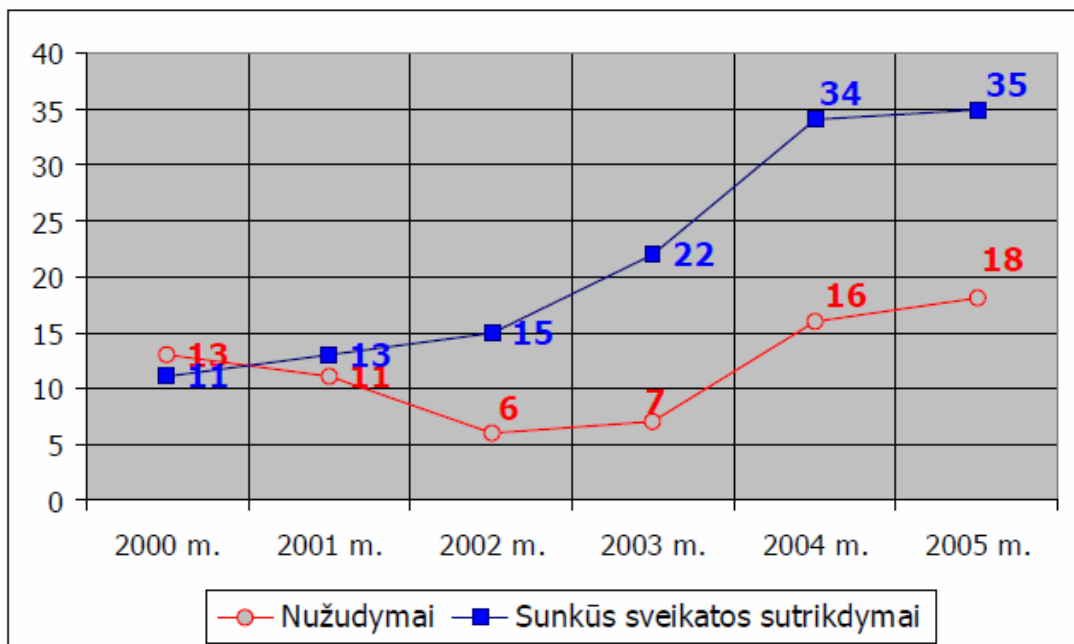
Penktame paveiksle analizuojami duomenys rodo, kad per pastaruosius 3 metus keičiasi santykis tarp nepažįstamų aukų ir nusikaltėlių bei interakcijos šalių, kuriuos siejo atitinkami ryšiai.

Pabrėžtina, kad aukai nepažįstamų nusikaltėlių proc. dalis per 3 metus sumažėjo 14,3 proc., o nukentėjusių vaikų nuo jų pačių tėvų padidėjo nuo 17 (232) iki 35 proc. (730). Taigi 2006 m. duomenys rodo, kad kas trečia auka – vaikas viktimizaciją patiria nuo savo tėvų.

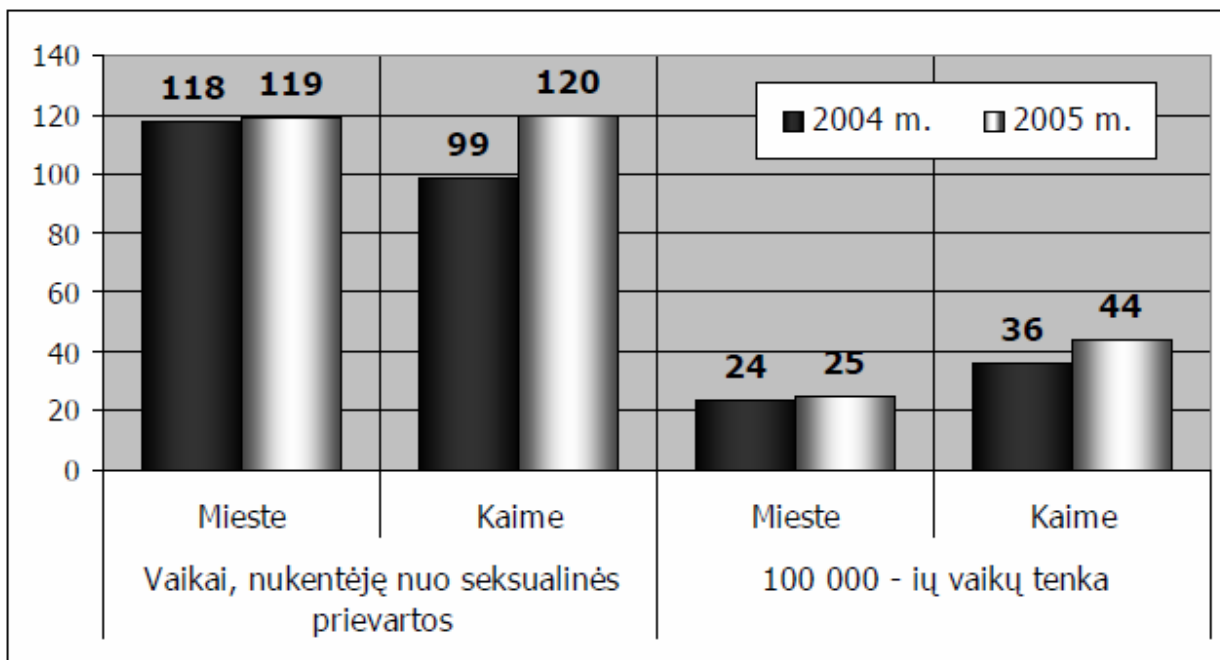

5 paveikslas. Vaikas patyrė. Nukentėjusių vaikų patirta žala 2004 – 2006 m. Lietuvoje.

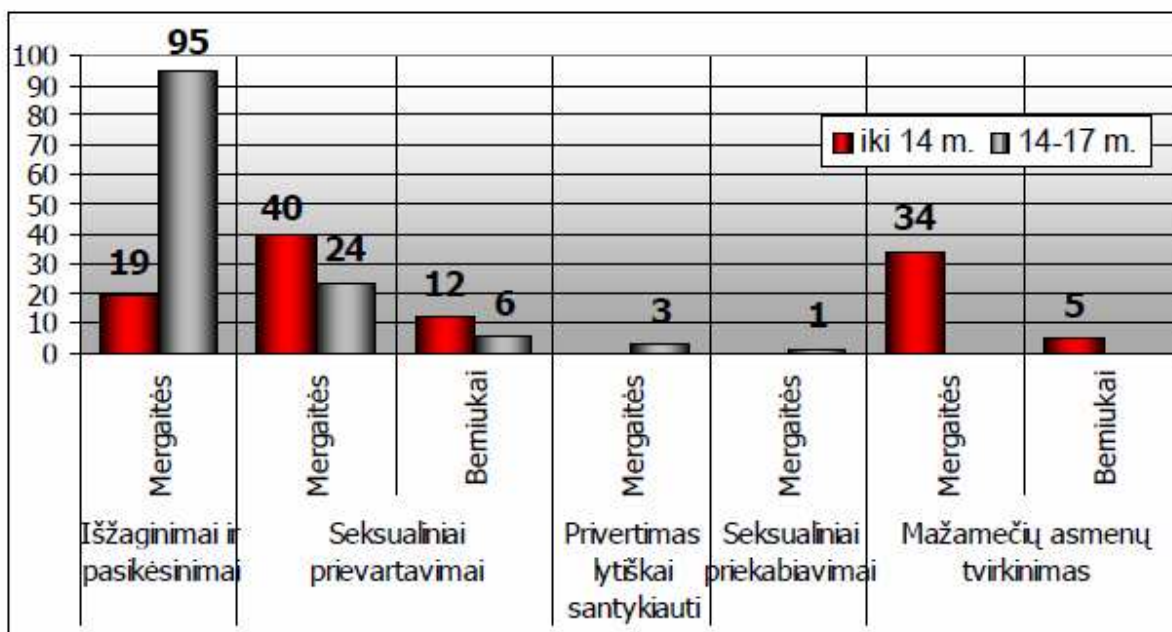
Tolesnė duomenų analizė parodė, jog daugėja seksualinės prievartos vaikų – aukų, ypač Lietuvos kaimuose, kai per metus (2004 – 2005 m.) šių aukų skaičius padidėjo net 21 proc. Paminėtina ir tai, kad 2005 m. iš 100 000 miesto vaikų seksualinę prievartą patyrė 25 vaikai, o kaimuose – 44, t.y. 1,7 karto daugiau.

6 paveikslas. Nusikalstamos veikos, nuo kurių nukentėjo vaikai 2000 – 2006 m. Lietuvoje (absol. skaič.).

7 paveikslas. Nukentėjusieji vaikai, (nukentėję nuo seksualinės prievartos).

8 paveikslas. Nukentėjusieji vaikai, nukentėję nuo seksualinės prievartos 2005 m. Pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (absol. skaič.).

2005 m. nuo išžaginimų nukentėjo 114 mergaitės (2003 m. – 113, 2004 m. – 113). Būtina pabrėžti, kad 17 proc. išžaginimo aukų – vaikų – tai mažametės mergaitės (iki 14 m.). Grėsmingos tendencijos stebimos ir seksualinių prievartavimų atvejais, kai nukentėjusių vaikų, t.y. tiek berniukų, tiek mergaičių, didžioji dalis – mažamečiai vaikai. (Dr. Rokas Uscila)

Vaiko teisių konvencijos 39 straipsnyje nurodoma, jog valstybės dalyvės „imasi visų reikiamų priemonių, kad padėtų fiziškai ir psichologiškai atsistatyti ir socialiai reintegruoti vaikui,

tapusiam bet kokio pobūdžio nesirūpinimo, išnaudojimo, piktnaudžiavimo ... orumą žeminančio elgesio ar bausmės ... auka“.

Visuomenė ir valstybė privalo sukurti vaikams (nepilnamečiams) tokias jų vystymosi sąlygas, kad jie gebėtų ir būtų pajėgūs ir fiziškai, ir dvasiškai, ir materialiai imtis atsakomybės už visuomenę, gebėtų tinkamai ir nesunkiai nešti visuomenės išlaikymo našta. Be to neįmanoma socialinė visuomenės pažanga (Babachinaitė, 1996, p. 17).

2.7. Teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę

Vaiko teisių konvencijos 16 straipsnis teigia, kad vaikas turi teisę į asmeninį gyvenimą, bendravimą, susirašinėjimo slaptumą, į asmens neliečiamybę ir laisvę. Pažymėtina, kad Pagrindų įstatymas garantuoja šią teisę visiems vaikams, neatsižvelgiant į jų amžių. Tai reiškia, kad šešiametis vaikas turi teisę pavyzdžiui, į susirašinėjimo slaptumą ir šios teisės neturėtų pažeisti nei tėvai, nei mokytojai, nei draugai. Nė vienas vaikas neturi patirti savavališko kišimosi į jo asmeninį šeimyninį gyvenimą, būsto neloečiamybę, susirašinėjimo paslaptį arba neteisėto kėsینimosi į jo garbę ir reputaciją. Vaikas turi teisę būti ginamas nuo tokio kišimosi ar kėsинimosi.

Draudžiama vaiką kankinti, žaloti, žeminti jo garbę ir orumą, žiauriai su juo elgtis. Ši nuostata sietina su fizinėmis bausmėmis, kurios gali būti traktuojamos kaip žiaurus elgimasis su vaiku (Sakalauskas, 2000, p. 14).

Vilniaus Universiteto sociologijos specialybės magistrantė G. J. Jankauskaitė atliko tyrimą, kurio tikslas buvo išaiškinti žmogaus teisių centro organizuojamų seminarų efektyvumą.

Tuo tikslu buvo surinktos dvi moksleivių grupės iš įvairių Vilniaus mokyklų. Su mokiniais buvo pradėtas pokalbis apie mokyklos identifikavimą. Abi grupės išskyrė tokias problemas – neobjektyvus vertinimas, per didelis mokymosi krūvis, laisvalaikio trūkumas, per daug teorinių ir per mažai praktinių žinių, žema mokytojų kvalifikacija, didelis mokinių pasyvumas. Labiausiai abi grupės akcentavo vertinimo neobjektyvumo problemą. Jų nuomone, vertinimui didelę įtaką daro mokytojų simpatijos ir antipatijos, mokinio išvaizda, jo elgesys už mokyklos ribų.

Seminaruose dalyvavę moksleiviai – pastebi ir pabrėžia įvairias prievartos formas mokykloje. Prievartą jie mato ne tik mokytojų ir mokinių santykiuose, bet ir pačių mokinių tarpusavio santykiuose.

Antrosios grupės vaikų nuomone, mokytojai dažnai žemina mokinių orumą, nepaiso jų nuomonės, tik savo nuomonę laiko teisinga ir nepajudinama: mokytojas visada teisingas, jam negalima nepaklusti. Mokytojai nevienodai bendrauja su visais mokiniais. Kai kuriuos mokinius jie išskiria iš klasės ir suteikia jiems privilegijas. Mokinio elgesys turi didelės įtakos dalyko vertinimui.

Mokytojai skaldo klasę, konkurenciją skatindami neetiškais priemonėmis, pvz.: klasėje sudaromi geriausiai besimokančiųjų mokinių sąrašai ir kabinami ant sienų.

Tuo tarpu pirmos grupės moksleiviai prievartos mokykloje pastebi daug mažiau ir jos beveik neakcentuoja. Abiejų grupių moksleiviai prievartą mokykloje mato ir vertina labai skirtingai. Pirmoji grupė neišskiria, nemato tiek prievartos formų, kiek jų pastebi antroji grupė. Svarbiausia tai, kad pirmoji grupė prievartą pateisina, ją toleruoja, nerodo iniciatyvos kovoti, kad mokykloje prievartos taptų mažiau.

Antroji grupė nepateisina psichologinio smurto ir nenori jo toleruoti. Šios problemos sprendimui, jų nuomone, reikia tiek mokinių, tiek mokytojų pastangų, daugiau mokytojų ir mokinių atvirumo, daugiau abipusės pagarbos (ir mokytojai turi žiūrėti į mokinį kaip į asmenybę).

Abi grupės kalbėjo, kad psichologinį smurtą vartoja ne tik mokytojai, bet ir mokiniai. Mokinių tarpusavio santykiuose svarbiausia problema yra lyderiai: kiekvienoje klasėje yra lyderiai ir atstumtieji. Lyderių elgesys daliai mokinių kelia nesaugumo jausmą: lyderiai šaiposi, įžeidinėja, trukdo kitiems mokiniams atsiskleisti, atskleisti savo gebėjimus, išreikšti savo nuomonę, jie dažnai šaiposi iš atsakinėjančių pamoką.

Moksleiviai siūlo aktyviai spręsti lyderių problemą. Jie siūlo jau pradinėse klasėse, kai išryškėja lyderiai, pradėti juos auklėti. Mokytojo vaidmuo čia yra didelis. Mokytojai turi skatintidaučiau pasireikšti ir kitus mokinius, nes būtent privilegijų suteikimas keletui mokinių paskatina juos lyderiauti. Mokytojai turėtų prisidėti prie saugios atmosferos kūrimo. Patys mokiniai turėtų vienytis prieš lyderius, gal būt, juos ignoruoti, nebendrauti su jais.

Atlikto tyrimo rezultatai parodė, kad tiek vyresnių, tiek pradinių klasių mokinių teisė į asmeninį gyvenimą, asmens neliečiamybę ir laisvę yra pažeidinėjamos.

Aktyvios pagalbos nepilnamečiui (vaikui) visuomenėje ir valstybėje pakeistos pasyvių vaiko gyvenimo ir jo problemų stebėjimu netgi tuo atveju, kai įstatyminė bazė tam pakankama. Tokiu būdu me „brandiname“ teisės pažeidėją, nes stebime ir laukiame tokių pasekmių, kai jau galima taikyti represiją. Išeina, kad mūsų šalyje vaikas baudžiamas už jo gyvenimo problemas, kurių jis pats nepajėgia išspręsti. Taigi kaltas lieka vaikas, o ne tie, kas kuria jam tokią nepalankią situaciją, ir taip pat ne tie, kurie įstatymo įgaliojti jam padėti ir apsaugoti jį ir jo teises, bet pasyviai stebi ir abejingai laukia. O jau represiją vykdyti nedelsiama, atseikėjama iš peties. Vaiko teisių konvencijos 39 straipsnyje nurodoma, jog valstybės dalyvės „imasi visų reikiamų priemonių, kad padėtų fiziškai ir socialiai reintegruoti vaikui, tapusiam bet kokio pobūdžio nesirūpinimo, išnaudojimo, piktnaudžiavimo ... orumą žeminančio elgesio ar bausmės ... auka“. Taigi šioje srityje reikia iš esmės pakeisti teisės taikymo praktiką, ypač taikant vaikams represiją. Be abejo, būtina dar tobulinti baudžiamuosius įstatymus, juos humanizuoti.

Visuomenė ir valstybė privalo sukurti vaikams (nepilnamečiams) tokias jų vystymosi sąlygas, kad jie gebėtų ir būtų pajėgūs ir fiziškai, ir dvasiškai, ir materialiai imtis atsakomybės už visuomenę, gebėtų tinkamai ir nesunkiai nešti visuomenės išlaikymo našta. Be to neįmanoma socialinė visuomenės pažanga (Babachinaitė, 1996, p. 17).

Svarbu rūpintis, kad mokinys būtų ugdomas aplinkoje, kurioje vertinama kiekvieno asmens individualybė, gerbiamas jo orumas, pripažįstamos teisės. Šiomis nuostatomis turėtų būti grindžiamas visas mokyklos gyvenimas, pradedant jo organizavimu ir baigiant kasdiene veikla (Strutinskaitė, 1999, p. 17).

Ypač didelis dėmesys turi būti skiriamas tinkamiems mokinių tarpusavio santykiams, kad bendravimas būtų pagrįstas tarpusavio supratimu, pagarba, atsakomybe, kad nebūtų prievartos, išskirtinumo. Vaikus reikėtų mokyti savarankiškai spręsti kylančius konfliktus ir skatinti juos taip elgtis.

2.8. Teisė į poilsį ir laisvalaikį

Vaikas turi teisę į poilsį ir laisvalaikį, atitinkantį jo amžių, sveikatą bei poreikius, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius. Turi būti užtikrinta vaiko galimybė žaisti ir sudarytos tam sąlygos.

Valstybė ir vietos savivaldos institucija steigia ir remia vaikų sporto, kūrybos, laisvalaikio ir sveikatingumo klubus, stovyklas, šeimos poilsio namus, sanatorijas, sudaro sąlygas vaikams naudotis socialinio draudimo teikiamomis lengvatomis (Sakalauskas, 2000, p. 19).

Mokiniai po pamokų turi nemažai laisvo laiko, bet dauguma jų nepajėgia tinkamai išnaudoti. Mokinių gebėjimas naudingai ir savarankiškai leisti laisvalaikį pats savaime neatsiranda. Reikalinga mokytojo ar popamokinės veiklos organizatoriaus pagalba įtraukiant mokinius į būrelių veiklą.

Svarbu organizuoti popamokinę veiklą taip, kad vaikai pailsėtų, įtvirtintų kultūringo elgesio įgūdžius, kad lavėtų jų estetinis suvokimas, kūrybiškumas, organizaciniai gebėjimai, savarankiškumas. Vaikų užimtumas po pamokų turi tenkinti jų lavinimosi, bendravimo poreikius, ugdyti dorovines savybes taip, kad vaikas gebėtų vertinti savo veiklą, tarpusavio santykius.

Būrelio veikla patenkina bendravimo, pažinimo, judėjimo poreikius, lavina atmintį, vaizduotę, mąstymą, ugdo valią (Balčiūnienė, 2001, p. 176).

Pedagogai turi gerbti ir skatinti kiekvieno vaiko teisę dalyvauti kultūriniame ir kūrybiniame gyvenime. Pradinukai turi teisę laisvai dalyvauti žaidimuose ir pramoginiuose renginiuose, kurie atitinka jų amžių. Jie turi teisę laisvai dalyvauti kultūriniame gyvenime bei patys kurti (Mano teisės, 38).

Mokytojai, tėvai turi užtikrinti tinkamą vaiko užimtumą, kurio metu siekiama visiems vaikams sudaryti sąlygas pagal galimybes gilinti ir vystyti savo gabumus ir polinkius.

2.9. Teisė į geras gyvenimo sąlygas, socialinį aprūpinimą ir sveikatos apsaugą

Konvencija įpareigoja valstybes pripažinti kiekvieno vaiko teisę į tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jam fiziškai, protiška, dvasiškai, doroviškai, socialiai jam vystytis. Tėvams arba kitiems vaiką auklėtojams asmenims tenka didžiausia atsakomybė už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes. Valstybė turi imtis reikiamų priemonių ir padėti tėvams ir kitiems vaiką auklėjantiems asmenims šią teisę įgyvendinti, o prireikus – teikti materialinę paramą ir remti įvairias programas, ypač aprūpinimo maistu, drabužiais ir būstu.

Prireikus socialinis aprūpinimas turi būti teikiamas atsižvelgiant į vaiko ir asmenų, atsakančių už vaiko išlaikymą, turimus išteklius ir galimybes, taip pat kitais sumetimais, susijusiais su gėrybių gavimu vaikui arba jo vardu (Sakalauskas, 200, p. 29).

Ne visi mūsų šalyje gyvenantys vaikai yra mylimi ir prižiūrimi. Lietuvoje auga nemažai ir apleistų, nemylimų vaikų, našlaičių. Norint nepažeisti vaiko teisės į geras gyvenimo sąlygas, socialinį aprūpinimą ir sveikatos apsaugą turime jausti kaltę ir stengtis daryti viską, kad neliktų nuskriaustų, apleistų vaikų.

1994 m. pradėjus kurti vaiko teisių apsaugos tarnybų sistemą Lietuvoje, pagalba vaikams tapo efektyvesnė. Tarnybos turi nemažai darbo, nes 1997 metų viduryje Lietuvoje buvo 15 000 socialiai nepalankių šeimų. Jose vaikai ne visada deramai prižiūrimi, todėl jie dažnai nesimoko, nepavalgo, gali būti įtraukti į nusikalstamą veiklą.

Pastoviai stiprėja savivaldybių vaidmuo ginant vaiko teises bei sprendžiant jų problemas. Beveik visos savivaldybės įsteigė vaikų globos įstaigas, aktyviau dirba su socialiai nepalankiomis šeimomis, dažniau padeda apginti vaikų turtinius interesus.

Ratifikavę Vaiko teisių konvenciją, įsipareigojome tarptautinei bendrijai vykdyti šio dokumento nuostatas, todėl turime ieškoti būdų, kaip jas įgyvendinti. Konvencijos preambulėje parašyta: „Pripažindami, kad vaikas turi augti šeimoje jausdamas laisvę, meilę ir supratimą, kad galėtų visapusiškai ir harmoningai vystytis...“. Galbūt, neįmanoma sukurti įstatymą, kuris tai įgyvendintų. Tačiau žinodami, kad laimė, meilė ir supratimas yra svarbiausios laimingos vaikystės prielaidos, ir vadovaudamiesi Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija, visada turime rasti harmoniją su kuriamais įstatymais. Svarbu nepamiršti pasaulio lyderių 1990 metais paskelbto principo „Svarbiausia – vaikai“. Tai reiškia, kad pagrindiniai vaikų poreikiai turi būti prioritetiniai visada – ar sunkius, ar gerus laikus išgyvena šeima, valstybė, pasaulis. Reikia „spausti“ vyriausybę, kad visi jos

nariai galvotų, kaip kiekvienas sprendimas ar įstatymas paveiks vaikų gyvenimą, jų likimą (Trakinskienė, 1998, p. 46).

Konvencija įpareigoja valstybes rūpintis vaiko sveikatos apsauga. Valstybės dalyvės pripažino vaiko teisę naudotis tobuliausiomis sveikatos sistemos paslaugomis ir ligų gydymo bei sveikatos atstatymo priemonėmis. Taigi mūsų valstybė turi rūpintis, kad nė vienam vaikui nebūtų atimta teisė naudotis tokiomis sveikatos apsaugos sistemos paslaugomis.

Valstybė turi siekti įgyvendinti šią teisę ir imtis priemonių, leidžiančių:

- a) sumažinti kūdikių ir vaikų mirtingumą;
- b) užtikrinti reikiamą medicinos pagalbą ir sveikatos apsaugą visiems vaikams, pirmiausia plėtodami pirmąją medicinos ir sanatorijos pagalbą;
- c) kovoti su ligomis ir pusbadžiavimu, naudojant pirmąją medicinos ir sanatorijos pagalbą, be viso kito, taikyti lengvai prieinamą technologiją ir aprūpinti pakankamai maistingais produktais, atsižvelgiant į aplinkos užterštumo pavojų ir riziką, švairiu geriamuoju vandeniu;
- d) teikti motinoms reikalingas sveikatos apsaugos paslaugas iki gimdymo ir po jo;
- e) informuoti visus visuomenės sluoksnius, ypač tėvus ir vaikus apie vaikų sveikatą ir mitybą, maitinimo krūtimi privalumus, higieną, vaiko gyvenamosios aplinkos sanitariją ir būdus, kaip išvengti nelaimingų atsitikimų, taip pat sudaryti galimybę jiems lavintis ir tokiomis žiniomis pasinaudoti (Sakalauskas, 2000, p. 32).

Dėl sudėtingos ekonominės situacijos, o gal būt ir subjektyvių priežasčių yra dar daug nesklandumų ir mūsų gydymo įstaigose, nemažai etikos problemų, daug paviršutiniško požiūrio įkrintinę vaiko situaciją. Dažnai vaikams, jų tėvams tenka susidurti su neatsakingu gydytojo elgesiu.

Neprižiūrimo, nelaukto, nuolat emocinę prievartą jaučiančio vaiko asmenybė negali normaliai vystytis. Toks vaikas visada vienišas, menko intelekto, darosi agresyvus, vystosi jo patologinis charakteris ir galų gale dažnai tampa kriminaliniu nusikaltėliu. Lietuvoje kasmet bando nusižudyti 30 000 gyventojų, tarp kurių nemažai vaikų.

Laisvai Lietuvai reikia laisvų, harmoningai dvasiškai ir fiziškai išsivysčiusių piliečių. Tik tokia visuomenė bus kūrybinga ir demokratiška. Žmonių savimonė pasikeis greitai, todėl būtina ieškoti būdų, jau šiandien realizuojančių vaikų teises (Vinkus, 1996, p. 11).

2.10. Teisė į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę

Valstybė pripažįsta vaiko teisę į asociacijų ir taikių susirinkimų laisvę. Šiai teisei įgyvendinti neturi būti jokių apribojimų, išskyrus tuos, kurie taikomi pagal įstatymą ir būtini demokratinėje

visuomenėje dėl valstybės ar visuomenės saugumo, siekiant apsaugoti viešąją tvarką, gyventojų sveikatą ir dorovę arba kitų asmenų teises ir laisves.

Konstitucija laiduoja piliečiams teisę laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei jų tikslai ir veikla neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams. Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar organizacijai (Sakalauskas, 2000, p. 18).

Lietuvos Respublikos visuomeninių organizacijų įstatyme (Valstybės žinios, 1998 – 07 – 01 Nr. 59 – 1653) įtvirtinta, kad visuomeninių organizacijų, kurios savo veikla tenkina vaikų ir jaunimo poreikius, nariais ar šių organizacijų veikloje dalyvaujančiais asmenimis gali būti jaunesni kaip 18 metų amžiaus asmenys.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas numato, kad Lietuvos švietimo įstaigose gali veikti vaikų ir jaunimo organizacijos, kurių veikla skatina moksleivių dorovinę, pilietinę, kultūrinę, fizinę bei socialinę brandą, padeda tenkinti jų saviugdos ir saviraiškos poreikius. Mokiniai turi teisę burtis į vaikų ir jaunimo organizacijas, plėtoti jų veiklą, lavintis saviugdos ir saviveiklos būreliuose (Sakalauskas, 2000, p. 18).

3. VAIKO TEISIŲ REIKŠMINGUMAS ASMENYBĖS SOCIALIZACIJOJE

Ilgą laiką ugdymas buvo linkęs į autoritarizmą, tai yra vyresnieji iškėlė save virš jaunesniųjų, juos sumenkindami ir reikalaudami neprikaištingo paklusnumo. „Galima“, „negalima“ – tai negausus emocinio bendravimo su vaikais rinkinys, o besąlygiška meilė, kada juos myli tokius, kokie jie yra, buvo užmiršta. Dėl to ištisos žmonijos kartos išaugo priklausomos, neturinčios savų minčių, negalinčios priimti savų sprendimų ir už juos atsakyti. Šiuolaikiniame pasaulyje toks žmogus tinka tik tarno vaidmeniui (Jenkins, 1997).

Šių dienų demokratizacija, naujos ekonominės sąlygos parodė, jog Lietuvos jaunoji karta, turėdama daug puikių savybių, atsilieka nuo vakarietiškosios požiūriu į gyvenimą, moralinėmis vertybėmis, gebėjimu apsispręsti, savigarba. Lyginant su užsienio bendraamžiais mūsų vaikai yra labiau susikaustę, užgniaužti, priklausomi. Dauguma jų neaktyvūs ir neiniciatyvūs, laukia svetimų nurodymų ir negali apginti savo nuomonės.

Būtinybė ugdyti laisvą, aktyvią, save gerbiančią asmenybę verčia mus įdėmiai įsižiūrėti į užsienio ir pažangiausių savo šalies patirtį. Matyti, kad čia svarbiausia – santykis su vaikais. Jau niekas pasaulyje nemėgina nugincyti naudingą humanistinio ugdymo patirtį, kuri privertė atsigręžti į vaiką kaip asmenybę, o jos vystymąsi grįsti vaiko teisių idėjomis (Šikaitė, 1992).

3.1 Vaiko teisių koncepsijos – humanizmo filosofijos išraiška

Šiandien humanistinės filosofijos idėjas – siekti žmogaus išaukštinimo, kuo pilnesnio savęs realizavimo – būtų neteisinga laikyti tik mūsų amžiaus atradimu. Humanizmo ištakų galime rasti net praeities mąstytojų darbuose.

Humanistinė tradicija jau atskleidžia ugdymo tikrovę tyrinėjusiems Antikos laikų filosofams – Pitagorui („visų laikų matas – žmogus“), Sokratui, Platonui, Aristoteliiui ir vėlesniems romėnų mąstytojams – Plutarchui, Senekai ir kt.

Kiekviena nauja istorinė epocha ugdymo teorijai ir praktikai davė nemažai naudos. Viduramžių epochoje viešpataujanti moralė visiškai nevertino žmogaus asmenybės, nes neigė jos visapusiško tobulėjimo galimybę. Visa, kas peržengdavo scholastikos ribas, buvo tiesiog draudžiama ir naikinama. Bet humanistiškas požiūris į žmogų įveikė religinių – kanoninių ir totalitarinių viduramžių sistemą ir pagaliau visiškai laimėjo Renesanso epochoje. Filosofinės ir mokslinės pasaulėžiūros perversmo reiškinyje – humanizmas – teigė savaiminę žmogaus vertę, jo teisę, laisvę, laimę. Šios pažiūros buvo kupinos tikėjimo žmogaus galia, jo galimybėmis. Prie

nepaprasto žmogiškosios dvasios pakilimo pridedėjo T. Moor'as (1516), T. Campagnella (1602), Fr. Rabelais (1534), J. Komenskis (1657) ir kt. Šie įžymieji humanistai savo idealu paskelbė žmogų – kūrėją, gebantį pasikeisti ir nuolat patį save tobulinti. Vėliau prie šių idėjų prisijungė M. Monteinis (1580), J. J. Russeau (1762), L. Tolstojus (1883) (Juodaitytė, 2001).

Humanistinės teorijos sparčiai paplito XVI amžiuje, apimdamos visas žmogaus veiklos sritis, formavo atitinkamą pasaulėžiūrą, reiškė pagarbą ir toleranciją žmogui. Humanistai rūpinosi žmonių auklėjimu, sąlygų saviugdai ir savęs pažinimui sudarymu. Tik humanizmo epochoje susidomėta mokinių veikla bei mokiniu, kaip veiklos subjektu (Lepeškienė, 1996).

Humanistinės psichologinės mokyklos lyderiai – A. Combs (1967), A. Maslow (1954), C. Rogers (1967) – kritikuoja tradicinius laiko trūkumus. Jie reikalauja atsižvelgti į vaiko interesus, psichiką, individualias ypatybes. Suaugusiems siūloma atsisakyti tradicijos būti savo globotinių viešpačiais, o eiti kartu su jais, tuo užtikrinant pilnavertį vaikų vystymąsi. O ugdytojo paskirtį šie humanistai mato tame, kad reikia eiti padėti auklėtiniui atrasti tikrąją prigimtį – gerą, laisvą ir žingeidžią. C. Rogers (1967) savo sukuroje „Aš“ koncepsijoje siūlo išmokyti vaiką elgtis pagal tikrąsias jo mintis ir jausmus, „klausytis savęs“, „būti pačiu savimi“, suprasti kitą žmogų. „Jo samprotavimuose susilieja atvirumo ir sveiko proto, minties laisvės ir optimizmo, praktiškumo ir konkretumo idėjos“ (Lepeškienė, 1996, p. 17). Humanistinio ugdymo idėja – nėra piktų žmonių, o jei vaikas žiaurus, tai kaltas suaugęs auklėtojas, kuris atėmė iš šio vaiko „natūralią prigimtį“. Kviesdamas humanistiniam auklėjimui, C. Rogers (1967) skatina gražinti asmenybei savo natūralią „aš“, patikint jai pačiai įgyti moralės principus.

A. Maslow (1954), C. Rogers (1967) padėjo psichologinį pagrindą humanistinei pedagogikai, kuri jau XX amžiuje teigia:

- mokiniai mokosi to ko jiems reikia ir ką jie nori žinoti;
- noras mokytis ir mokėjimas mokytis yra svarbiau už faktų žinias;
- mokinio darbo rodiklis yra tai, kaip jis pats vertina savo išmokimą;
- būtina mokytis jausti;
- mokiniai mokosi tik tada, kai nejaučia baimės (Šiaučiukėnienė, 1997, p. 55).

Tačiau vis tik humanistinė pedagogika sukuria naujus moralinės savireguliacijos mechanizmus, palaipsniui išstumdama senus prievartinės pedagogikos stereotipus. Čia ugdytojo ir ugdytinio sąveika tampa tokia ypatinga, kad vaiko būseną „aš privalau“ pakinta į būseną „aš noriu“. Ugdytojas taip aktyvizuoja vaiko iniciatyvas, jog pastarąjį gyvenime jau veda jo asmeninis santykis su visa tuo, ką jis daro (Maslow, 1993/4).

Humanistinėje pedagogikoje vaikas yra aukščiausia vertybė ir yra ugdymo proceso centre. Šios sistemos principai – asmenybės savaiminis vertingumas, pagarba jai, ugdymo atitikimas

prigimčiai, gerumas ir švelnumas kaip pagrindinė priemonė – nurodo, jog apie vaiką turi koncentruotis visi kiti suaugusiųjų prioritetai. Kiekvienos vaiko veiklos organizavimas turi būti pilnas pagarbos vaiko asmenybei, atsižvelgiant į jo individualaus vystymosi ypatumus, požiūrio į jį kaip į sąmoningą pilnatęisį ir atsakingą veiklos proceso dalyvį. „Tai vieningos, laisvos, nesukaustytos asmenybės, suvokiančios savo vertę ir gerbiančios kitų žmonių vertę ir laisvę formavimas“ (Amonašvili, 1990, p. 20).

Kadangi humanistai vaikui pripažįsta jo unikalumą, pilną įvairių poreikių, interesų, kuriuos būtina patenkinti, nes kitaip sustos vystymasis, tai socialinėje erdvėje kiekvienas suaugęs turi būti vaiko pagalbininkas, draugas. Vaiko savęs kaip asmenybės suvokimo, jo laisvos ir atsakingos saviraiškos nebus įmanoma pasiekti be pagarbaus, geranoriško požiūrio į vaiką iš suaugusiųjų, kurių nuomonė jiems svarbi, pusės. Humaniškų suaugusiųjų santykių su vaikais sistema susideda iš trijų pagrindinių dalių:

- *vaiko supratimas* – tai išsiskverbimas į vaiko vidinį pasaulį. Čia vyraujantis principas reikalauja visuminio vaiko suvokimo, o ne atskirų jo individualių savybių. Esant tokiam visuminiam suvokimui pirmiausia nagrinėjamas vaiko požiūris į save, kryptingumas, poveikiai ir motyvai. Tik čia dar svarbiau netaikyti vaikui nusisrovėjusių etalonų, juk kiekvienas nori būti teisingai suprastas.
- *vaiko pripažinimas* – tai vaiko teisė būti pačiu savimi. Suaugusieji turi gerbti ir atsižvelgti į jo individualumą, požiūrius, vertinimus, poziciją. Humanistas visada myli vaiką, mors gali nepateisinti jo poelgių. Esmė ta, kad suaugusieji turi tikėti vaiko galimybėmis ir jo tobulėjimu gėrio link.
- *vaiko priėmimas* – tai besąlygiškas, be jokių išankstinių nuostatų teigiamas požiūris į vaiką. Tačiau čia priėmimas – tai ne šiaip sau teigiamas vertinimas, tai pripažinimas to, kad vaikas priimtas su visais savo trūkumais, jis turi teisę būti tokiu, koku yra, su visomis savo ypatybėmis. Vaiko priėmimo pagrindas – meilė.

Žmonija ilgai kaupė žinias apie vaiką, vaikystę ir jo pasaulį. Pagal A. B. Orlovą (1995), humanistinis ugdymas – tai „centruotas į vaikystės pasaulį“ ugdymas, kuris pasižymi tokiais savo principais:

- **lygybės principas** – vaikystės pasaulis ir suaugusiųjų pasaulis yra visiškai lygiateisės žmonijos pasaulio dalys, nes jų vertybės ir trūkumai harmoningai papildo viena kita;
- **dialogizmo principas** – vaikystės pasaulis, taip pat kaip suaugusiųjų, turi savo specifinį turinį, todėl šių dviejų pasaulių tarpusavio sąveika turi būti dialoginis ir visuminis ugdomasis procesas;

- **bendraegzistavimo principas** – vaikystės pasaulis ir suaugusiųjų pasaulis turi palaikyti abipusinę taiką: vaikai neturi kentėti nuo suaugusiųjų veiksmų, nesvarbu, kokia būtų šių veiksmų motyvacija;
- **laisvės principas** – suaugusiųjų pasaulis turi atmesti bet kokius vaikystės pasaulio kontrolės būdus (išskyrus gyvenimo ir sveikatos apsaugą) ir duoti vaikystės pasauliui teisę pačiam pasirinkti savo kelią;
- **lygiagretaus vystymosi principas** – vaikystės pasaulio vystymasis yra lygiagretus suaugusiųjų pasaulio vystymuisi, nes kiekvieno žmogaus vystymosi tikslas – vidinio ir išorinio „aš“ harmonizavimas;
- **vienybės principas** – vaikystės pasaulis ir suaugusiųjų pasaulis nesudaro dviejų atskirų (turinčių perėjimo ribas) pasaulių, nes jie sudaro vieningą žmonių pasaulį;
- **priėmimo principas** – kiekvienas žmogus turi būti priimtas kitų toks, koks jis yra, nepriklausomai nuo normų, brandumo ir vaikiškumo vertinimų.

Visi humanistinės filosofijos atstovai „žmogų laiko būtybe, kuri pati save sukuria“ (Morkūnienė, 1989, p. 15). Humanistai asmenybę apibūdina kaip savarankišką, iniciatyvią, motyvuotą, turinčią potencialių jėgų spręsti savo problemas ir tobulėjančią būtinybę. O asmenybės elgesys priklauso nuo to, kaip žmogus suvokia aplinką ir save.

Šiandien humanizmo koncepsijos išreiškia žmogaus vertingumo, galėjimo tobulėti idėjas. Šiuolaikinėje humanistinėje filosofijoje dominuoja tokios sąvokos kaip atsakomybė, kūrybiškumas, įvairi veikla, aktyvumas, laisvė, savęs įtvirtinimas, atvirumas, dalyvaujantis mąstymas, visuminis požiūris į asmenybę. „Asmenybės raidos tikslas – pasiekti ir realizuoti savo tikrąją savastį, tapti savarankišku, gebančiu pasirinkti, apsispręsti remiantis pačiu savimi. Tokiai asmenybės raidai būtina besąlyginė pagarba ir prasmingo dalyvavimo nuostata“ (Jonynienė, 2000, p. 7). O tam visas sąlygas ir sudaro humanizmo teorijos.

Matyti, kad žmogaus (o taip pat ir vaiko) teisių koncepsijos išreiškia humanizmo filosofinės teorijos bendruosius principus – visais žmogaus teisių dokumentais įteisinami pagrindiniai humanizmo principai, skatinama ir net oficialiai reikalaujama jų laikytis socialiniuose santykiuose. Žmogus teisių smpratą ypatingai pagrindžia A. Maslow'o (1970) sudaryta pagrindinių žmogaus poreikių struktūra (fiziologinių, saugumo, meilės ir prisirišimo, pagarbos ir saviaktualizacijos), o jo teorija net reziumuoja daugelį vaiko ugdymo teorijų, nes išdėstyta poreikių hierarchija nusakomi pagrindiniai gyvenimo bei asmenybės raidos kokybę lemiantys faktoriai (Maslow, 1993/4).

Tačiau objektyviai įvertinti vaiko teisių (išreiškiančių svarbiausių poreikių tenkinimo garantijas) reikšmingumą ir įgyvendinimo kokybę yra labai sunku. Tačiau čia pagrindiniu vertinimo rodikliu tampa pačių vaikų subjektyvūs vertinimai. O ugdytojų požiūriu tuo pačiu klausimu parodo

vyraujančią visuomeninę nuomonę, kuri veikia besiformuojančios asmenybės pažiūras. Vaiko teisių pripažinimas ir įteisinimas įvairiuose pasaulio dokumentuose tik įrodo, jog humanizmo idėjos jau vis labiau įgyvendinamos.

3.2. Vaiko teisių reikšmingumas asmenybės socializacijoje

Vaiko teisė yra paprasčiausios žmogaus teisės. Tai ir vaiko kaip individo apsauga, ir aplinkos, kurioje visiems vaikams užtikrinamas pilnavertis vystymasis, kūrimas. Vaiko teisės rodo universalų bei ypatingą vaikystės statusą. Vaikystė – laikotarpis, per kurį vaikai greitai keičiasi ir vystosi, taip pat patiria įvairių nuoskaudų bei neigiamą suaugusiųjų poveikį. Būdami fiziškai silpni, nesubrendę bei nepatyrę, šiuo laikotarpiu vaikai yra visiškai arba dalinai priklausomi nuo aplinkinių suaugusiųjų. Jų gyvenimas ir augimas priklauso nuo atsakingų už juos rūpesčio ir pastangų. Vaikams būtina pastogė, maistas, mokslas, gydymas, meilė bei apsauga nuo prievartos ir aplaidumo. Jiems taip pat turi būti suteikta galimybė, atsižvelgiant į amžių ir brandumą, naudotis savo civilinėmis bei politinėmis teisėmis šeimoje, bendruomenėje ir valstybėje.

Jei žmogaus teisės galioja visiems žmonėms, kodėl reikia atskirai kalbėti apie vaiko teises? Štai keletas atsakymų į tai:

- ne visais laikais buvo pripažįstamos vaikų teisės, ir net šiandien pasitaiko žmonių, neigiančių, kad vaikai gali turėti teisių. Ilgą laiką vaikai buvo traktuojami kaip suaugusiųjų turimų teisių objektai, o ne kaip savarankiški teisių „turėtojai“ ar subjektai. Buvo pripažįstamos gyvūnų, bet ne vaikų teisės. Vaiko teisėms reikia išskirtinio dėmesio, norint pabrėžti, kad vaikai atskira žmonių grupė, turinti savo teises;
- vaikai turi įvairių poreikių, bet nesugeba savęs apginti. Suaugusiųjų teisės kartais skiriasi nuo vaiko teisių, ir priešingai – vaikai gali turėti kitokių teisių nei suaugusieji. Kalbėti apie žmogaus teises (ar apie moterų teises), bet neišskirti ypatingų vaiko teisių, yra per maža, kad ši visuomenės grupė būtų tinkamai apsaugota ir pripažinta. Tokiu atveju, kaip ir praeityje, vaikai lieka „nematomi“;
- nors vaikai minimi žmogaus teisių dokumentuose, bet dažniausiai pavieniuose punktuose, kurie gali būti nepastebėti arba atskirai įgyvendinti. Šie punktai nesudaro vientiso vaiko teisių dokumento, kuris galėtų užtikrinti visšką vaikų apsaugą bei globą (Bulotas, 2003, p. 159).

Vaikai yra specifinė socialinė grupė, nes jie – nesubrendę žmonės, todėl priklauso nuo suaugusiųjų, nors turi ypatingą statusą visuomenėje. Šiandieninis pasaulis vis atviriau kalba apie

integralias vaiko ir vaikystės sampratas bei skiria didesnę dėmesį konkrečioms vaikystės apsaugos bei švietimo sritims.

Lietuvos visuomenėje vaikai taip pat pradedami suvokti kaip tam tikra socialinė grupė, turinti daugiareikšmį sociokultūrinį statusą. Vaikų socialinio vaidmens vertingumas ir socialinės sąveikos reikšmingumas skatina skirti vis didesnę dėmesį vaikų pilnavertės socializacijos procesams. Lietuvoje pastaruoku metu itin populiarai socialiai sveikos kartos brandos idėja (Grigas, 1989, p. 95), kuri siejama ne tik su dabartimi, bet ir su ateitimi. Jei visuomenė savo požiūrį į vaikystę apibrėžtų tik kaip „pasirengimo būsimam gyvenimui etapą“, tai paneigtų vaikystės laikotarpio vertingumą. O tai nesuderinama su šiuolaikinėmis švietimo idėjomis, plintančiomis Europoje, kartu ir Lietuvoje.

Po nepriklausomybės atgavimo Lietuvos visuomenėje įvykę pokyčiai skatina atidžiau pažvelgti į pačios socializacijos sampratą, jos veiksmų įtaką asmenybės raidai.

Tarptautinių žodžių žodyne (2001) socializacija – (lot. Socialis – visuomeninis) individo tapimas visuomeniniu žmogumi, asmenybe.

R. L. Barker „Socialinio darbo terminų žodyne“ (1994) socializaciją vadina procesu, kai kultūros vaidmuo, vertybės, patirtis, žinios ir normos perduodamos atskiriems visuomenės nariams.

B. Bitinas (1996) socializaciją apibūdina kaip biologinio prado tapsmą socialiniu turiniu: vaikas gimsta biologine būtybe, tampa asmenybe, socialiniu veiksniu.

A. Suslavičius (1995) asmenybės socializaciją tapatina su socialiniu brendimu, vykstančiu veikiant grupei, kai formuojasi žmogaus pasaulėžiūra, charakterio ypatybės.

„Socializacija“ – žmogaus vystymasis per visą jo gyvenimą sąveikaujant su aplinka, socialinių normų ir kultūrinių vertybių priėmimo procesas, taip pat savęs tobulinimas ir realizavimas toje visuomenėje, kuriai jis priklauso. Socializacija vyksta stichiškai sąveikaujant su aplinka, visuomenei įtakojant vieną ar kitą amžiaus grupę, taip pat kryptingai ir socialiai kontroliuojant auklėjimo procesą“ (Leliūgienė, 1997, p. 26).

Tačiau socializacijos vaikystėje neįmanoma suprasti remiantis tik formaliais vaikystės periodo apibūdinimais (biologiniais ir fiziologiniais). Būtina akcentuoti, kad socializacija vaikystėje – tai procesas ir rezultatas, kai vaikas savo aktyviomis pastangomis įsisavina socialinę patirtį, kurią perima aktyviai sąveikaudamas su socialine aplinka, iš pradžių tik ją domėdamasis, vėliau ją stebėdamas, o dar vėliau tiesiogiai su ja sąveikaudamas. Pradžioje ši patirtis tik atgaminama, vėliau interpretuojama ir savitai transformuojama (Juodaitytė, 2000).

Kadangi socializacijos sąvoka gana įvairiai interpretuojama, pateikiame bendriausią jos apibūdinimą: visuminė aplinkos įtaka, kuri sudaro sąlygas vaikui dalyvauti visuomenės gyvenime, suvokti kultūrą ir atlikti tam tikrą socialinį vaidmenį. Galima pastebėti, kad ši samprata artima „ugdymo“ terminui. Vis tik socializacijai sąvoka yra platesnė. Ugdymas gali būti suprantamas kaip

kryptingi veiksmai, kuriais stengiamasi vaikui diegti pageidaujamus bruožus ir savybes. Socializacija kartu su ugdymu atlieka tam tikrą socialinį ir kultūrinį poveikį, kurio dėka vaikas perima visuomenės, žmonių gyvenimo kultūrą, o vėliau ir pats dalyvauja ją kuriant (Teresevičienė, 1995).

Vaikų socializacijos procesas gali būti skirstomas į tris dalis:

1. Vaikai išmoksta būti visaverčiai savo visuomenės nariais.
2. Perima senosios kartos kultūrą ir tradicijas.
3. Vyksta vaiko „savęs atskleidimo“ procesas.

Tai tarpusavyje glaudžiai susiję ir vienas kitą papildantys procesai (Juodaitytė, 2000).

Socializacijos esmė yra ta, kad ji formuoja žmogų, kaip visuomenės, kuriai jis priklauso, narį. Per ilgą laiką vis tik pasikeitė supratimas apie visuomenės narių statusą. Kiekviena visuomenė stengiasi formuoti jai tinkantį žmogų nuo gimimo. Tačiau nereikia pamiršti, kad žmogus virsta visuomenės nariu būdamas ne tik socializacijos objektu, bet ir subjektu. Kaip subjektas, žmogus ne tik perima socialines ir kultūrinės vertybes, bet ir siekia save realizuoti visuomenėje. Tad žmogaus sėkminga socializacija bus tada, kai kartu tobulės ir jo asmenybė (Dawey, 1990).

Dabarties socializaciją apsprendžia vis labiau išitvirtinančios bei vis dažniau visuotinių žmogaus teisių idėjos ir individo, t. y. kiekvieno žmogaus, pripažinimas svarbiausiu savo socializaciją koordinuojančiu subjektu. Socializacija grindžiama žmogaus teisėmis, neigia iki šiol vyravusį per daug globėjišką, reguliuojantį, kontroliuojantį suaugusiųjų elgesį vaiko atžvilgiu, reiškiantį ne ką kitą, kaip autoritarizmą, prieštaraujantį žmogaus teisių idėjai bei vaiko iniciatyvos, savarankiškumo slopinimui dėl tariamos jo ne kompetencijos apsispręsti ir atsakyti už savo veiksmus (Kabašinskaitė, 2002).

Pagal I. Frones (1994), socializacija apima individualizaciją (sieki suprasti save, savo gabumus ir juos išreikšti) ir akultūraciją, integraciją į visuomenę (visuomenės tvarkos, normų ir vertybių įsisavinimą). Abu šie veiksniai vienodai svarbūs sėkmingai socializacijai, arba kitaip tariant, asmenybės brendimui. Pagrindiniai socializacijos proceso elementai yra individas ir jo aplinka. Pirminė individo socializacija vyksta šeimoje, o antrinė – per švietimo sistemą, tai yra aplinkos pažinimas, jos pateikiamų vertybių, normų įsisąmonimas vyksta socialinėse institucijose (šiuo atveju – švietimo įstaigose). Didžioji socialinių vaidmenų dalis susiformuoja vykstant institucionalizuotos socializacijos procesams švietimo sistemoje (Jucevičienė, 1997, p. 68).

Kadangi žmogaus socializacija vyksta jam patekus į įvairias aplinkybes, tai jos vadinamos socializacijos veiksniais. Socializacijos procesą lemia daugelis veiksnių, kurie gali būti suskirstyti į tris grupes:

- **makroveiksniai** (kosmosas, šalis, visuomenė);

- **mezoveiksniai** (miestas, gyvenvietė, kaimas);
- **mikroveiksniai** (šeima, bendraamžiai, organizacijos, vykdančios socialinį ugdymą).

I. Leliūgienė (1997) išskyrė ir kelis socializacijos „mechanizmus“:

- **tradicinį**, kuris vyksta per šeimą ir artimiausią aplinką;
- **institucinį**, kuris vyksta per visuomenės institutus;
- **stilizuotą**, kuris vyksta per individualius išgyvenimus ir įsisažmonimus.

Taigi, žmogaus socializacija vyksta sąveikaujant su įvairiais veiksniais bei įvairių mechanizmų pagalba. Jų funkcijos, vieta ir vaidmuo socializacijos procese skirtinguose amžiaus tarpsniuose papildo viena kitą, nes tai būtina pilnavertės asmenybės formavimuisi.

Vaikystės reikšmingumas asmenybės raidai neginčytinas. Šis laikotarpis, apimantis 1 – 12 (13) metus, yra vaiko spartaus fizinio, psichinio, socialinio vystymosi etapas. Tuo metu atsiranda visą tolesnį gyvenimą žmogui reikalingi psichosocialiniai, kultūriniai dariniai, kurie jį daro socialine būtybe. „Šio periodo ypatybė (skirtingai nuo paauglystės, jaunystės ir kt.) – bendrasis žmogaus vystymasis, kuris yra bet kurių socialinės veiklos pagrindas, o ateityje tampa ir specialiųjų žinių bei įgūdžių įgijimo sąlyga“ (Juodaitytė, 2000, p. 62). Šiame amžiaus tarpsnyje atsiranda ir įsitvirtina tokie svarbūs žmogaus asmenybės bruožai kaip domėjimasis aplinka, kūrybiškumas, saviraiškos siekis, aktyvumas ir kt., kurie lydės žmogų visą gyvenimą. Didelę reikšmę turi specifinių šio laikotarpio vaiko savybių pastiprinimas, nes tas laikotarpis daugiau nepasikartos. O tai, į ką laiku nebuvo atkreiptas dėmesys, kompensuoti ateityje bus labai sudėtinga ar net visai neįmanoma. Vaikystės periode vaikas įgyja ne tik visiems vaikams būdingus bendruosius elgesio, charakterio bruožus, bet ir asmeninius, nepakartojamus, kurie jį išskiria iš kitų tarpo (Žukauskienė, 1996).

Tik atsižvelgus ir įvertinus vaikystės periodą, žymintį vaiko ažiūšaus psichinę raidą ir socialines galimybes, ugdant galima sudaryti palankias sąlygas šio periodo pagrindinėms, universalioms ir specifinėms savybėms realizuoti. Taip bus užtikrinta vaikų emocinė gerovė, visavertis prigimtinių galių ir natūralios vaiko prigimties plėtojimas bei visavertė sąveika su jį supančia aplinka (Myers, 2000).

Jaunesnioji mokyklinė vaikystė (7 – 12 (13) m.) – tai vaikų mokyklinio gyvenimo pradžia. Čia vaikai įgyja naują statusą – mokinio – bei vidinę mokymosi motyvaciją. Šiuo periodu vystosi abstraktus teorinis mąstymas, nes vaikas įgyja naujų žinių, mokėjimų ir įgūdžių. Tačiau nuo pažintinės – kognityvinės veiklos rezultatyvumo tiesiogiai priklauso tolesnė vaiko socialinė – psichinė raida ir branda. Suaugusiems vaiko kognityviniai pasiekimai mokykloje yra labai svarbūs ir dažnai tampa vaiko asmenybės vertinimo kriterijumi. „Pirmūno“ ar „atsiliekančio“ statusas daro įtaką vaiko suvokimui, vertinimui, savigarbai. Sėkmingas mokymasis ir gebėjimas suvokti veiklos rezultatus daro įtaką vaiko socialinės kompetencijos suvokimui. Tai naujas sąmoningumo raidos

aspektas, kurį kartu su teoriniu refleksyviuoju mąstymu galima pavadinti pagrindiniu jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų socialiniu pasiekimu ir vidiniu jų asmenybės raidos naujadaru. Jeigu kompetentingumo jausmas nesusiformuoja mokymosi eigoje, tai sumažėja vaiko savęs vertinimogaliomybės ir gali atsirasti nepilnavertiškumo jausmas (Juodaitytė, 2000).

Vaiko socializacija vyksta nuolatinėje ir net labai glaudžioje sąveikoje su suaugusiais nuo pat gimimo iki brandos, tai yra kai tampama individualia, savarankiškai funkcionuojančia asmenybe bei visuomenėje įgyjamas suaugusiojo statusas. Tačiau vaikystės periode vaiko – suaugusiojo santykiai pasižymi dviem svarbiais aspektais. *Pirma*, vaikams, kad išgyventų ir vystytųsi, reikalinga tiek psichologinė, tiek fizinė suaugusiųjų parama; *antra* suaugusieji šiuose santykiuose turi autoriteto ir socialinės jėgos poziciją. Tokie nelygiateisiai vaiko – suaugusiojo santykiai rodo, jog suaugusieji vykdo socialinę kontrolę vaikų atžvilgiu, nors ir yra tarpinė grandis, per kurią vyksta vaiko socializacija. R. Hart (1999) teigia, jog vaiko – suaugusiojo santykiai parengia vaiką ir santykiams su bendraamžiais. Nors bendraamžiai yra viename socialiniame statuse ir neturi „kaip nors apibrėžtos jėgos pozicijos vienas kito atžvilgiu, tačiau įvardinta vaiko – suaugusiųjų santykių asimetrija reiškiasi vaikų žaidimuose ar bendraujant su skirtingo amžiaus vaikais“ (Grigas, 1989, p. 32).

Suaugusiojo vaidmuo vaiko socializacijoje yra lemtingas, nes jis atstovauja pažinimą, kurio vaikas siekia, bei visą visuomenę, jos standartus ir net socializacijos institutus. Todėl suaugusiems tenka didelė atsakomybė, įtakojant ir net keičiant ateinančias kartas.

Socialinių principų kaita vykdoma sąmoningai, tokiu būdu svarbiausiu vaikų socializacijos tikslingos kaitos institutu tampa mokykla ir jai atstovaujantys suaugusieji. Mokykla yra visuomenės mikromodelis. Ši pagrindinė sociumo kaitos institucija savo naujovėmis gali veikti vaikų besiformuojančios asmenybės socializaciją.

Vaiko teisių užtikrinimas sunkiausiai vyksta mokykloje, kai vaikas pradeda vykdyti pirmąjį savo vaidmenį, kuriam visuomenė kelia reikalavimus ir priskiria pareigas. Juk čia jau atsiranda kriterijus – mokslo rezultatai, diferencijuojantys vaikus pagal jų sėkmę, lemiančią akademinę vertę. Blogiausia tai, kad vaiko jau nuo pirmos klasės akademinė vertė sutapatinama su jo kaip žmogaus verte. Taip atsitinka, nes mokyklinio amžiaus vaiko pagrindinė visuomeninė pareiga – mokytis. Mokinio vaidmuo yra pagrindinis vaiko gyvenime, tai ir pagrindinis socialinės sėkmės matas. Kadangi vaikas savo tapatybę ir vertę atpažįsta bei įsisąmonina per grįžtamąjį ryšį oš suaugusiųjų, jų vertinimą, tai neteisinga vaiko asmenybės vertę tapatinti su jo akademinėmis pasiekimų rezultatais., nes vaikas gali pajusti jo asmenybės nuvertinimą. O juk nepakankama savivertė sietina su tolesnėmis sėkmėmis ir net psichologiniais bei emociniais sutrikimais (Butkienė, Kepalaitė, 1996).

Dabartiniu metu Lietuvoje galima pastebėti, jog vaikų mokymasis mokykloje yra tapatinamas su vaiko statusu. Todėl mokyklas lankantys vaikai dažniausiai vadinami tik mokiniais, o ne vaikais. Tuo tarpu mokyklų nelankantys vaikai yra vertinami tik kaip vaikai. O mokinio statuso praradimas yra lyginamas vos ne su nusikalstama vaikų veikla. Tada vaikui priekaištauojama dėl netinkamo elgesio, bet nesidomima sąlygomis, kurios būtinos vaikui, kad jis galėtų lankyti mokyklą. Matyti, kad Lietuvoje vaikas dar nelaikomas vertybe (Kurienė, 2000).

Kalbant apie šiandieninę socializaciją, kurią apsprendžia visuotinių žmogaus teisių ir vaiko teisių idėja, suaugusiojo vaidmuo atsidūrė sunkioje situacijoje. Nelygiateisiški vaiko – suaugusiojo santykiai turėtų kisti, tačiau čia susiduriama su dviem problemomis: *pirma*, pačių suaugusiųjų socializacija jų vaikystėje vyko – vaiko suaugusiojo asimetriniuose santykiuose, todėl tokia pati elgesio taktika taikoma ir socializuojant savo vaikus; *antra*, suaugusiųjų specifinė pareiga rūpintis vaikais suteikia jiems atsakomybę už vaikus, o tuo pačiu ir iš to kylančias specifines teises vaiko atžvilgiu. Taip pat vaiko ir suaugusiojo vaidmenis visuomeninėse socializacijos institucijose priskiriami visiškai skirtingi uždaviniai ir pareigos, pvz., mokytojo pareiga mokytį, organizuoti mokymo procesą, o mokinio – mokytis. Toks pareigų skirtumas kelia žmogaus teisių lygybės įgyvendinimo problemas. Šiandien jau pradeda kalbėti „apie socialinį lygiateisiškumą pagarbos prasme, t. y. žmonių lygybė nėra absoliuti, tačiau bet kuris žmogus, jo orumas yra gerbtinas“ (Jonynienė, 2000, p. 133). Tačiau čia vėl iškyla problemos – įpratimas hierarchizuoti, laipsniuoti žmogaus vertę. Bet visų blogiausia, kad pareigų įgyvendinimo kokybės vertinimas, nuolat sutapatinamas su žmogaus bendrąja asmenybės verte.

Psichiniam ir emociniam vystymuisi didžiausią reikšmę vaidina tėvų ir vaikų santykiai. Žmogaus sugebėjimas išreikšti savo jausmus užima svarbią vietą socializacijoje, nes emocija yra tas pagrindas, apie kurį vystosi žmogaus asmenybė ir socialiniai santykiai. Emocijomis grįstos žmonių sąveikos ypač veikia asmenybės formavimąsi, tačiau mokykloje vaikas pradeda vykdyti savo visuomeninį mokinio vaidmenį. Čia pradeda formuotis tikri visuomeniniai santykiai – atskirų visuomenės individų tarpusavio santykiai. Toliau formuojasi vaiko asmens tapatybė bendraujant su kitais žmonėmis, kurie turėtų pripažinti kiekvieno skirtingumą (Rogers, 1992).

Šioje epochoje vaikų pasaulis tampa techniniu, todėl valstybė nebetenka sąveikos su tikroju žmogaus gyvenimu – emocijų ir atradimo džiaugsmo. Esant tokioms sąlygoms ypač nyksta vaiko pasitikėjimas suaugusiuoju. Tad koks lieka vaidmuo vaikystėje? Tik būti vaiku ir laukti, kol suaugusieji suteiks jam teisę dalyvauti jų ir visuomenės gyvenime bei rengtis savajam. Tačiau ugdytojais dažniausiai siekia, kad „vaikas kuo ilgiau būtų vaiku“, ir taip atiboja jį nuo suaugusiųjų pasaulio, o kartu ir nuo visuomenės, kurios gyvenimui vaikas turi pasiruošti. Kadangi suaugusieji

mano, jog vaikai yra nesavarankiški dėl savo nesubrendimo, tai jų savarankiškumas neplėtojamas net iki brandos amžiaus. Toks vaiko interesų neigimas stabdo ir jo socializaciją (Ruxton, 1997).

Visuomenė vaikams siūlo labai svarbų socializacijos veiksnį – ugdymą pagal vaikų amžių. Visuomenė stengiasi kurti naują žmogų. Ji ne tik vysto vaiko organizmą jo natūralios prigimties kryptimi, bet ir skatina tas žmogaus jėgas, kurias jis pats turi vystyti. Tokiu pagrindu turėtų atsirasti „naujas žmogus“, sudarytas iš visko, kas geriausia, ir iš visko, ką jam gali suteikti visuomenė. Ugdant visuomenė turi sudaryti kuo palankesnes sąlygas jų socialiniam tapsmui bei atskleisti tas jų vidines jėgas, kurias lemia vaiko amžiaus ypatybės (Mc. Laughlin, 1997).

Tačiau šiuolaikinė visuomenė vis tik nuasmenina vaiką, o tuo pačiu ir jo gyvenimą. Vaikai nuolat gyvena tarp dabarties ir ateities, jų gyvenimas labiau projektuotas į ateitį nei į dabartį. Todėl vaiko dabartis visuomenę, suaugusius žmones, pedagogus domina kur kas mažiau negu ateitis. Iš vaiko vertinimo konteksto dažnai iškrinta vaiko pasaulis. Vaikai tokiu atveju lieka „be atminties“, svarbiausio praeities mato, ir eina į ateitį be jos“ (Arendt, 1995, p. 61).

Kai kuriose šalyse (pvz., Afrikoje) nepakankamai atsižvelgiama net į pačias elementariausias sąlygas, būtinas vaikams augti ir vystytis. Todėl klausimas apie vaikų padėties visuomenėje išskirtinumą yra visai nekliamas, nes jie nelaikomi asmenimis, kadangi neturi pagrindinių žmogaus asmenybei būdingo požymio – savarankiškumo. Šiuo metu nemažai dėmesio skiriama vaiko teisėms ir buvusiose socialistinėse šalyse. Tačiau jose net oficialus, dokumentais pripažįstamas, vaikų amžius, kai jiems suteikiamos tam tikros teisės yra žymiai vyresnis nei galias demokratines tradicijas turinčiose šalyse (žr. 1 – 9 priedus). Čia vaikai dažnai atlieka tik suaugusiųjų jiems paskirtas funkcijas. „Vaiko interesai yra nepaisomi ir dominuoja suaugusiųjų siekiai įtvirtinti savo privilegijas vaikų atžvilgiu (kontrolieriaus ir prižiūrėtojo)“ (Juodaitytė, 1999, p. 57). Dažnai netinkamai suprantamos vaiko pareigos visuomenėje, todėl ignoruojamas vaiko savarankiškumas ir nuolat ribojama jo autonomija, siekiama visiško paklusnumo, tokiu būdu nuasmeninant vaiką. Vaikas dažnai įgyja „nusižeminusiojo“ ir „paklusniojo“ poziciją. Tačiau atsiranda ir vaikų grupės, kurios turi elgesio problemų, atsiskiria nuo visuomenės. Esant tokiai padėčiai, pradeda ryškėti vaikų nusikalstamumas, rodantis apie subkultūros atsiradimą vaikų bendruomenėje. Matyti, kad tokių vaikų kaip bręstančių asmenybių šansai lieka neišnaudoti ir jie gali patekti į socialinės rizikos grupes. Susidarius tokiai situacijai visuomenė ateityje gali turėti reikalų su sunkios, komplikuotos adaptacijos žmonėmis, atstovaujančiais subkultūrą visuomenėje (Dapšys, 1994 – 1995).

Vaikų socializacijai vadovauja suaugusieji, kurie kontroliuoja vaikus socialinėmis institucijomis. Tačiau vaiko statusas dažnai priklauso nuo tokių socialinių požymių kaip amžius, lytis, tėvų visuomeninė padėtis. Šie kriterijai nuliemia vaiko sąveiką ne tik su institucijomis, bet ir su materialiomis bei idealiomis vertybėmis. Todėl visuomenėje visada buvo ryški vaikų iš

neturtingų šeimų diskriminacija. Jie būna labiausiai izoliuoti ir dažnai praranda net būtinąją socializacijos aplinką (Suslavičius, 1995).

Dažnai „suaugusiųjų – vaikų“ sąveikoje vyrauja šalutiniai santykiai su vaikais, tai yra reaguojama tik į asmens dalį, paviršutiniškas ribotas bendravimas. Vaikas net nesužino pagrindinių santykių požymių: prisirišimo tarp bendraujančių, viso asmens reikšmės, gilaus bendravimo. Sąveikoje „suaugusieji – vaikai“ pasireiškia dar vienas neigiamas požymis – vaikų beasmeniškumas. Dėl šios priežasties vaikas dažnai tampa nereikšmingas suaugusiems, ir tai ypač ryšku mokykloje, kai jau net pirmokas girdi tik savo pavardę, o ne patį svarbiausią pasaulyje savo vardą. Toks bendrų standartų taikymas paneigia vaiko individualumą ir išskirtinumą. O kai visuomenė vertina vaikų elgesį ir jų problemas, tai sieja su neigiamomis jų asmeninėmis ypatybėmis ir trūkumais, kuriuos priskiria jų nepakankamai brandai. Suaugusieji, auklėdami vaikus, siekia, kad šie priimtų jų patyrimą ir visai neskiria dėmesio vaiko sąmoningumui. Taip atsiranda išankstinis vaiko vertinimas be patikrintų žinių bei „etikečių klįjavimas“, nes vertinama ne veiksmo kokybė, o visas vaiko elgesys. „Stigma (gėdos ženklas) žymi jau visus vaiko veiksmus ir bruožus, ir todėl nuo šio momento stigmatas asmuo yra atskiriamas nuo normalių žmonių“ (Juodaitytė, 1999, p. 59).

Lietuvoje toks vaiko elgesio vertinimas taip pat yra pakitęs. Jo pagrindu izoliuojamos ištisos vaikų grupės: silpnai besimokantys, nedrausmingi vaikai ir kt.

Atmetamas vaiko patyrimo socialinis reikšmingumas visuomenėje, todėl ir jo susidarymo savitas kelias, o tuo pačiu ir vaiko aktyvumo, eksperimentavimo, savarankiškumo elementai. Vaikas turi tiesiogiai įsisavinti jam suaugusiųjų skiriamą vaidmenį visuomenėje, atmesdamas savo asmeninių atradimų galimybes. Dėl to dažnai atsiranda ideologija apie „nesėkmingą kartą“, ir socialinės sąlygos yra atsiejamos nuo vaikų socializacijos turinio ir formų“ (Juodaitytė, 1999, p. 59). Kadangi stokojama pilno ir sąmoningo vaiko kaip asmenybės ir žmogaus suvokimo, tai vaiko funkcijoms priskiriama tik atlikti tam tikras pareigas visuomenėje. Liūdna, tačiau vaikas nėra pakankamai reikšmingas kaip subjektas nei pats sau, nei visuomenei (Arlauskaitė, 1998).

Sėkmingai vaiko socializacijai užtikrinti reikia konstruktyvaus bendravimo tarp suaugusiųjų ir vaikų. Toks bendravimas turėtų remtis draugiškų santykių sudarymu, orientuojantis į galimybę sudaryti sutartis, derėtis, nuolat veikti vaiko sąmoningumą. Šiame bendravime vaikas tampa pilnaverčiu suaugusiojo partneriu. A. Kirsten, K. Kaufmann, S. Saifer (1997) pabrėžė partneriškos komunikacijos tarp vaiko ir suaugusiojo privalumus: net ir mažų vaikų nuomonė yra konstruktyvi, nes visada vaikas jaučia situaciją ir savo poziciją joje. Vaikas visada išnaudoja situaciją tyrinėjimams ir veiklai. Tokių santykių su vaikais pagrindas – stipriųjų vaiko pusių atskleidimas ir jo kaip asmenybės išaukštinimas. Šitoks mąstymas vertina vaiko socialinį statusą bei kognityvinį jo patyrimą pilnavertėje sąveikoje „žmogus – žmogus“, o ne „suaugęs – vaikas“.

Suaugusiųjų humanistinei sąveikai su vaikais žalingi tokie suaugusiųjų įpročiai: formalios suaugusiojo valdžios išskėlimas, autoriteto funkcijų pabrėžimas, automatizuoti sprendimai, slopinantys aktyvų vaiko fizinį ir psichinį poreikį bei jo domėjimąsi aplinka, vaiko patyrimo ignoravimas. Be to, suaugusieji dažniausiai riboja tokius vaiko asmenybės darinius kaip poreikius, motyvus, pojūčius, refleksiją, socialinę poziciją, veiklos erdvę bei silpnai rūpinasi vaiko psichiniu, fiziniu, emociniu saugumu, jo savivaizdžiu ir pasirinkimo savimi ugdymu (Hargreaves, 1999).

A. Šliogeris (1996) nurodė, jog negatyvios suaugusiųjų socialinio gyvenimo tendencijos, suaugusiųjų elgsenos su vaikais nepastovumas, etinių – moralinių nuostatų kaita nesukuria ir vientiso vaikystės pasaulio. Dabartiniame gyvenime vaikystė netenka svarbių sociokultūrinių prasmų, o vaikai – santykio su visuomenės universaliąja kultūra, todėl jie praranda galimybes sėkmingai integruotis į „naująjį“ pasaulį. Vaiko teisių įgyvendinimo problemos sukuria neigiamas sąlygas vaikų socialinei brandai. Tačiau dėl to visuomenė ateityje gali turėti reikalų su ištisa nesubrendusių žmonių karta.

3.3. Vaiko teisių įgyvendinimas

Lietuvos Respublikos Seimas, Prezidentas, Vyriausybė, savivaldybės vis daugiau dėmesio skiria vaikų problemoms spręsti. Seimas, stiprindamas vaiko teisių apsaugą šalyje ir vaiko teisių ir laisvių gyvenimo pagrindus derindamas su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinėmis teisės normomis, 1996 m. kov 14 d. priėmė Lietuvos respublikos vaiko teisės apsaugos įstatymą. Šis įstatymas užtikrina pagrindines vaiko teises ir jų apsaugą, reguliuoja vaiko elgesio kontrolės ir jo atsakomybės pagrindines sąlygas, nustato tėvų ir kitų fizinių asmenų atsakomybės pagrindines sąlygas, nustato tėvų ir kitų fizinių asmenų atsakomybės už vaiko teisių pažeidimą bendrąsias nuostatas, vaiko teisių apsaugos institucijų sistemą ir jų veiklos teisinius pagrindus. Paremti priimti Valstybinių pašalpų šeimoms, auginančioms vaikus, įstatymo papildymo įstatymas, Lietuvos Respublikos vaikų globos įstatymas ir kt.

Siekiant koordinuoti atskirų institucijų veiklą, susijusių su vaiko teisių apsauga, spręsti neatidėliotinas vaikų problemas, buvo įsteigta Konstitucinė vaikų reikalų tarnyba prie Lietuvos Respublikos Prezidento. Šios tarybos siūlymu buvo pradėti svarstyti Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje ir ataskaitos Jungtinių Tautų Organizacijai parengimo, vaikų nemokamo maitinimo mokyklose, gausesnių šeimų rėmimo ir kiti klausimai (Savickaitė, 1998, p. 48).

Negalima laikyti vaikų beteisiais, visiškai priklausančiais nuo suaugusiųjų. Jie taip pat yra visuomenės nariai ir turi atitinkamas teises bei pareigas. Turime imtis visų priemonių, kad

gyvybiškai svarbūs vaikų interesai nebūtų pažeidinėjami, o būtų užtikrinti, kad vaikai turėtų galimybę mokytis, normaliai maitintis, rengtis, gyventi normaliomis sąlygomis.

Ne visos vaikų teisės yra įgyvendinamos. Kaip jau minėjome, daugybė vaikų yra nelaimingi ir nesijaučia saugūs tiek namuose, tiek mokykloje. Jie patiria smurtą, prievartą, pažeminimą iš suaugusiųjų ir savo bendraamžių. Nemylimo, neprižiūrimo, nelaukto ir dažnai emocinę prievartą jaučiančio vaiko asmenybė negali normaliai vystytis. Galima padaryti išvadą, kad vaikai ir jų teisės turi būti ginami nuo pažeidėjų ir pažeidimų, nes Vaiko teisių konvencijos 19 straipsnis teigia:

„Valstybės dalyvės, siekdamos apginti vaiką nuo įvairiausio pobūdžio fizinio ar psichologinio smurto, įžeidimų ar piktnaudžiavimo, priežiūros nebuvimo, nerūpestingo elgesio, grubaus elgesio ar išnaudojimo, įskaitant seksualinį piktnaudžiavimą, kuriuos jis gali patirti iš tėvų, globėjų ar kurio nors kito jį globojančio asmens, imasi visų reikiamų teisinių, administracinių, socialinių ir švietimo priemonių. Tarp tokių apsaugos priemonių reikiamais atvejais gali būti ir veiksmingos socialinės programos, leidžiančios suteikti paramą vaikui ir jį globojantiems asmenims ir išaiškinti, pranešti, perduoti nagrinėti, tirti, gydyti ir imtis priemonių minėtais žiauraus elgesio su vaikais atvejais, o prireikus išskelti baudžiamąją bylą“.

Ar šiandienė mokykla gali tvarkytis, remdamasi žmogaus teisėmis? Tenka pripažinti, kad šiandienė mokykla ir jos organizavimo teisinis pagrindas – Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos nuostatai – yra sudarę sąlygas ne demokratinio mokyklos gyvenimo sklaidai, o autoritariniam vieno asmens – direktoriaus valdymui. Visi demokratinio gyvenimo ir tvarkymo daigai yra sumaitojami vienu paskutiniu Nuostatų sakiniu: „Už visą tvarką mokykloje atsako direktorius“. Gerai, jei tas direktorius yra demokratiškų pažiūrų, o jei ne ... O jei jis – kaip A. Čechovo žmogelis ... Tas A. Čechovo žmogelis gali žaisti demokratiją mokykloje, o gali ir nežaisti. Dar kartą galima pabrėžti, kad vaiko teisės yra tik žaisliukas mokyklos vadovų rankose, kuris prisukamas tik tam tikru, patogiu laiku. Kodėl taip yra? Nėra tradicijų, nėra teisinės bazės, nėra kompleksinio, gerai metodiškai, įvairiapusiškai pamaruoto požiūrio ir veiksmų plano, kad mokyklos bendruomenėje pilnai tarptų kaita, sugyvenimas. Deja, dažniausiai pamirštama, kam buvo sukurta mokykla, kokia jos paskirtis visuomenėje. Ar ji – tik mokytojų su administracija priešakyje pragyvenimo šaltinis, ar ji yra vaiko kūrybinių galių sklaidos ir puoselėjimo vieta? (Deveikis, 1998, p. 45).

Kad taip neatsitiktų, kiekvienas pedagogas turi įgyvendinti ugdymo proceso paskirtį – mokins rengiamas ateities gyvenimui, kuriame, plečiantis demokratijai vis daugiau erdvės paliekama kiekvieno žmogaus apsisprendimui, suteikiamos didesnės pasirinkimo bei veiklos galimybės, o kartu tenka ir didesnė atsakomybė. Taigi visuomenės gyvenimo darna vis labiau priklauso nuo to, kaip kiekvienas žmogus suvokia save, savo vietą gyvenime, kokius santykius jis

linkęs kurti ir kaip geba palaikyti su visais visuomenės nariais, kaip suvokia ir stengiasi įgyvendinti savo bei kitų žmonių teises ir pareigas.

Svarbiausia yra tai, kad pirmiausia mokytojui turėtų būti priimtina vaiko teisių įgyvendinimo idėja: jis turi suvokti šio uždavinio esmę, būti teoriškai pasirengęs ir, svarbiausia, jo asmenybės bruožai, elgesio įpročiai turi būti tinkami, o pedagoginio proceso organizavimo įgūdžiai geri. Taigi pirmiausia vaiko teisių įgyvendinimas priklauso nuo to, ar mokytojas suvokia vaiko teisių įgyvendinimą kaip būtiną saviraiškos, atsakingos, pasirengusios kurti ir palaikyti demokratinius santykius asmenybei ugdymo dalį; ar supranta, kad tai daroma ne vien suteikiant žinias, bet ir ugdant asmenybę, priimančią teises ir atsakomybę bei gebančią jas įgyvendinti. Be abejo, viskas priklauso nuo to, ar mokytojas yra nusiteikęs tai daryti.

Dalykinio (teorinio) pasirengimo požiūriu mokytojas turi žinoti vaiko teises; suvokti kovos už žmogaus, vaiko teisės istoriją, orientuotis, kokie dokumentai, įstatymai apibrėžia vaiko teises, užtikrina jų įgyvendinimą; žinoti, kas gali suteikti pagalbą kenčiančiam vaikui; gebėti pagal galimybes padėti spręsti jo problemas.

Ar pradinėje mokykloje vaikas supras savo teises, ar bus sudarytos tinkamos sąlygos joms įgyvendinti, priklauso nuo to, kaip mokytojas suvokia pradinio ugdymo etapo specifiką. Šiame etape vaiko ugdymas turi atitikti jo poreikius ir sugebėjimus. Svarbu, kad pirmaisiais mokymosi metais būtų remiamasi tiesioginiu, komkrečiu vaiko patyrimu, jo pojūčiais. Dėl to pagrindinis ugdymo turinio šaltinis turėtų būti artimiausia mokinio aplinka. Vadinasi, pradinių klasių mokytojo uždavinys – kurti tokią mokinio aplinką, kur būtų ugdomos vaiko tinkamos nuostatos, vertybės, įgūdžiai bei įpročiai. Kadangi labai svarbi mokinio aplinkos dalis yra mokytojas, jo verbalinis ir neverbalinis elgesys turi būti toks, kad vaikas mokytoją laikytų autoritetu ir sektinu pavyzdžiu.

Vaikas ugdomas ne tik mokykloje. Jį auklėja tėvai ar globėjai, kiti suaugusieji, bendraamžiai, poveikį daro žiniasklaidos priemonės. Norint efektyviai įgyvendinti vaiko teises, svarbu siekti kuo didesnės vertybių, nuostatų, elgesio normų, diegiamų mokykloje ir kitoje vaiko aplinkoje, dermės. Taigi vaiko teisių įgyvendinimas neturėtų aosisriboti vien tiesioginiu poveikiu ugdyti vaiko asmenybę. Svarbus ir bendradarbiavimas.

Kai tai pasiekti sunku, o vaikas kenčia, būtina rūpintis, kad jis būtų išgirstas ir suprastas, kad jam būtų suteikta bent elementari pagalba, kad jis pasijustų apgintas ir apsaugotas ir pagaliau suvoktų, kad jis iš tiesų turi teises (Strutinskaitė, p. 7).

Dažniausiai pradinių klasių mokiniai nežino, kokias jie turi teises, todėl yra labai svarbu vaikus supažindinti su jų teisėmis ir pareigomis. Tokiu būdu galima nors šiek tiek užkirsti kelią vaikų teisių pažeidinėjimams.

Dabar žmogaus teisių temos gvildenamos per pilietinio ugdymo, istorijos, etikos, literatūros, politologijos, geografijos pamokas. Be to daug dėmesio žmogaus teisių problematikai skiria oficialūs švietimo reformos dokumentai. Švietimo koncepsija teigia, kad moksleivis mokykloje turi susipažinti su pagrindinėmis demokratinės valstybės ir visuomenės piliečių laisvėmis, pareigomis ir žmogaus teisėmis, su piliečių galimybėmis dalyvauti demokratinės valstybės valdyme.

Visos anksčiau minėtos disciplinos, kuriose aptariamos žmogaus teisių temos, yra dėstomos aukštesnėse klasėse. Tačiau pirmasis mokinių supažindinimas su žmonių, visų pirma su vaikų teisėmis, vyksta jau pradinėje mokykloje. Ši tema gana siaurai nagrinėjama V. Jonynienės pasaulio pažinimo vadovėlio „Vienas pasaulis“ IV klasės 8 skyriuje „Žmogus tarp žmonių“. Čia vaikams labai trumpai paaiškinama, kodėl reikia rūpintis vaikais, koks yra pagrindinis dokumentas, „kuriame yra surašyta į ką turi teisę kiekvienas pasaulio vaikas“. Toliau pateikiamos su iliustracijomis šešios vaikų teisės. Siūloma surengti piešinių parodą tema „Visi vaikai turi teisę ...“. Pasvarstymui drauge pateikiama keletas klausimų. Vėliau labai trumpai užsimenama apie lygias teises ir Konstituciją. Be to, vadovėlyje visai neužsimenama apie pareigas, kurios yra neatsiejamos nuo žmogaus (vaiko) teisių.

Kadangi pradinėje mokykloje per pamokas taip mažai dėmesio skiriama vaikų supažindinimui su jų teisėmis, o apie pareigas beveik neužsimenama, todėl būtina vaikus su tuo pačiu supažindinti papildomojo ugdymo veikloje siejant tai su dalykais, išmoktais per pamokas.

Vaiko teisių mokymas – visapusiško asmenybės ugdymo, padedančio jei harmoningai vystytis ir sėkmingai integruotis į socialinę bei kultūrinę aplinką dalis. Vaiko teisių mokymas nėra vien supažindinimas su jas apibrėžiančiais dokumentais, žinių perteikimas. Ko reikėtų siekti, nurodoma ir vaiko teisių konvencijos 29 straipsnyje:

- a) vaiko lavinimo tikslas: < ... >;
- b) ugdyti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms < ... >;
- c) ugdyti vaiko pagarbą tėvams, savo kultūriniam identitetui, kalbai ir vertybėms šalies, kurioje gyvena vaikas;
- d) parengti vaiką sąmoningam gyvenimui laisvoje visuomenėje, pagrįstam supratimo, taikos, pakantumo, vyrų ir moterų lygiateisiškumo, visų tautų etninių, nacionalinių ir religinių grupių, taip pat vietinės kilmės asmenų draugystės principais < ... >.“

Taigi vaiko teisių mokymas ir jų įgyvendinimas yra platesnė sąvoka nei Vaiko teisių konvencijos straipsnių aiškinimas. Šio proceso paskirtis – ugdyti asmenybę, suvikiančią vaiko (ir apskritai žmogaus) teisių esmę, pasiryžusią ir gebančią gyventi taip, kad būtų įgyvendintos ne tik jo paties, bet ir kitų žmonių teisės. Šito negalima pasiekti tik perduodant žinias. Žinojimas ir

supratimas yra svarbu, tačiau nelemia nuostatų, įpročių, elgsenos, užtikrinančių, kad bus siekiama įgyvendinti savo ir kitų žmonių teises. Pradinėje mokykloje siekiama:

- mokyti vaiko teisių ir skatinti jas įgyvendinti;
- suteikti informacijos apie tai, kaip elgtis, kur kreiptis teisių pažeidimo atvejais.

Tai įgyvendinama:

- ugdant kiekvieno žmogaus unikalumo ir lygiateisiškumo suvokimą;
- diegiant toleranciją, pakantumą, pagarbą kitam ir kitokiam, empatiškumą;
- skatinant pastebėti problemas ir aktyviai jas spręsti;
- padedant suvokti teisės, pareigos, atsakomybės esmę ir svarbą bei teisės, pareigos ir atsakomybės ryšį;
- diegiant tinkamo elgesio grupėje ar su kitu žmogumi įpročius bei mokant konfliktų sprendimo būdų;
- padedant vaikui prisiimti teises ir pareigas, rengiant jį savarankiškam ir sąmoningam gyvenimui ateityje.

Daug dėmesio derėtų skirti teisės ir pareigos ryšiui. Mokinys turi pajusti ir suprasti, kad suteikta teisė jį įpareigoja tinkamai elgtis su tuo, kas jam duodama, nesvarbu ar tai būtų laisvė, ar žaislai.

Kad vaiko teisių būtų mokoma sėkmingai, pirmiausia reikėtų užtikrinti šiam procesui būtinas sąlygas. Tai tinkama mokyklos aplinka, tinkamas klasės (grupės) klimatas, tam pasirengęs mokytojas (Strutinskaitė, 1999, p. 8).

Jei vaikas yra supažindinamas su savo teisėmis, tai ir pati mokykla, klasės aplinka turėtų būti tokia, kurioje vaikai jaučiasi saugiai ir jaukiai. Tuomet mokiniai tiki vienas kitu, gerbia kito nuomonę, jautrūs nesėkmei ir skausmui. Yra vaikų, kurie neįveikia dėl daugelio prižasčių atsiradusios baimės ir netikrumo jausmo. Mokytojas, bendraudamas su vaikais, gali juos geriau pažinti. Jis padeda mokiniams suvokti jų pačių teises. Jomis vadovaudamiesi vaikai kitaip mato gyvenimą, nori siekti tiesos ir numatyti siekimo būdus. Vaikai įsitikina, kaip svarbu gerbti, nepažeidinėti kito žmogaus teises.

Kai mokiniai išmoksta bendrauti, jau būna trumpai susipažinę su demokratinio gyvenimo pagrindais (su mokyklos gyvenimo tvarka, klasės elgesio taisyklėmis, tarpusavio santykių reguliavimu, pasirinkimo laisve, dalyvavimu darant bendrus sprendimus, atsakomybe už savo poelgius). Tada galime pristatyti ir žmogaus (vaiko) teises. Nuosekliai, plačiai nagrinėti žmogaus (vaiko) teisių pradinėje mokykloje nereikėtų. Vaikai neįstengs prisiminti visko, kas dėstoma Vaiko teisių konvencijoje. Mokytojui derėtų pasinaudoti specialiai vaikams išleistais Vaiko teisių

konvencijos tekstais, vaiko teises iliustruojančiais leidiniais, tokiais, kaip „Mano teisės“ išleistais Vilniuje 1997 metais. Šios knygelės trys dalys, kurių kiekviena skiriama tam tikrai amžiaus grupei. Jei tokių leidinių tuo metu nėra, mokytojas ir pats gali sudaryti svarbiausių vaikų teisių sąrašą ir jį nagrinėti.

Pirmiausia pradinių klasių mokiniai turi susipažinti su savo (vaiko) teisėmis. Kai mokiniai jau susipažįsta su pagrindinėmis vaiko teisėmis, galima surengti su jais pokalbį apie pagarbą šeimoje, mokykloje, klasėje. Diskusijos parodys, ar vaikai jaučiasi saugūs klasėje, ar moka gerbti vieni kitų teises. Galima pasiūlyti ne tik surengti parodą „Visi vaikai turi teisę ...“, kaip siūlo V. Jonynienė IV klasės pasaulio pažinimo vadovėlyje „Vienas pasaulis“, bet ir priimti klasės mokinių teisių chartiją.

Klasės vaikai vėl suburiami į grupes. Kiekvienas užrašo ant popieriaus lapo tris teises, kurios, jo nuomone, yra svarbiausios.

Laentoje užrašoma: Klasės mokinių chartija.

Pirmosios grupės vaikai išrenka vieną teisę iš trijų ir paskelbę visiems užrašo lentoje. Užrašomos ir kitų grupių pasiūlytos teisės. Po to vaikai įrašo lentoje po antrąją siūlomą teisę, paskui po trečiąją. Taip sudaromas klasės mokinių teisių sąrašas (chartija).

Tada vaikai balsuoja už šias teises. Jeigu jie vieningai nusprendžia, kad sutinka su šiomis teisėmis ir jų laikysis, tai po chartija kiekvienas pasirašo. Dokumentą galima dauginti, įklijuoti į pažymių knygelę, pakabinti klasėje ant sienos kartu su mokinių piešiniais.

Kai taip arba kitais būdais, kuriuos sugalvos išradingas mokytojas, mokiniai bus supažindinti su vaiko teisėmis, pritaikyti jas praktikoje, skatina logiškai mąstyti, analizuoti gyvenimo reiškinius bei fantazuoti.

Mokiniai turi suvokti, kad teisės negalioja be pareigų ir jų teisės neturi pažeisti kitų mokinių ir mokytojų teisių. Dažniausiai teisė ir pareiga yra neatsiejamos. Vaikas turi suvokti, jog jeigu nori, kad kiti juos gerbtų, tai privalo gerbti kitus. Jei nori, kad niekas jų nepravardžiuotų tai negali to daryti kitiems. Jei nori, kad juos išklaustų ir patys privalo būti atidūs kitiems. Jei žmogus nesupranta, kas yra pareiga, tada bloga ir jam, ir tiems žmonėms, su kuriais jis gyvena.

Kad taip neatsitiktų, mokiniams jau pradedant klases, o gal ir anksčiau, reikia aiškinti, kas yra pareiga, kad kiekvienas vaikas yra žmogus ir turi žinoti, ką reiškia žmogaus pareiga žmogui. Tai pareiga padėti kitam, nelaimės ar ligos ištiktam. Tai pareiga pasiūlyti savo paslaugas senam ar mažam padėti pereiti per gatvę, gal ką nors panešti, padėti atsikelti pargriuvusiam, įspėti apie pavojų, neleisti blogai elgtis.

Kad mokinys galėtų atskirti, kada yra pažeidinėjamos jų teisės. Fountain (1993 m.) siūlo mokant vaikus jų teises sugrupuoti į tokias dalis:

- išlikimo teisės, į kurias įeina teisė gyventi, patenkinti svarbiausius poreikius, turėti maisto, būstą, tinkamas gyvenimo sąlygas, prieinamą medicininį aptarnavimą;
- raidos, augimo teisės, apibrėžiančias vaiko galimybių plėtojimą, užtikrinančias teisę mokytis, turėti laisvo laiko, dalyvauti kultūrinėje veikloje, gauti reikiamą informaciją, teisę į minties ir sąžinės laisvę;
- globos, saugumo teisės, į kurias įeina teisė būti apsaugotam nuo visų netinkamo elgesio, išnaudojimo formų, aplaidaus elgesio. Tai apima vaikų darbo, agresyvaus elgesio su vaikais, seksualinio išnaudojimo ir kitas problemas;
- dalyvavimo teisės: teisė dalyvauti bendruomenės gyvenime, laisvai reikšti savo mintis, vertinti dalykus, susijusius su pačių vaikų gyvenimu, teisė, plečiantis vaiko gebėjimams, supratimui, vis labiau įsitraukti į aktyvią visuomeninę veiklą.

Vaiko teisių įgyvendinimas turi būti aktyvus procesas. Be to, parenkant metodus, reikėtų atsivelti į tuos, kurie tinkamai taikomi, tarsi savaime vysto įgūdžius, įpročius, vertybes ir padeda iš tiesų įgyvendinti pagarbos vaikui, žmogaus teisėms, jų paisymo idėją. Ypač vertingi grupinės veiklos metodai: juos taikant, skatinamas bendradarbiavimas, mokoma išklausti kitą, atsižvelgti į jį, kartu planuoti, dalytis veikla ir atsakomybe, sieti gebėjimus ir pastangas. Jau pradinių klasių mokinius reikėtų mokyti diskutuoti: taip ugdomi klausymo, informacijos analizės įgūdžiai, tiksliau išsakoma mintis. Be to, diskusija vertinga ir tuomet, kai norima, kad mokinys pakeistų savo požiūrį. Monologas šiuo atveju nebūtų efektyvus. Pajusti skirtynes padeda kūrybinės veiklos metodai: jie skatina saviraišką, įvairovę, moko tai suprasti ir toleruoti. Plėtojant elgesio įgūdžius, tinkamiausi tokie praktinės veiklos metodai kaip situacijų modeliavimas, vaidybos elementų taikymas. Pasirenkant įvairias užduotis, svarbu skirti pakankamai laiko joms atlikti. Kai kurias užduotis galėtų atlikti ir mokytojai, – mokiniai labiau jomis susidomėtų.

Mokytojas gali pasirinkti tuos metodus, kurie jo manymu, labiausiai padeda siekti tikslų, tinka mokiniams, yra jam pačiam priimtini. Svarbiausia, kad veikla būtų organizuojama taip, kad įgyvendinant teises, jos nebūtų pažeidžiamos. Taigi pirmiausia kiekvienam mokiniui iš tiesų reikėtų būti savimi – išsiskiriančiu iš aplinkos ar neišsiskiriančiu (tai taip pat vaiko teisė). Vaikas jokia būdu neturi būti verčiamas sutikti su kito nuomone, netgi tais atvejais, kai rodosi, negali būti abejonių, kad yra kitaip nei jis mano. Šioje situacijoje mokytojas gali padėti mokiniui pačiam surasti tiesą. Mokytojui ypač didelio jautrumo, empatijos, takto, subtilumo ir sumanumo reikia dirbant su mokiniais, kurių teisės yra pažeidžiamos (patiriančiais išnaudojimą, skriaudą ar skurdą), kurie nepažįsta savo tėvų ar yra nuo jų atskirti. Tokiais atvejais reikia ypatingų pastangų, nes tikrovė, gyvenimo patirtis prieštarauja tam, ko vaikai mokosi. Tada tenka remtis skaudžia realybe ir padėti vaikui suvokti, kad išeitis yra, kad gali būti ir toks gyvenimas. Visomis išgalėmis reikėtų siekti

padėti vaikui patirti kitokią būtį, ugdyti tikėjimą teisingumu ir lygiateisiškumu. Vaikas joku būdu neturi būti verčiamas viešai išsakyti savo skaužią patirtį. Čia labai tiktų individualus pokalbis. Atviri pasikalbėjimai, pokalbiai, diskusijos galimi grupėse, kurių nariai turi panašią patirtį (Strutinskaitė, 1999, p. 10 – 11).

Mokytojas, siekiantis efektyviai įgyvendinti vaiko teises, turėtų dirbti ne tik pamokų metu. Pasak P. Lyseight – Jones (1996)), mokytojas turėtų rasti laiko stebėti žaidžiančius vaikus, nes tik tada paaiškėja, kaip vaikai vieni su kitais bendrauja, kaip sprendžia iškilusius konfliktus, ar praktiškai taiko tai, ko išmoksta per pamokas.

Kaip mokymo priemonę apie vaikų teises, Priede Nr. 1 yra pateikiami Jolantos Strutinskaitės (1999) Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika.

Mokinys žinodamas savo teises supras, kada jos yra pažeidžiamos. Kad jam nereikėtų kęsti prievartą ir smurtą, jis turi žinoti, kad gali kreiptis pagalbos į nevyriausybinės organizacijas, kurios gina vaikų teises. Lietuvoje šių organizacijų veikia apie 100. Tai „Visos Lietuvos vaikai“, federacija „Caritas“, sutrikusio intelekto žmonių bendrija „Viltis“, tautosaugos bendrija „Šeimyna“, Lietuvos vaiko teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“ – čia paminėtas vos keletas iš tų organizacijų, kurių nuoširdžią pagalbą saugant ir stiprinant vaikų teises visuomenėje pastoviai jaučia ir patiria ne tik patys vaikai, bet ir valstybinės institucijos (Savickaitė, 1998, p. 49).

Vaikų teisių apsaugos tarnybos tiesiogiai rūpinasi vaiko teisių apsauga, atsako už vaiko teisių apsaugą reglamentuojančių įstatymų bei kitų teisės aktų vykdymo organizavimą, kontrolę bei priežiūrą.

Svarbiausi Tarnybos uždaviniai yra šie: įgyvendinti vaiko teisių apsaugos, teisių pažeidimų prevencijos gerinimo priemonės, ginti vaiko teises šeimoje, šalinti aplinkybes, dėl kurių vaikas šeimoje neprižiūrimas, įkurdinti likusį be reikiamos globos vaiką šeimos ugdymo įstaigose, padėti jam aptuotis gyvenime, užkirsti kelią jo doroviniams nusikaltimams bei teisėtvarkos pažeidimams it t. t. (Rajonų, miestų vaikų teisių apsaugos tarnybų bendrieji nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 – 05 – 13 nutarimu Nr. 370).

Nemažai vaiko teisių apsaugos nuostatų rodo siektiną tikslą. Šio tikslo siekimas yra nesibaigiantis procesas, todėl maži laimėjimai ir vaiko teisių pripažinimas yra tik pirmieji žingsniai garantuojantys žmogaus orumą ir laisvėjimą. Juk šiandien išklaudyta vaiko teisė reikšti savo nuomonę galima nepaisyti jau rytoj, juk taip lengva pamiršti, kad vaikas privalo ne vien mokytis, bet turi teisę ir žaisti, kad jis ne tik privalo atsakyti už padarytą nusikaltimą, bet turi teisę turėti šeimą, normalias gyvenimo sąlygas, turi teisę į socialinį aprūpinimą, į sveikatos apsaugą.

Kad principiniai vaiko teisių apsaugos nuostatai įsitvirtintų visuomenėje, reikia daug laiko. Todėl pastangos apginti vaiką kartais lieka neišgirstos, nesuprastos, neparemtos. Vis dėlto nuoširdūs

siekiai pamažu padeda ugdyti geresnę ir jautresnę visuomenę. Juk dažnai išstartas geras žodis ir neįgyti šypsnyčiai gali pakreipti vaiko ateitį kita linkme. Nuo to ir prasideda vaiko teisių apsauga (Sakalauskas, 2000, p. 95).

3.4. Į vaiką orientuotas ugdymas

Vaikai yra tokie pat žmonės kaip ir suaugusieji. Kiekvienas vaikas yra yra asmuo, asmenybė, individualybė, todėl nuo pat pirmųjų dienų jis turi būti gerbiamas, suaugusieji privalo juo pasitikėti ir sukurti sąlygas jo asmenybės sklaidai. Tinkamas ugdymas jau vaikystėje gali užtikrinti atviros visuomenės kūrimą. Todėl filantropo George'o Soroso įkurti fondai bei Atviros visuomenės institutas (Open Society Institute) 1994 metais pradėjo vykdyti vaikams bei jų šeimoms skirtą švietimo projektą „Gera pradžia“ (Step by Step). Projekto paskirtis – kurti naują sąmoningą piliečių visuomenę, pradėdant mažiausiais jos nariais. Atviros Lietuvos fondui parėmus, šis projektas įgyvendinamas ir Lietuvoje. Siekiama sukurti tokias ikimokyklinio ugdymo įstaigas ir pradines mokyklas, kurios demonstruotų iš esmės naują, demokratinės visuomenės vertybėmis grįstą ugdymo kryptį ir įgyvendintų socialinės – kultūrinės sąveikos strategijas, įtakojančias demokratinės visuomenės nariui būtinas savybes, kaip antai: galimybę rinktis, veikti laisvoje aplinkoje, pačiam ieškoti saviraiškos ir atsakyti už savo veiksmus“ (Juodaitytė, 1998, p. 7). Ši vaikų demokratinio ugdymo programa vienija pastangas visų, kuriems rūpi jaunųjų šalies piliečių pilnavertis gyvenimas dabar ir ateityje.

Į vaiką orientuoto ugdymo esmė:

- dėmesys atkreipiamas į vaiką, kuriam lig šiol nebuvo siūloma dalyvauti kuriant mūsų visuomenę, nes suaugusiųjų supratimu jis per mažas;
- vaikai ir suaugusieji sulyginami – kartu atviromis akimis žiūrima į aplinką, žmones, jų gyvenimą;
- vaikai yra tikriausi „atviros visuomenės“ piliečiai, išsiskiriantys savo pažiūrų ir elgesio atvirumu;
- domimasi, kokį poveikį vaikams daro daiktai, žmonių tarpusavio santykiai, jų pažiūros, įsitikinimai, elgesys, gyvenimo būdas, kultūra;
- tinkamai sutvarkytos aplinkos ugdomasis poveikis vaikams;
- tik turėdamas vienodas palyginti su suaugusiais teises, vaikas augdamas ir kurdamas gali tapti sau ir kitiems vertingu asmeniu, išmokti kurti naują aplinką, naujai mąstyti, veikti perimti demokratinės vertybes (Walsh, 1998).

Tai iš esmės naujas požiūris, kuris dar ir šiandien Lietuvoje neįprastas, nes mūsų vaikai tarsi gyvena šalia mūsų, bet ne su mumis.

Projektas „Gera pradžia“ grindžiamas tikėjimu demokratijos principais. Ši programa skatina vaikus būti aktyviais piliečiais ir gerbti demokratinio gyvenimo būdo vertybes. Mokytojai padeda vaikams išmokti rinktis ir sugebėti atsakyti už savo sprendimus. Demokratinėse klasėse vaikai skatinami laisvai reikšti savo nuomonę. Jie rengiami klausinėti ir diskutuoti. „Geros pradžios“ pradinių klasių programa ypač brangina tokias vertybes kaip abipusę pagarbą, vaikų ir suaugusiųjų atsakomybę, garbingumą, rūpinimąsi vienas kitu, darbštumą ir vengia vaiko asmenybės žalojančių poelgių (ž. 10, 11 priedus). Taip sukuriama tokia aplinka, kurioje nėra galimybių pažeisti vaikų teisių (Hansen, Kaufman, Saiffer, 1997).

„Geros pradžios“ principai:

- šeimos dalyvavimas;
- asmenybės sklaidą skatinanti veikla, vaiką matant kaip visumą;
- individualizmu pagrįstas į vaiką orientuotas ugdymas.

Matyti, kad šios pradinių klasių programos modelis sukurtas atsižvelgiant į visuomenės pokyčius. Poreikį keisti ugdymą skatina gausi nauja informacija, tradicinių institucijų vaidmens kitimas, naujais atradimai apie žmogaus smegenų veiklą. Tai visiškai nesiderina su tradiciniu ugdymu, kuris sumenkina vaikystę, kadangi visą laiką čia svarbu tai, kas sieja su vaiko mokymu. Įprasta vaikus atskirti nuo suaugusiųjų, o vaiko brandos kelias pasirodydavo ilgas ir sudėtingas: ir tėvai ir mokytojai jį dažniausiai mokydavo nurodydami tik klaidas ir netinkamus poelgius. Įprastinės pamokos sandara – tai tam tikros laiko atkarpėlės konkrečiai temai. Informacija suskirstoma į atskiras dalis, kurios pateikiamos per tam tikrą laiką, atsižvelgiant į medžiagos kiekį, tačiau visai nepaisant vaiko troškimo ką nors sužinoti. Turinys, taip pat rezultatas numatomi iš anksto. O mokytojas stovi aukščiau už vaiką. Tačiau „Geros pradžios“ programa siekia, kad šiandien vaiko vaidmuo klasėje būtų ryškesnis nei suaugusiųjų. Mokytojas stovi tarsi nuošalyje ir gali būti tik vaiko draugas ar pagalbininkas (Sterfeld, 1999).

Per pirmuosius mokslo metus vaikai supažindinami su keturiomis esmingiausiomis „Geros pradžios“ modelio metodikos sąvokomis: bendravimas, rūpinimasis vienas kitu, bendruomeniškumas, tarpusavio ryšiai. Remdamasi šiomis sąvokomis programa siekia keturių tikslų:

- išugdyti norą mokytis visą gyvenimą;
- sukurti abipusę pagarbą ir demokratinius principais pagrįstą ugdymo aplinką;
- užtikrinti nepalaujamą, asmenybės sklaidą skatinančią veiklą;

- siekti, kad vaikai įgytų mokslo, dailės, etinių ir praktinių įgūdžių bei taptų pilnaverčiais demokratinės visuomenės nariais (Walsh, 1998).

„Geros pradžios“ programa pasižymi tuo, kad apie pradinių klasių vaiką kalba ne kaip apie mažą žmogų, kuris daug ko negali ir nemoka, bet kaip apie pilnavertį, didelių galimybių žmogų, vadinamą „besimokančiu vaiku“. Daugumai suaugusiųjų tai yra taip pat nauja, nes jie įpratę jį mokyti, ugdyti nepasitelkdami paties vaiko mokymosi būdų ir jo patirties (Juodaitytė, 1998).

Projekto „Gera pradžia“ siūloma vaikų ugdymo sistema pasižymi tokiomis vertybėmis, kurios kuria visai naują suaugusiųjų vaidmenį ugdant vaikus. Siekiama demokratinio ir humanistinio vaikų ugdymo, kurio tikrovę grindžia vaikų teisių pripažinimas ir įgyvendinimas.

3.5. Žmogaus ir vaiko teisių mokymas pradinėje mokykloje

„Manome, kad mokydami mokyklose, visi jauni žmonės turi sužinoti apie žmogaus teises, nes tai sudaro dalį jų pasirengimo gyventi pliuralistinėje demokratinėje visuomenėje“.

Hju Starkis (Hugh Starkey)

Daug metų mūsų šalyse visose oficialiose masinės informacijos priemonėse buvo neigiamai žiūrima į „abstraktų humanizmą“. Todėl net kelios žmonių kartos buvo išauklėtos taip, kad nepriimdavo bendražogiškų vertybių, kurios numatytos deklaracijoje.

Žmogaus teisių deklaracijos įtraukimas į pradinės mokyklos mokomąjį – auklėjamąjį procesą praturtina mokinių išsilavinimą. Jis priverčia mokinius susimąstyti apie bendras žmogiškas teises bei laisves ir gerbti jas. Pradinių klasių mokytojai privalo suprasti, kad jaunesnių klasių mokiniams šis procesas tik prasideda, ir jis tęsis visą mokymo (-si) laikotarpį.

Žodžiai „žmogaus teisės“ žinomi nuo vaikystės. Šiandien pedagogikoje šie žodžiai įgauna naują supratimą – tai asmenybės teisės ir laisvės, vaiko teisės, žmogaus vertybės, žmogaus teisių kultūra, ekologinės teisės ir kt., jos reikalauja aiškaus supratimo ir pedagoginio apmąstymo.

Žmogaus teisių mokymo (-si) pradinėse klasėse pagrindinis uždavinys – išmokyti mokinius apdairiai (rūpestingai) elgtis su visomis bendražogiškomis vertybėmis. Iš jų didžiausia vertybė – žmogus. Mes negalime pamiršti, kad gerbiantis save, pripažintas visuomenės žmogus turi žymiai daugiau jėgos.

Aiškindami pradinių klasių mokiniams apie žmogaus teises, mokytojai susiduria su tam tikrais sunkumais. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos ir kitų JTO dokumentų beveik neaptaria spauda. Jų nėra vadovėliuose. Deklaracijų tekstai spausdinami tik specialioje literatūroje ir yra

mažai kam prieinami. Be to, jie parašyti labai sunkia juridine kalba ir mokytojui tenka daug dirbti, kad galėtų prieinamiau pateikti tekstą mokiniams. Kaip pasirinkti mokymo metodus ir būdus, kad pradinių klasių mokiniams šios sudėtingos problemos būtų suvokiamos? Mąstydamas apie tai, kiekvienas mokytojas suras būdą. Svarbiausia, mokytojas turi gerai pažinti mokinius.

Pradinių klasių mokiniai dar nesugeba visko apibendrinti, o priima tik atskiras dalis. Suvokimas vyksta suprantant konkrečius faktus ar pavyzdžius iš gyvenimo.

Todėl mokytojai turi spręsti problemas, remdamiesi konkrečiais faktais ir pavyzdžiais.

Nežinodami reikalavimų arba neteisingai ką nors suprasdami, vaikai gali neapgalvotai pasielgti. Neteisingas supratimas apie dorovę formuoja neteisingą moralinę nuostatą. Daugumą sąvokų, pateiktų deklaracijoje, yra daugiaplanio charakterio ir jų negalima išsamiai iš karto suvokti ir vaikams išaiškinti. Būtina, kad mokytojas sąvokas skaitytų ir kalbėtų kokia nors viena tema. Vėliau tas žinias galima ir plėsti.

Klausimai apie teisę ir dorovę yra sudėtingi, be to, augant keičiasi ir asmenybė. Dorovinės savybės įgyjamos ne iš karto, o palaipsniui – derinant, sunkinant užduotis. Palaipsniui keičiasi ir mokinio sąmonė bei elgesys. Vadinasi, deklaracijoje numatytas moralės sąvokas aiškinti reikia palaipsniui.

Visa tai bus pasiekta, jeigu kiekvienas pokalbis bus turiningas, konkretus, apgalvotas (Bulotas, 2003, p. 77 – 78).

Derek Heater pranešime „Žmogaus teisių mokymas mokykloje“ išskiria vienuolika žmogaus teisių mokymo (-si) mokykloje uždavinių:

1. Žinios apie istorinę raidą. Žinoti svarbiausias žmogaus teisių raidos gaires yra svarbu, nes tai išplečia istorinį akiratį ir padeda suprasti, kad šiandienos idealai ir tikrovė yra šimtmečių kovos ir ginčų padarinys. Svarbu žinoti ne tik pagrindinių dokumentų, tokių kaip Didžioji laisvių chartija ar XVIII a. Amerikos ir Prancūzijos deklaracijos esmę, bet ir jų atsiradimo istorines aplinkybes. Taip pat susipažinti su žymiausiais žmogaus teisių paneigimo istorijoje atvejais, tokiais kaip vergovės institucija ir nacių vykdytas žydų persekiojimas.

2. Žinios apie šiuolaikines deklaracijas, konvencijas ir susitarimus. Visų tokių dokumentų, be abejonės, smulkiai išnagrinėti mokykloje neįmanoma. Bet jaunoji karta turi juos išmanyti, kad galėtų suprasti, kaip kruopščiai ankstesnės kartos rūpinosi šiais reikalais. Reikia mokyti svarbiausių teisių, kurias gina šie dokumentai.

3. Žinios apie kai kuriuos svarbiausius žmogaus teisių pažeidimus. Įvairios šalys laikosi žmogaus teisių skirtingu mastu. Turi būti supažindinama ir su kai kuriais žmogaus teisių pažeidimų kontrolės būdais, pavyzdžiui, su Europos Komisijos ir Žmogaus teisių teismo veikla.

4. Skirtumo tarp politinių – juridinių ir socialinių – ekonominių teisių supratimas.

Tradiciskai kova dėl teisių apsaugos vyko prieš vyriausybes, kurios persekiojo žmones dėl jų religinių įsitikinimų, be teismo sodino juos į kalėjimus arba neleido paprastiesiems žmonėms įsitraukti į jokią reikšmingą veiklą. Mokiniai turėtų suprasti, kad šiandien šios teisės yra svarbios, taip pat jie turėtų suvokti, jog reikšmingos. Trečiojo pasaulio šalims yra tokios ekonominės ir socialinės teisės kaip socialinė apsauga, dalyvavimas profesinėse sąjungose ir prideramas gyvenimo lygis.

5. Esminių žmogaus teisių sąvokų supratimas. Medžiagos, ypač istorinės, kurią būtų galima panaudoti mokant žmogaus teisių, kiekis yra milžiniškas. Ši skirtingos medžiagos gausybė įgytų tvarką ir būtų geriau suprantama, jei mokykloje išryškintų bendrąsias sąvokas, sudarančias atskirų įvykių ar aplinkybių pagrindą. Sąvokinė mokymo struktūra turi du esminius pranašumus: aiškinami žodžiai (pvz., diskriminacija, laisvė, lygybė), kuriuos priešingu atveju, mokiniai galėtų vartoti ne visiškai suprasdami; medžiaga sugrupuojama į ne per didelį temų kiekį.

6. Individų, grupių ir tautų teisių sąryšio supratimas. Nors rūpinantis žmogaus teisėmis tradiciškai daugiausia dėmesio buvo skiriama individo teisėms, jaunimas turėtų suprasti, kad teisių subjektas gali būti ir grupės ir tautos. Žmogaus teisių pažeidimas vienoje šalyje ar vienu atžvilgiu yra žmogaus teisių šventumo pažeidimas, todėl yra visų rūpestis. Tačiau įvairių santykių sąveiką sunku suprasti ir šito galbūt nereikia mokyti visus, išskyrus pačius gabiausius vaikus.

7. Kito žmogaus išankstinių nuostatų pripažinimas, tolerantiškų pažiūrų ugdymas. Savanaudžiai, netolerantiški ir neigiamai nusistatę žmonės nėra linkę pripažinti kitų teises. Gerą atmintį turintys mokiniai gali puikiai išmokti Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos tekstą, bet netikėti tų teisių vertingumu, jei esminiai principai, kuriuos gina šios teisės, jiems nėra patrauklūs. Klasėje galima pradėti būtiną savistabos procesą, pasitelkus diskusiją ir paprastus psichologinius eksperimentus, bet daugelis sutinka, kad bendra mokyklos aplinka ir dora apimanti savitarpio supratimą ir mokytojų bei mokinių abipusę pagarbą, yra svarbesnis veiksnys šiam mokymui nei specialios didaktinės priemonės.

8. Kitų žmonių teisių vertinimas. Turi būti ugdomas sugebėjimas atsižvelgti į kitą žmogų, t. y. jaunimo sugebėjimas atsižvelgti į kitą žmogų, t. y. jaunimo sugebėjimas suprasti, kad kitiems žmonėms savo rūpi ne ką mažiau, nei mums mūsų pačių. Turi būti puoselėjamas empatiškumas, kad vaikai sugebėtų įsijausti į kito žmogaus padėtį ir suprastų, kaip tie patys dalykai atrodo kitiems. Šis mąstymo būdas glaudžiai siejasi su supratimu, kad pareigos yra iš esmės antroji medalio pusė; pirmoji pusė – tai teisės. Todėl mokant svarbu pabrėžti teisių visuotinumą, kad apsaugotume nuo pavojaus suvokti teises kaip leidimą ginti save kitų žmonių sąskaita.

9. Užuojauta tiems, kas neturi teisių. Stebint šiandieninę žmogaus teisių padėtį, susidaro liūdnas įspūdis, kad daugelis diskusijų ir mokymas šiuo klausimu telkiasi ties teisių pažeidimais, o

ne naudojimusi jomis. Mokymas apie esamą padėtį neturi apsiriboti tik jos pažinimu. Tikrai suprasti kankinimų, neteisingai įkalintų, kenčiančių nuo blogo maisto ar būsto žmonių padėtį gali pamažu padėti mokymas užjausti. Parinkti pavyzdžius mokytojui yra dažnai politiškai keblu, bet kiekvienas atsakingas mokytojas, dirbantis šioje srityje, turi įveikti šią profesinę riziką.

10. Mąstymo įgūdžiai. Žinių supratimo ir pažiūrų plėtotė yra būtinas pagrindas įgyti įgūdžius, o šiuos reikia panaudoti nagrinėjant tam tikrą dalyką. Kai kurių socialinio ir politinio ugdymo šalininkų požiūrių, žmogaus teisių mokymas tėra vienas šio ugdymo aspektas, o pažintinis ir jausminis mokymasis yra beveik tik antraeilė priemonė, reikalinga pritaikyti praktinius įgūdžius. Šiuos įgūdžius galima skirstyti į mąstymo ir veiklos. Žmogaus teisių mokyti tinkamiausi įgūdžiai yra tų, kurie padeda rinkti faktinius duomenis. Jauni žmonės turi įgyti sugebėjimą rinkti informaciją iš skirtingų šaltinių ir aiškiai išdėstyti įrodymus žodžiu bei raštu. Bet siekiant iš tiesų efektyviai naudoti šiuos mokėjimus, svarbiausia yra rūpestingai išstbulinti savo kritinius sugebėjimus, kuriuos mokykla ypač privalo ugdyti, kad mokiniai gebėtų aptikti ir perprasti šališkumą ir propagandą.

11. Veiklos įgūdžiai. Daugeliui mokytojų ir mokinių taip toli nužengus, stropiai įgijus žinių, supratimo, išsiugdžius pažiūras ir mąstymo įgūdžius, – gali pasirodyti, kad jie be reikalo išseikvojo laiką ir pastangas, jei mokymasis nesibaigia tam tikra praktine veikla.

Mokytojai, perskaitę šiuos vienuolika uždavinių, gali pasijusti bejėgiai juos visus priimti. Aišku, kad kai kuriems tikslams įvykdyti reikia didesnio emocinio ir protinio išsilavinimo, nei turi vidutinis jaunuolis, o kai kuriems – sudėtingų mokymo priemonių, neprieinamų konkrečiai mokyklai. Iš tikrųjų šis uždavinių sąrašas yra greičiau pageidaujamas nei griežtai privalomas.

Žmogaus teisių mokymas (–sis) yra svarbus siekiant išmokyti mokinius bendrauti su kitais žmonėmis. Mokiniai turi pažinti save ir aplinkinius, suprasti savo vertę, įgyti pakantumą, geranoriškumą žmonėms.

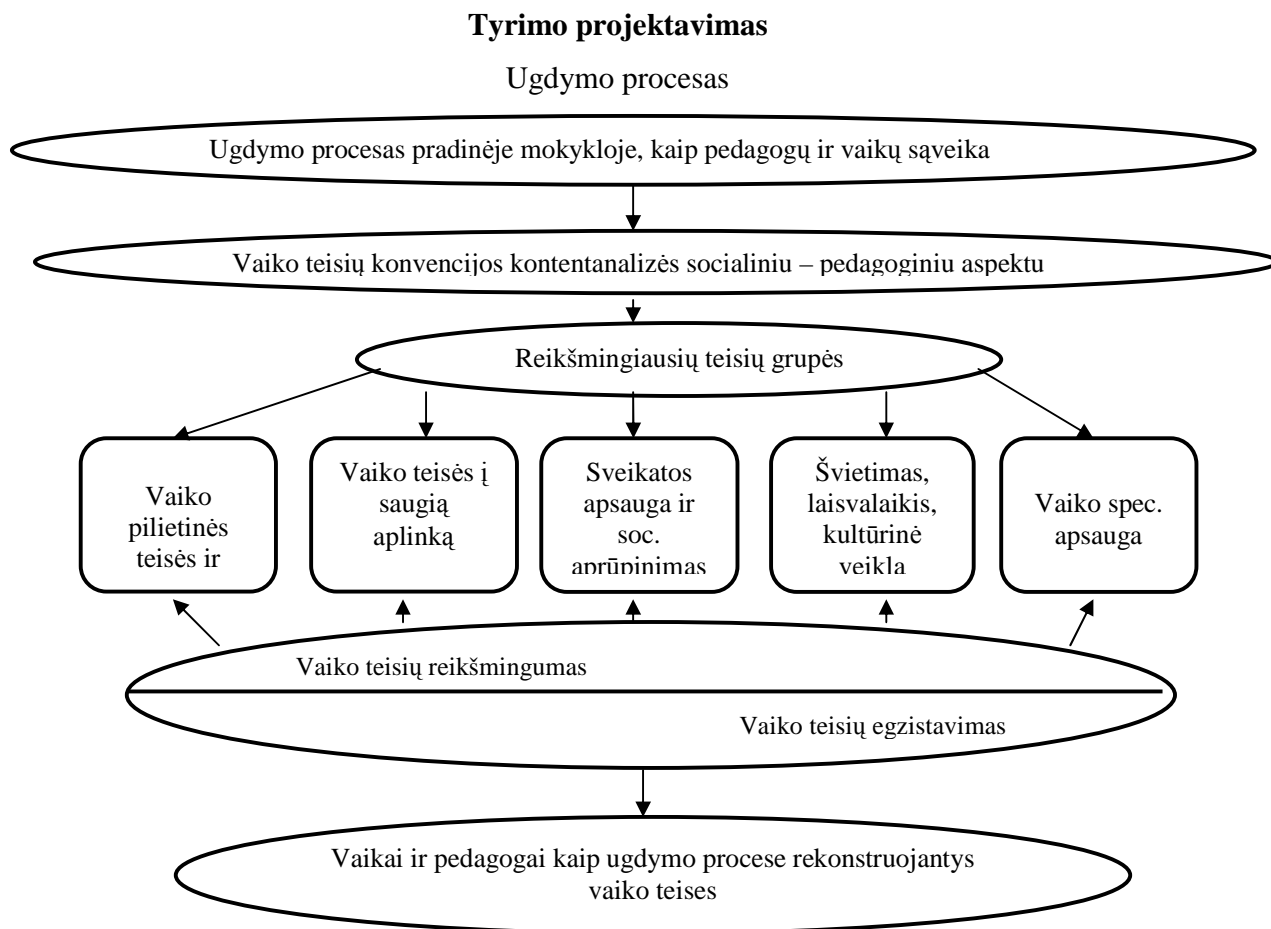

4. Vaiko teisių reikšmingumas pradinės mokyklos mokytojams ir mokiniam

4.1. Tyrimo organizavimas

Tyrimo metodologijos pagrindas – fenomenologinis požiūris į vaiką, kaip socialinį – kultūrinį teisių subjektą, kuriam yra būdingas gebėjimas laisvai jas interpretuoti, išreikšti ir suvokti realybėje (pačioje artimiausioje aplinkoje). Vaiko teisių reikšmingumas analizuojamas sąsajose su jo egzistavimu ugdymo tikrovėje, kai šį ugdymą organizuoja ir projektuoja suaugęs (pedagogas). Todėl tyrimas grindžiamas multikultūrine vaiko ir suaugusiojo sąveika, kuri fenomenologine prasme yra akcinė – interakcinė. Vaiko teisės suvokiamos ir socialiniu – pedagoginiu aspektu, kaip būtinos vaikui saugos aplinkos sąlyga, leidžianti pereiti nuo tradicinio prie į vaiką orientuoto ugdymo. Todėl vaiko teisių reikšmingumas yra aktualus mokyklos ugdymo tobulinimui ir edukacinių – prevencinių programų kūrimui (žr. 1 shema).

1 schema

Tyrimo tikslas: Išsiaiškinti III – IV klasių mokinių požiūrį į vaiko teisių reikšmingumą ir egzistavimą pradinėje mokykloje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti III – IV klasių mokinių požiūrį į vaiko teisių įgyvendinimą bei jų svarbą mokykloje.
2. Išsiaiškinti pradinėse klasių mokytojų požiūrį į vaikoteisių reikšmingumą ir raišką mokykloje.
3. Nustatyti, kurios vaiko teisės pradinėje mokykloje labiausiai pažeidžiamos.

Tyrimo metodas: naudojamas standartinis adaptuotas tarptautinis uždaro tipo klausimynas (1998 m. tarptautinis vaiko teisių tyrimas buvo mokslinis projektas, inicijuotas Tarptautinės mokyklų psichologijos asociacijos ISPA (International School Psychology Association). Vėliau koordinaciniu projekto centru tapo Vaiko psichologinių teisių tyrimo institutas OSPRC (Office for the Study of the Psychological Rights of child) Indianos universitete JAV. Tyrimo klausimynas buvo sudarytas konsultuojantis su prof. I. Pramling Samuelson (Giotenbergo universitetas), kuri Lietuvoje adaptavo ir taikė Živilė Jonynienė savo disertaciniame darbe (2000 m.). Klausimynas šiek tiek pakoreguotas ir pritaikytas jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams pagal jų amžiaus suvokimo ir mąstymo ypatybes.

Atrankos metodas: daugiapakopė, tikimybinė atranka. Dalyvių atranka parengta taip, kad kiekvienas Jonavos rajono ir miesto pradinės mokyklos pedagogas ir III – IV klasės mokinys turėtų vienodą tikimybę būti apklaustas.

Tyrimo strategija

Tyrimas sudarytas:

- I. Apklausa skirta III – IV klasių mokiniams.

Mokinių klausimynas (žr. 12 priedą) sudarytas iš dviejų dalių. *Pirmoji* dalis susideda iš 26 klausimų, kurie suskirstyti į grupes pagal Vaiko teisių konvencijos pagrindines temas: vaiko apsauga, globa, ugdymo stimuliavimas ir geriausių sąlygų sudarymas, bendražmogiška pagarba vaiko asmenybei, vaiko dalyvavimas bei savarankiškas apsisprendimas. *Antroje* anketos dalyje siekiama išsiaiškinti mokinių bendrąsias charakteristikas. Mokiniai išreiškė savo nuomonę įvertindami įvairių (21 – os) vaiko teisių svarbą bei jų įgyvendinimą keturių rangų skalėje:

- a) teisės reikšmingumas: 1 – nereikšminga, 2 – reikšminga, 3 – labai reikšminga, 4 – ypač reikšminga.
- b) teisės egzistavimas (įgyvendinimas): 1 – visai neegzistuoja, 2 – vos pasireiškai, 3 – normaliai, 4 – stipriai.

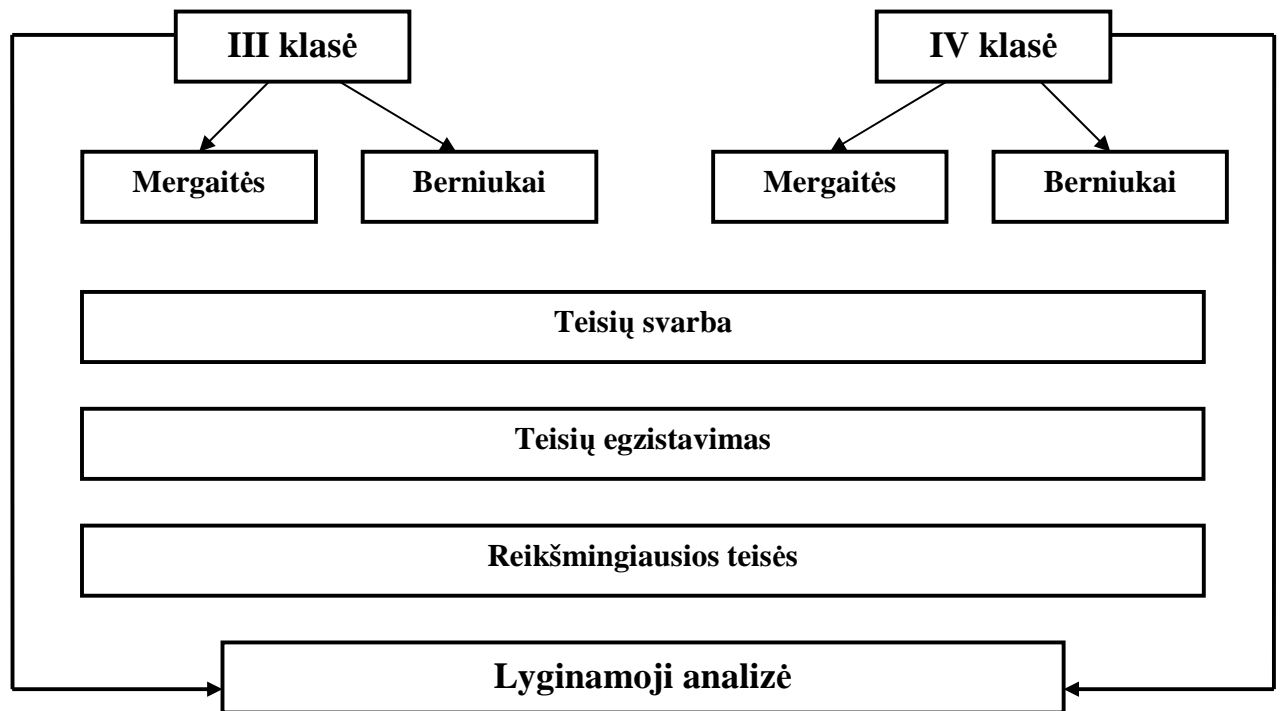
Vaiko teisių tyrimas pateikiamas suskirstant vaiko teises į tam tikras grupes pagal turinį:

1. Vaiko pilietinės teisės ir laisvės.
2. Vaiko teisės į saugią aplinką.
3. Vaiko teisės į sveikatos apsaugą ir socialinį aprūpinimą.
4. Vaiko teisės į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą.
5. Vaiko teisės į specialią apsaugą.

Mokinių apklausos duomenys analizuojami keliais pjūviais (žr. 2 schemą).

2 schema

Tyrimo pjūviai

Apklausa skirta pradinėjų klasių mokytojams.

Pedagogų klausimynas (žr. 13 priedą) sudarytas iš trijų dalių. *Pirmoje* dalyje pateikiami septyni teiginiai apie vaikų teises. Mokytojų prašoma pasirinkti vieną, labiausiai atitinkantį asmeninius įsitikinimus. *Antroje* dalyje mokytojai prašomi įvertinti kiekvienos vaiko teisės (pateikta 21 teisė) svarbą jaunesnio mokyklinio amžiaus vaikams tokioje skalėje: 1 – teisė nesvarbi; 2 – svarbi; 3 – labai svarbi; 4 – ypatingai svarbi. Dar prašoma įvertinti kiekvieną iš 21 teisės – ar tai vaikui yra problema (pasirenkamas atsakymas „taip“), ar ne (atsakymas „ne“). *Trečioje* dalyje siekiama išsiaiškinti mokytojų bendrąsias charakteristikas.

Tyrimo vieta ir laikas: tyrimas vyko 2008 m. sausio – vasario mėnesiais Kauno apskrities Jonavos miesto ir kaimo mokyklose:

- ⌚ Jonavos savivaldybės Panerio pagrindinėje mokykloje;
- ⌚ Jonavos savivaldybės Bukonių pagrindinėje mokykloje
- ⌚ Jonavos savivaldybės Upninkų pagrindinėje mokykloje
- ⌚ Jonavos savivaldybės J. Vareikio pagrindinėje mokykloje
- ⌚ Jonavos savivaldybės P. Samulevičiaus pagrindinėje mokykloje

Tiriamųjų charakteristikos

Tyrime dalyvavo:

1. Jonavos savivaldybės kaimo ir miesto III – IV klasių mokiniai.

Apklausoje dalyvavo 300 pradinio ugdymo III – IV klasių mokiniai. Iš jų 137 – i mokiniai III –ių klasių ir IV – ū klasių – 163 mokiniai. Pagrindinės respondentų charakteristikos pateiktos **2 lentelėje**.

2 lentelė

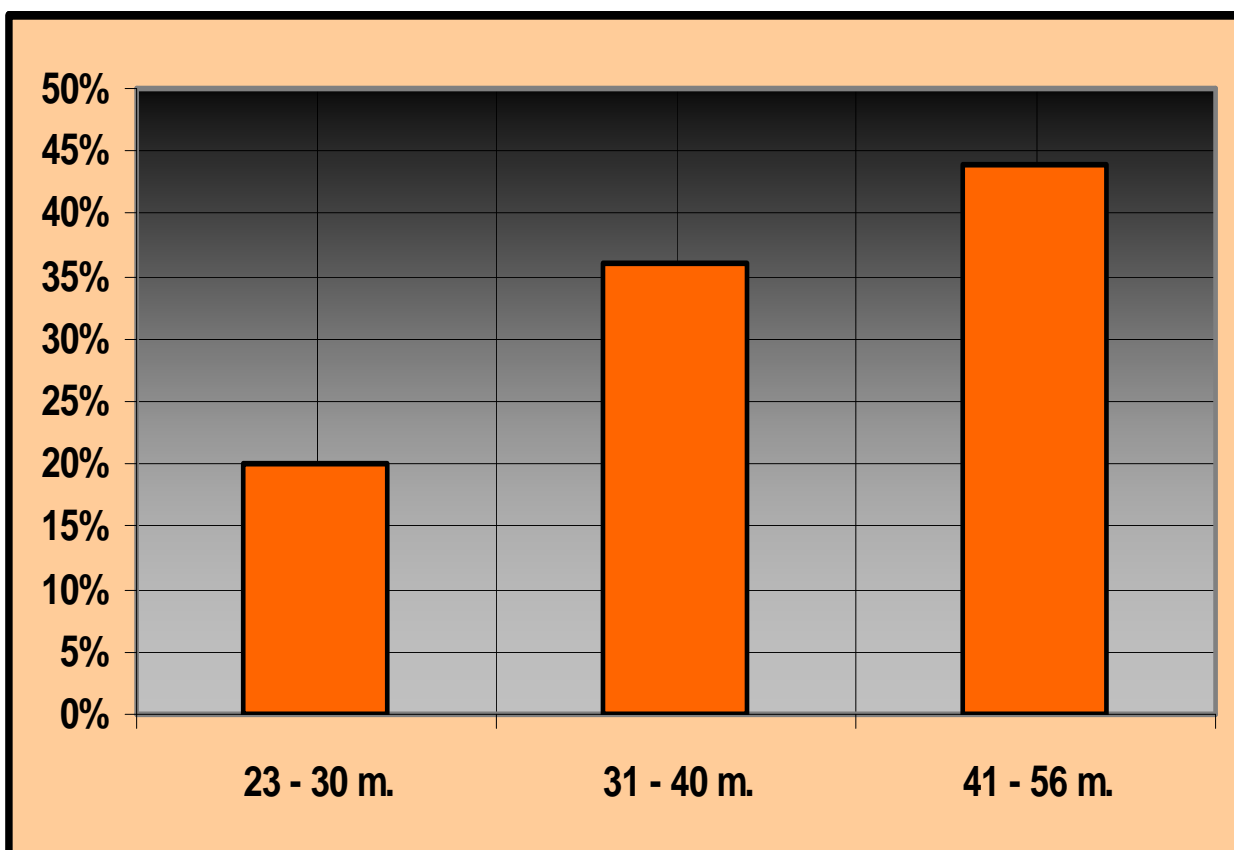
Respondentų demografinės charakteristikos

Klasė	Grupė	%
III klasė	Berniukai	26
	Mergaitės	20
	Viso	46
IV klasė	Berniukai	28
	Mergaitės	26
	Viso	54

Daugiausia tyrime dalyvavo berniukų (54 %), o mergaičių apklausta 46 %.

2. Jonavos miesto ir Jonavos rajono mokytojai.

Iš viso buvo apklausta 100 Jonavos miesto ir Jonavos rajono mokytojų. Tiriamieji nurodė savo lytį, amžių ir išsilavinimą. Apklausoje dalyvavo tik moterys (100 %) (žr. 1 grafiką). Tiriamųjų daugumą sudarė 35 – 56 metų amžiaus mokytojos (75 %), kurios turi nemažą pedagoginio darbo patirtį. Mažiausia grupė 23 – 34 metų amžiaus mokytojos (25 %).

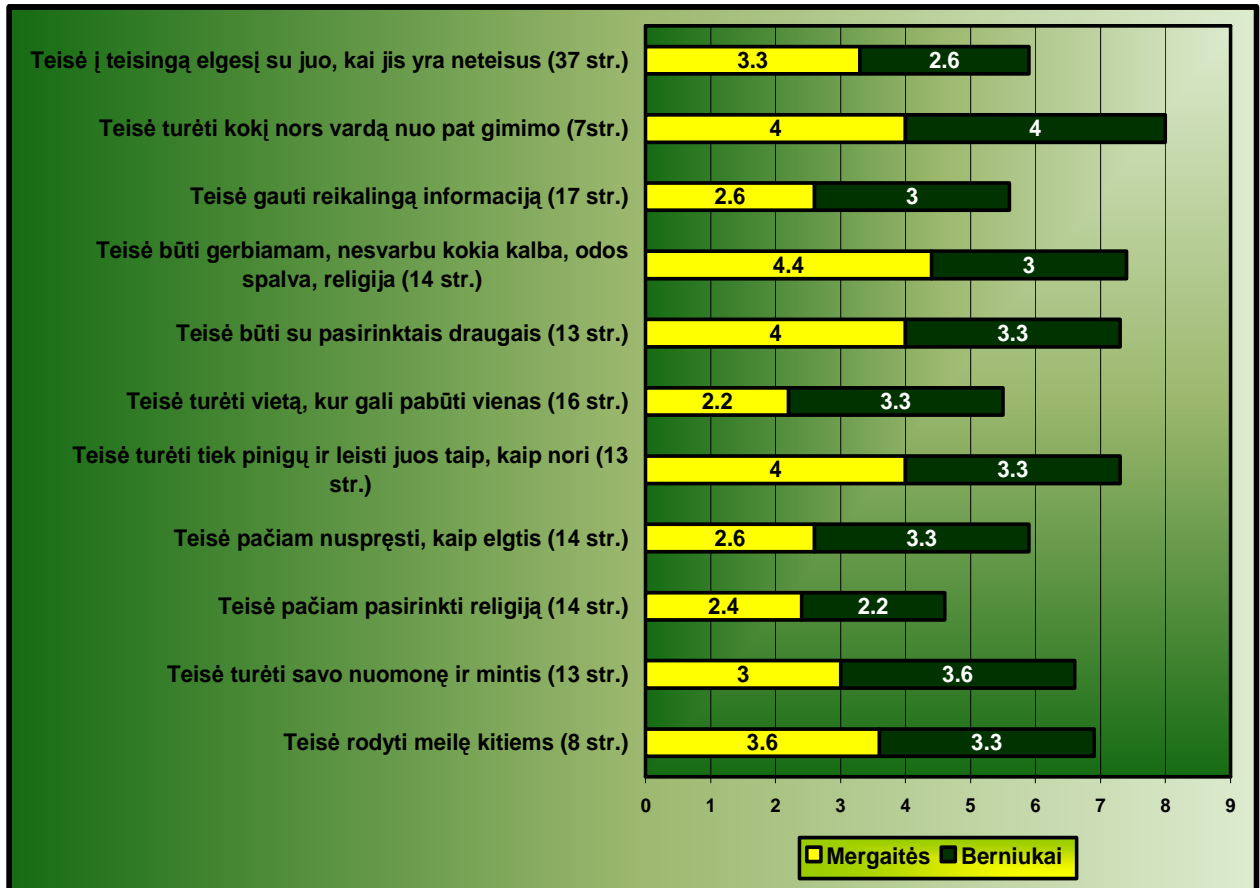
1 pav. Mokytojų apibūdinimas pagal amžių.

98 % mokytojų dalyvavusių apklausoje turėjo aukštąjį išsilavinimą, o tik 2 % mokytojų turėjo aukštesnįjį išsilavinimą.

Tyrimo duomenų analizė atlikta naudojant kompiuterinės analizės sistemą SPSS (Statistical Program for Social Sciences). Statistiniai tyrimo ryšiai pateikiami lentelėse (žr. 14, 15 priedus), kur r – koreliacijos koeficientas, p – statistinė reikšmė, kai reikšmingumo lygmuo $L = 0,05$. Statistiškai reikšmingi ryšiai paryškinti.

4.2. III klasės vaikų požiūris į teisių svarbą ir egzistavimą

4.2.1. Vaiko teisių svarba

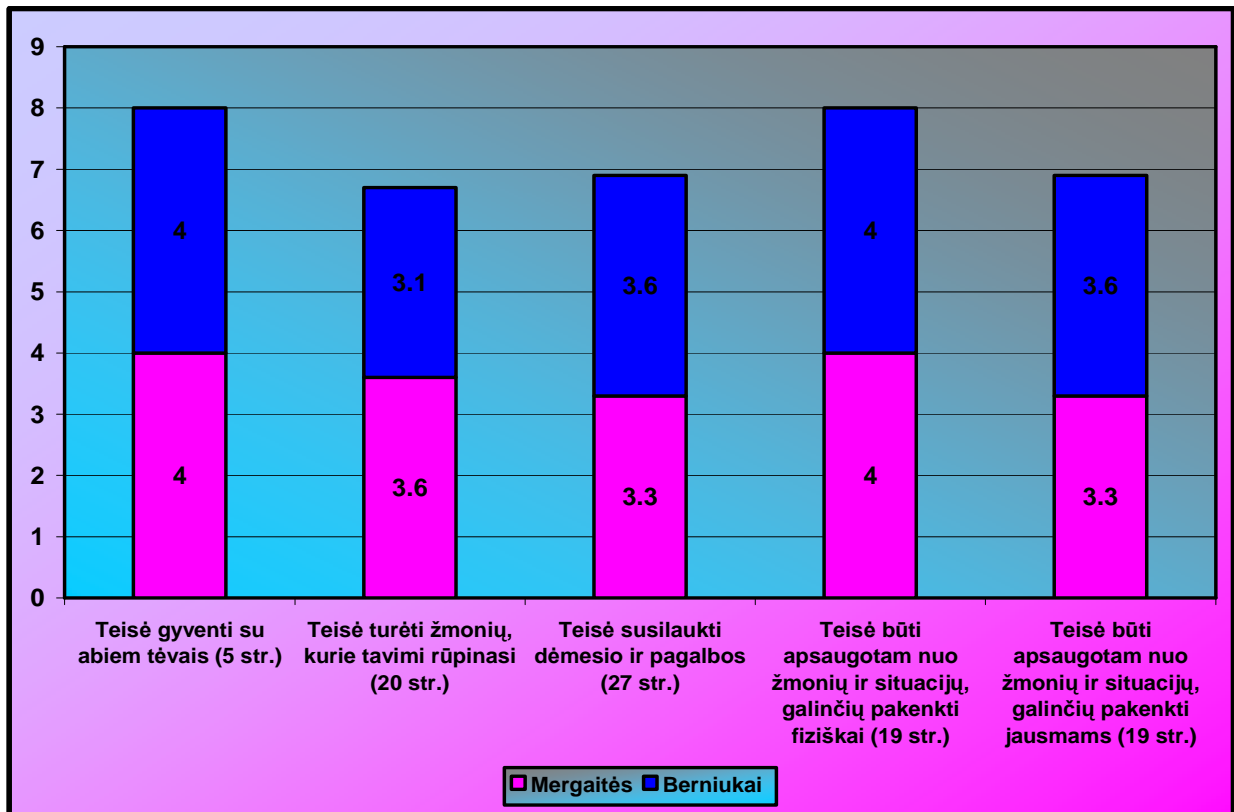
2 pav. Vaiko pilietinių teisių ir laisvių svarba III klasėje

III klasės mokiniai teisių grupėje „Vaiko pilietinės teisės ir laisvės“ svarbiausiomis teisėmis įvardino teisę **turėti vardą nuo pat gimimo** (tiek berniukai, tiek mergaitės minėtą teisę vertino 4 balais). **Būti gerbiamam** svarbiau pasirodė mergaitėms (4.4), berniukai šią teisę įvertino 3 balais. Svarbumu nenusileidžia ir teisė **turėti šiek tiek pinigų ir leisti juos taip, kaip nori** (mergaitės – 4, berniukai – 3.3) bei **būti su pasirinktais draugais** pasirodo svarbiau yra mergaitėms – 4 (berniukai – 3.3.)

Mažiausiai reikšmės teikiama teisei **pačiam pasirinkti religiją** (mergaitės – 2.4, berniukams – 2.7). Iš rezultato matyti, jog realiai egzistuojanti situacija, kai suaugusieji išrenka savo vaikams religiją, formuoja vaikų požiūrį, kad taip ir turi būti.

Mergaitėms reikšmingiausia teisė yra būti gerbiamoms (4.4), o berniukams – turėti kokį nors vardą nuo pat gimimo (4).

Galima daryti išvadą, kad tokio amžiaus vaikams jų individualumo ir pasirinkimo laisvės užtikrinimas. Vardo turėjimo akcentavimas leidžia manyti jog visada suaugusieji (ypač mokytojai) į vaiką kreipiasi vardu, kuris pradinės mokyklos mokiniui yra labai svarbus.

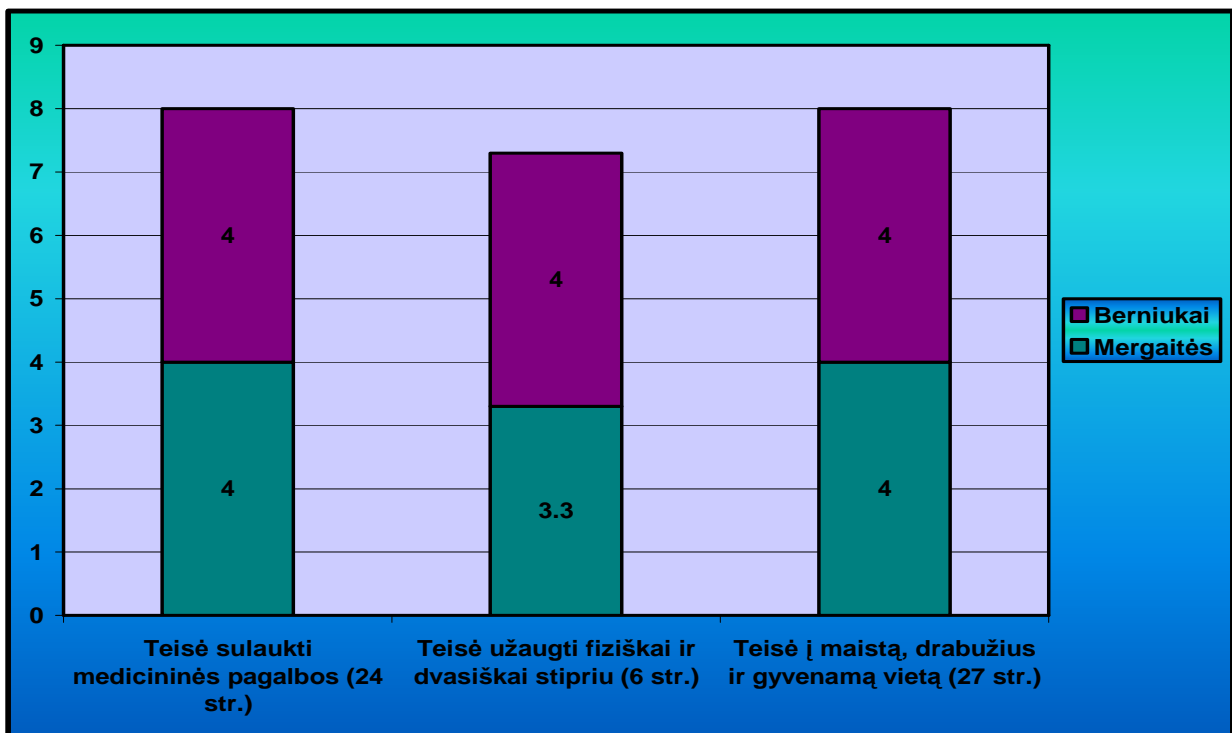

3 pav. Vaiko teisių į saugią aplinką svarba III klasėje

Ir mergaitės ir berniukai svarbiausia teise pasirinko **gyventi su abiem tėvais** (4) bei **būti apsaugotiems nuo fizinio smurto** (4). Iš to kyla išvada, kad vaikams yra svarbu gyventi saugioje aplinkoje.

Vienodo svarbumo yra teisė susilaukti dėmesio ir pagalbos bei teisė būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakankti jausmams (berniukai – 3,3, mergaitės – 3,6).

Mažiausiai reikšmės teikiama teisės turėti žmonių, kurie tavimi rūpinasi. Tokėtina, jog šio amžiaus vaikai jaučiasi gana saugiai, todėl neskiria didelio dėmesio šiai teisei.

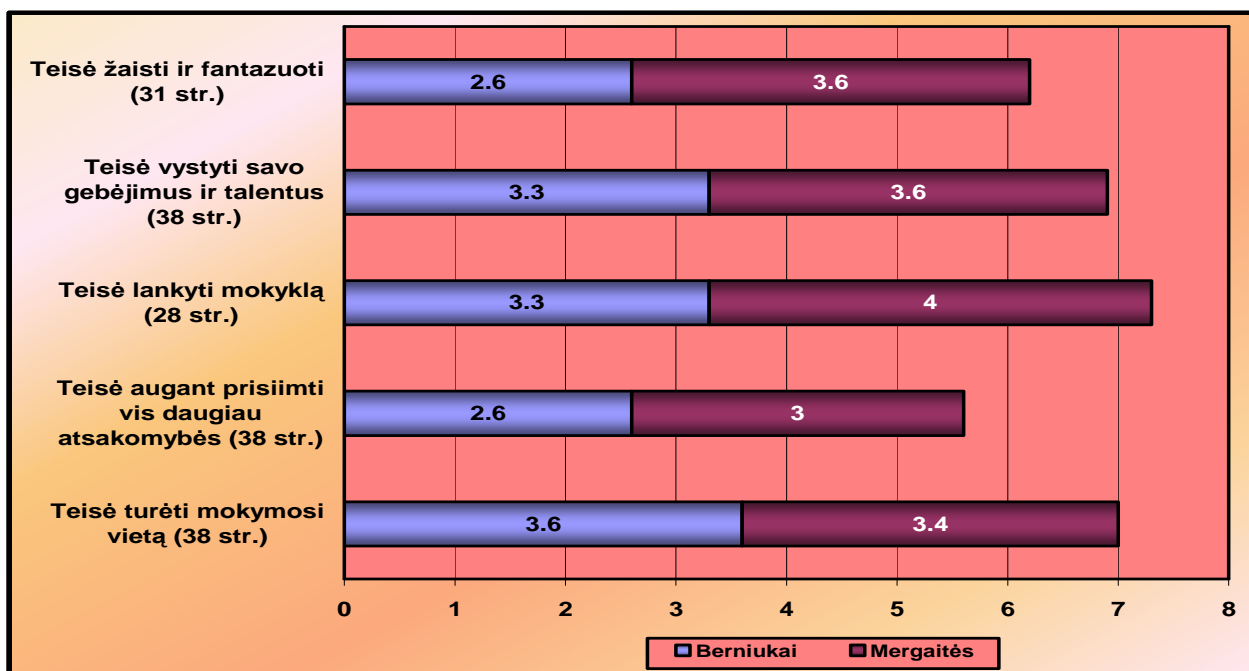

4

pav. Vaiko teisių į sveikatos apsaugą ir socialinį aprūpinimą svarba III klasėje

Šioje teisių grupėje ir mergaitėms, ir berniukams reikšmingiausios teisės yra teisė **sulaukti medicininės pagalbos** (4) bei **būti aprūpintam maistu, drabužiais, gyvenamąja vieta** (4).

Ryškiai skiriasi mergaičių ir berniukų nuomonė dėl teisės užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriais reikšmingumo. Berniukai tai įvertina tik 3,3 balo, o mergaitės – 4. Galima manyti, jog berniukai tiksliai nesuvokia sąvokos „dvasiškai stiprus“ arba ši sąvoka jiems neaktuali.

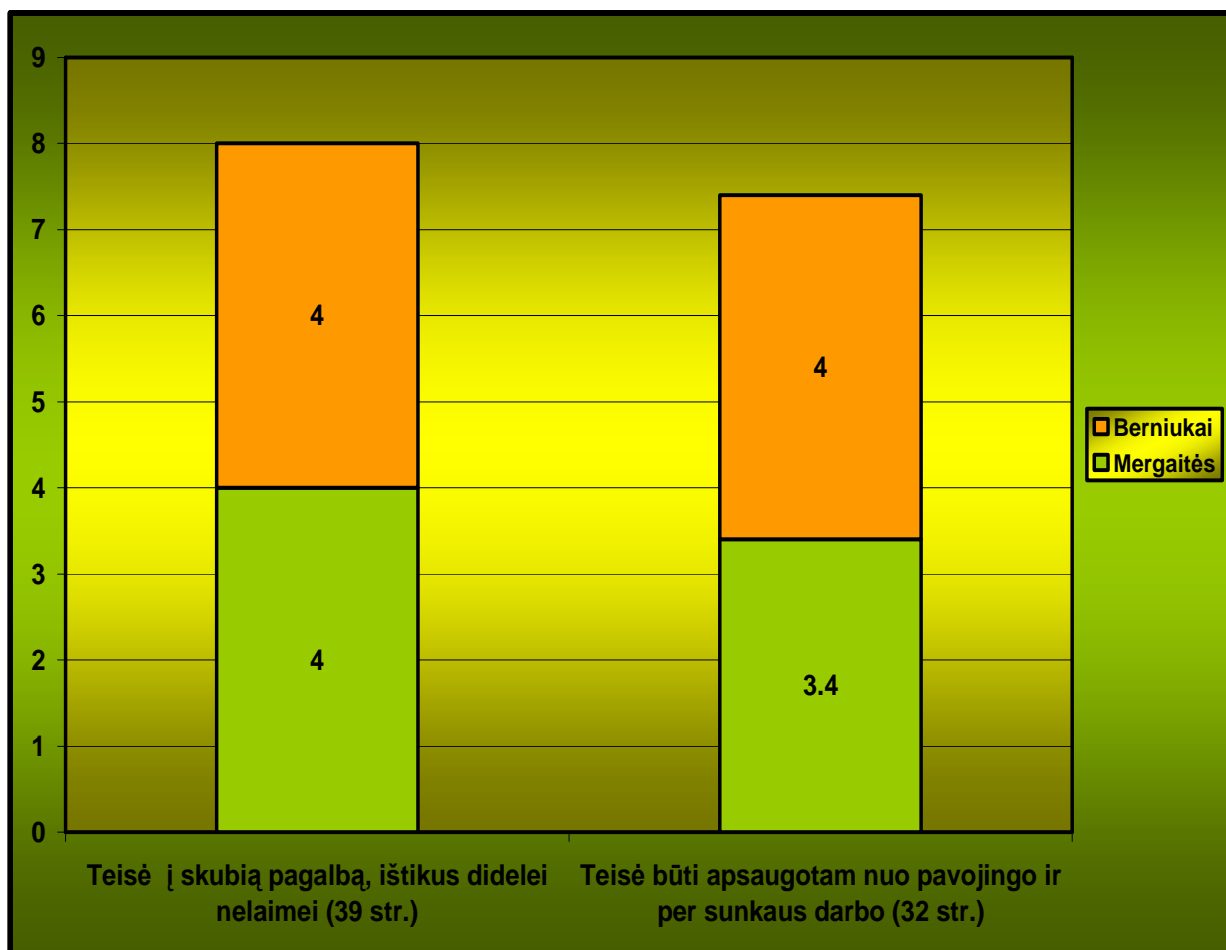

5 pav. Vaiko teisių į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą svarba III klasėje

Teisių grupėje „Švietimas, laisvalaikis ir kultūrinė veikla“ vaikai (tiek mergaitės, tiek berniukai) svarbiausiomis teisėmis pažymėjo teisę **lankyti mokyklą** ir teisę **turėti mokymosi vietą**. Tai rodo, jog jau III klasės mokiniai yra įsisavinę visuomenės suformuotą požiūrį, kad mokytis privalo kiekvienas vaikas.

Mažiausiai reikšminga vaikams tapo teisė augant prisiimti vis daugiau atsakomybės. Galima daryti išvadą, kad suaugusieji per daug imasi atsakomybės, palikdami vaikams nepakankamai erdvės savarankiškai raiškai, todėl pastarieji ir praranda norą augant prisiimti vis daugiau atsakomybės. Liūdniausia tai, kad ši suaugusiųjų suspenduota teisė palieka augančiai asmenybei tokias neigiamas savybes kaip atsakomybės vengimą, nenorą prisiimti atsakomybės už tam tikrus poelgius ir panašiai.

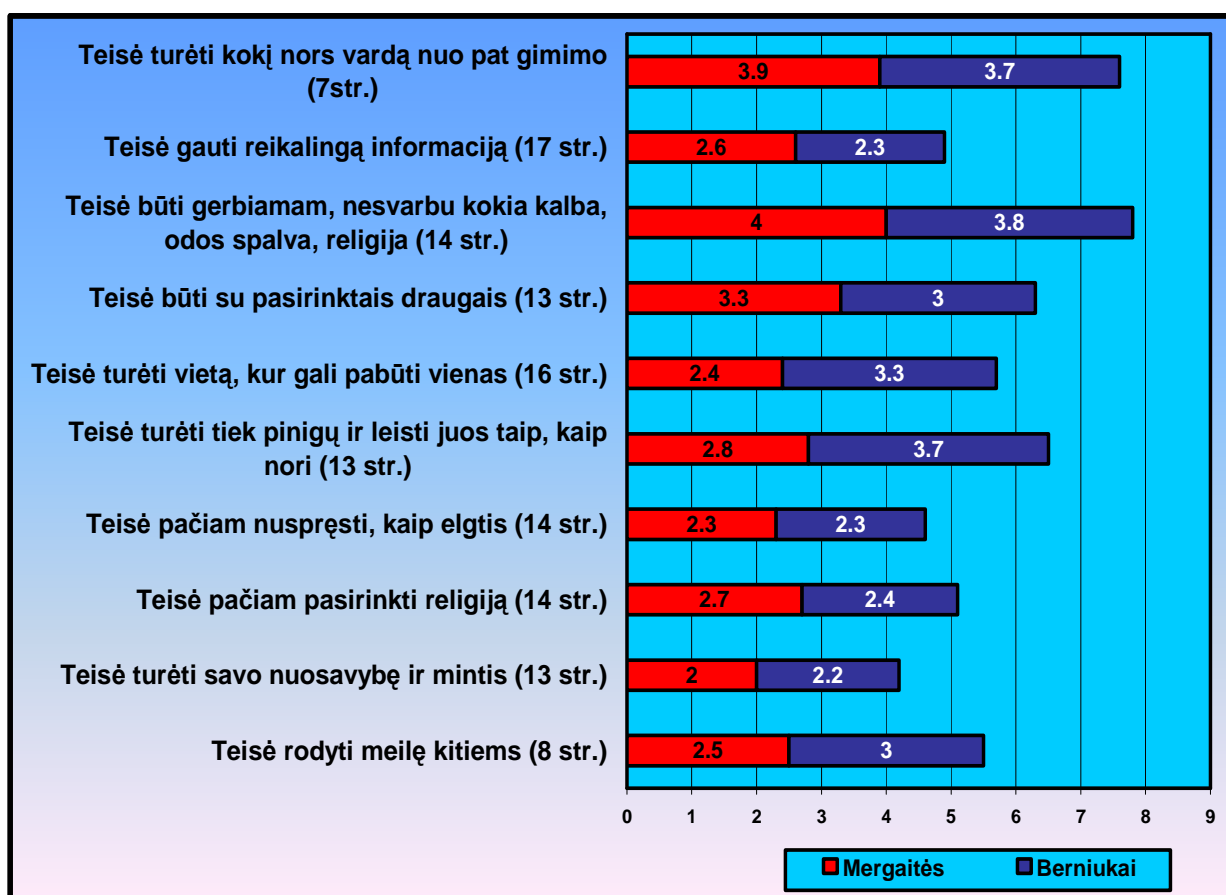

6 pav. Vaiko teisių į specialią apsaugą svarba III klasėje

III klasės mokiniai (tiek mergaitės – 4, tiek berniukai – 4) svarbiausia teise iš teisių grupės „Vaiko speciali apsauga“ nurodo **skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimei (karui, gaisrui, potvyniui, badui)**.

Teisė būti apsaugotam nuo pavojingo ir per sunkaus darbo reikšmingesnė berniukams (4) nei mergaitėms (3,4). Galima manyti, kad suaugusieji daugiau sunkesnių darbų skiria berniukams, motyvuodami tai jų vyriškumu.

4.2.2. Vaiko teisių egzistavimas

7 pav. Vaiko pilietinių teisių ir laisvių egzistavimas III klasėje

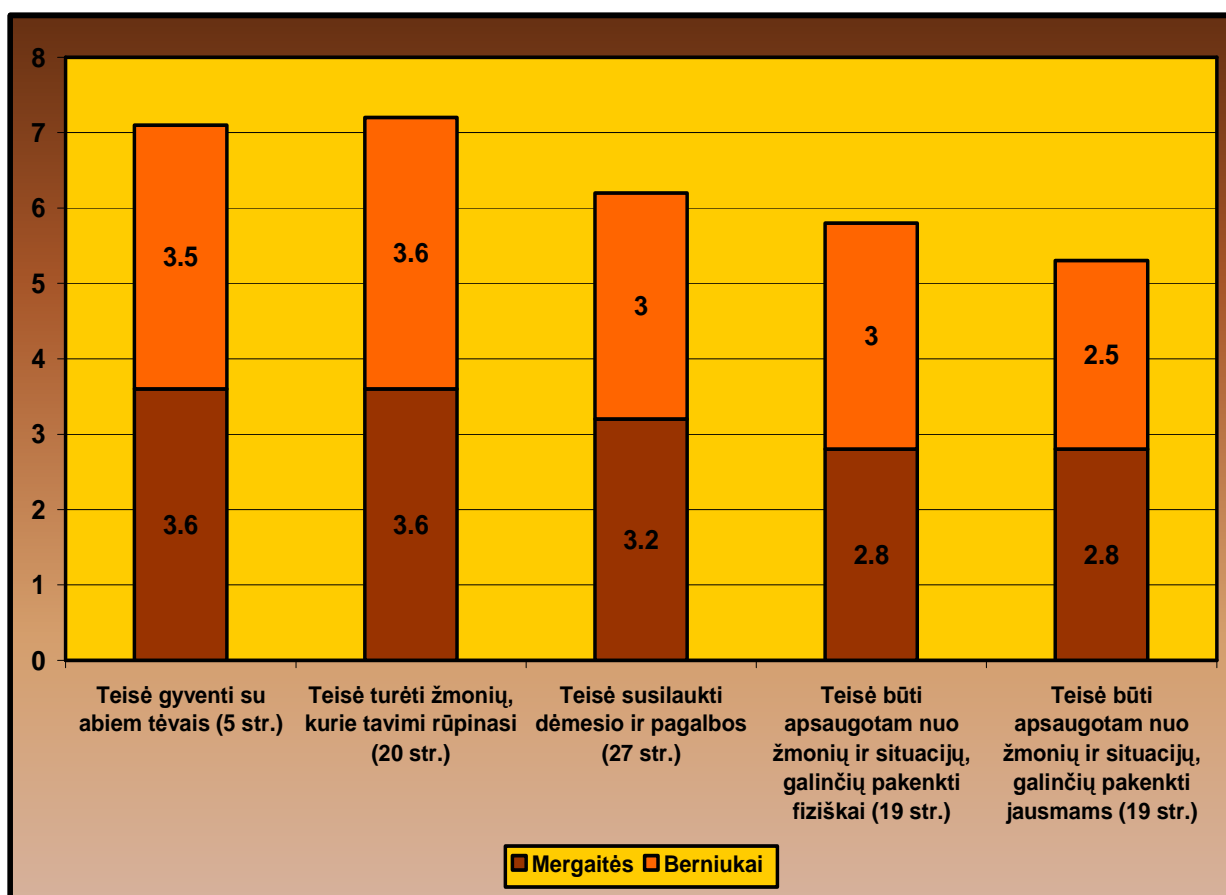
„Vaiko pilietinių teisių ir laisvių“ grupėje vaikai nurodė, jog mokytojai **geriausiai įgyvendina** vaikų teisę **būti gerbiamais** ir teisę **į vardą**.

Vaikų nuomone, **silpnai mokykloje egzistuoja** tokios teisės kaip **turėti savo nuomonę ir mintis, laisvai nuspręsti, kaip elgtis, gauti reikalingą informaciją, patiems pasirinkti religiją, vietą, kur gali pabūti vienas, rodyti meilę kitiems, į teisingą elgesį su jais, kai jie yra neteisūs**. Matyti, jog tai teisės, kurios išreiškia pagarbą vaiko asmenybei ir laisvam jos apsisprendimui, tai yra prigimtinės žmogaus teisės. Jomis ošreiškiamą suaugusiųjų poziciją vaiko asmenybės, jos statuso visuomenėje atžvilgiu.

Mergaitės pažymi, jog geriausiai egzistuoja teisės būti gerbiamoms (4) ir turėti vardą (3.9), bet blogiausiai – teisė turėti savo nuomonę ir mintis (2), teisė laisvai nuspręsti, kaip elgtis (2.3) ir teisė turėti vietą, kur gali pabūti viena (2.4). Berniukų nuomone, geriausiai įgyvendinamos šios

teisės: būti gerbiamam (3.8), turėti vardą nuo pat gimimo (3.7), turėti šiek tiek pinigų ir leisti juos taip, kaip nori (3.7), bet blogiausiai – teisė turėti savo nuomonę ir mintis (2.2), teisė laisvai nuspręsti, kaip elgtis (2.3), teisė gauti reikalingą informaciją (2.3).

Galima daryti išvadą, jog mergaičių teisių egzistavimas yra problematiškesnis nei berniukų. Ypač mokyklos organizacija nepaiso vaiko asmeninės erdvės klausimo. Mergaitėms tai ypač vieša institucija, be garantijų asmenybės autonomijai – nėra sąlygų atsiskirti, asmeninės vaiko nuomonės bei sprendimų mažai tepaisoma. Tikėtina, jog mergaitės jautriau reaguoja į problemines situacijas (dėl psichologinių lyčių skirtumų), o taip pat galima prielaida, kad bent dalinai socialiniuose santykiuose vis dar išlikę diskriminacijos elementai.

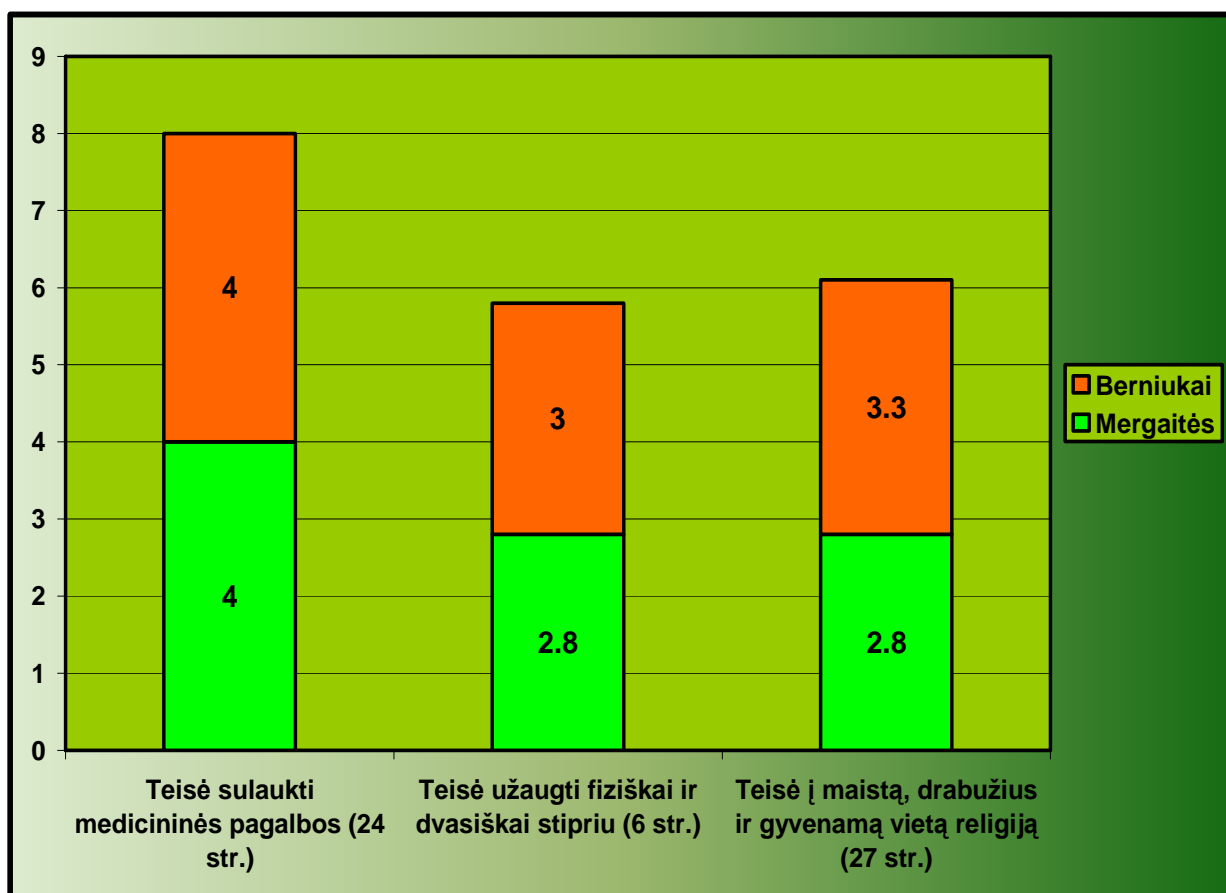

8 pav. Vaiko teisių į saugią aplinką egzistavimas III klasėje

Teisių grupėje „Vaiko saugi aplinka“ vaikai pažymi, jog geriausiai egzistuoja teisė turėti žmonių, kurie jais rūpintųsi ir teisią gyventi su abiem tėvais.

Silpniausiai egzistuojanti teisė mokykloje yra būti apsaugotiems nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti jausmams (mergaitėms – 2.5, berniukams – 2.3). Tai rodo, kad mokykloje pagarba vaiko jausmams yra užmirštama, o tai, deja, žlugdo sveikos asmenybės formavimąsi.

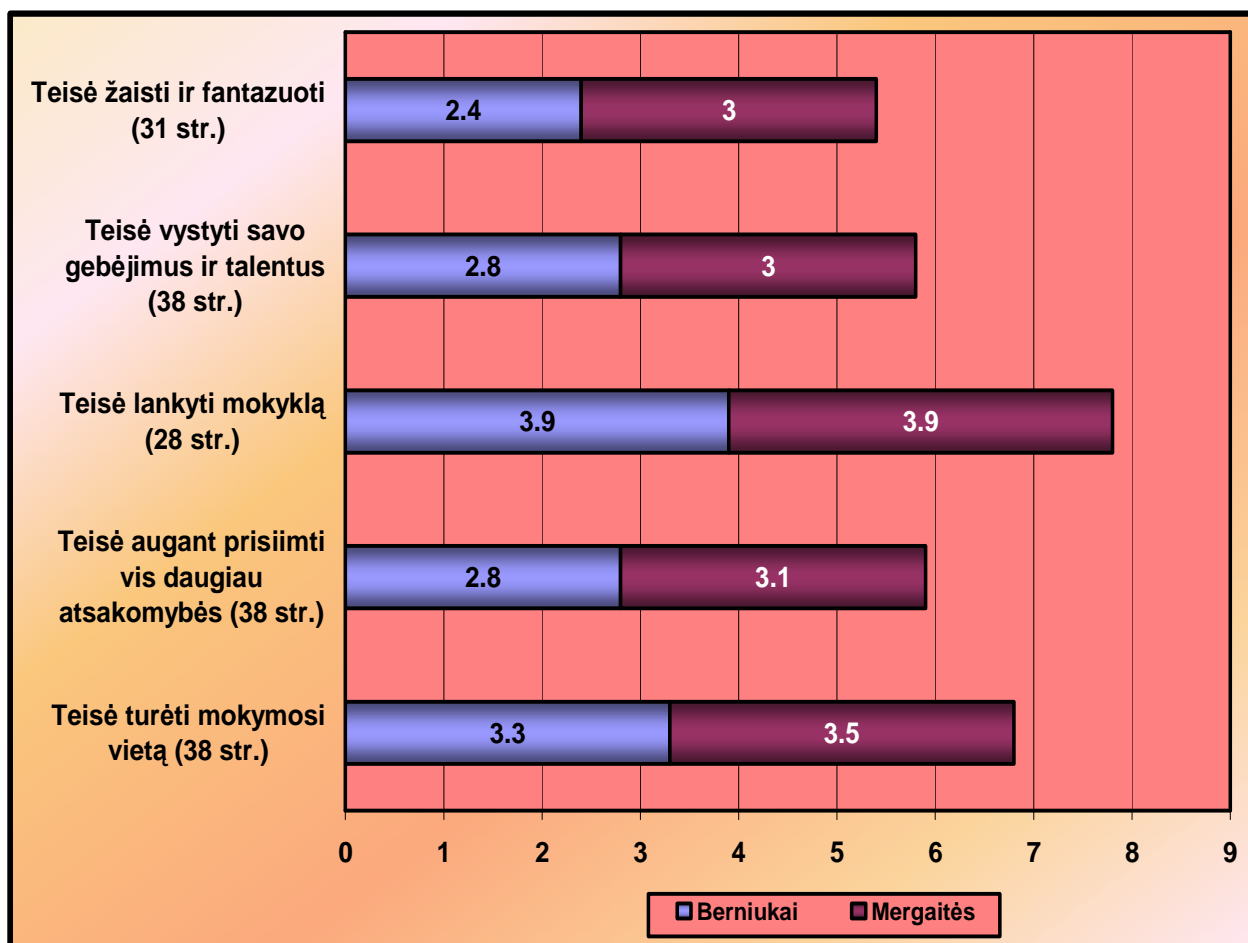
Teisių grupės „Vaiko sveikatos apsauga ir socialinis aprūpinimas“ egzistavimas vaikų nuomone pavaizduotas 9 paveiksle.

9 pav. Vaiko teisių į sveikatos apsaugą ir socialinį aprūpinimą egzistavimas III klasėje

Šioje grupėje geriausiai **įgyvendinama** teisė **sulaukti medicininės pagalbos**, tačiau teisės **užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriais** egzistavimas yra silpniausias. Ryškėja, kad šio amžiaus vaikams suaugusieji nesudaro galimybių augti sveikomis asmenybėmis. Tokios realios suaugusiųjų pozicijos vaiko atžvilgiu parodo, jog pastarieji mano, kad III klasės vaikas dar per mažas rūpinimusi savo fiziniu, o ypač dvasiniu augimu.

Tiek mergaitės, tiek berniukai mano, kad geriausiai egzistuoja teisė sulaukti medicininės pagalbos (4). Tačiau jų nuomonės išsiskiria dėl silpniausiai egzistuojančių teisių – mergaitėms tai teisė užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriomis (2.8), turėti maisto, drabužių, gyvenamą vietą (2.8), o berniukams – teisė užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriai. (3).

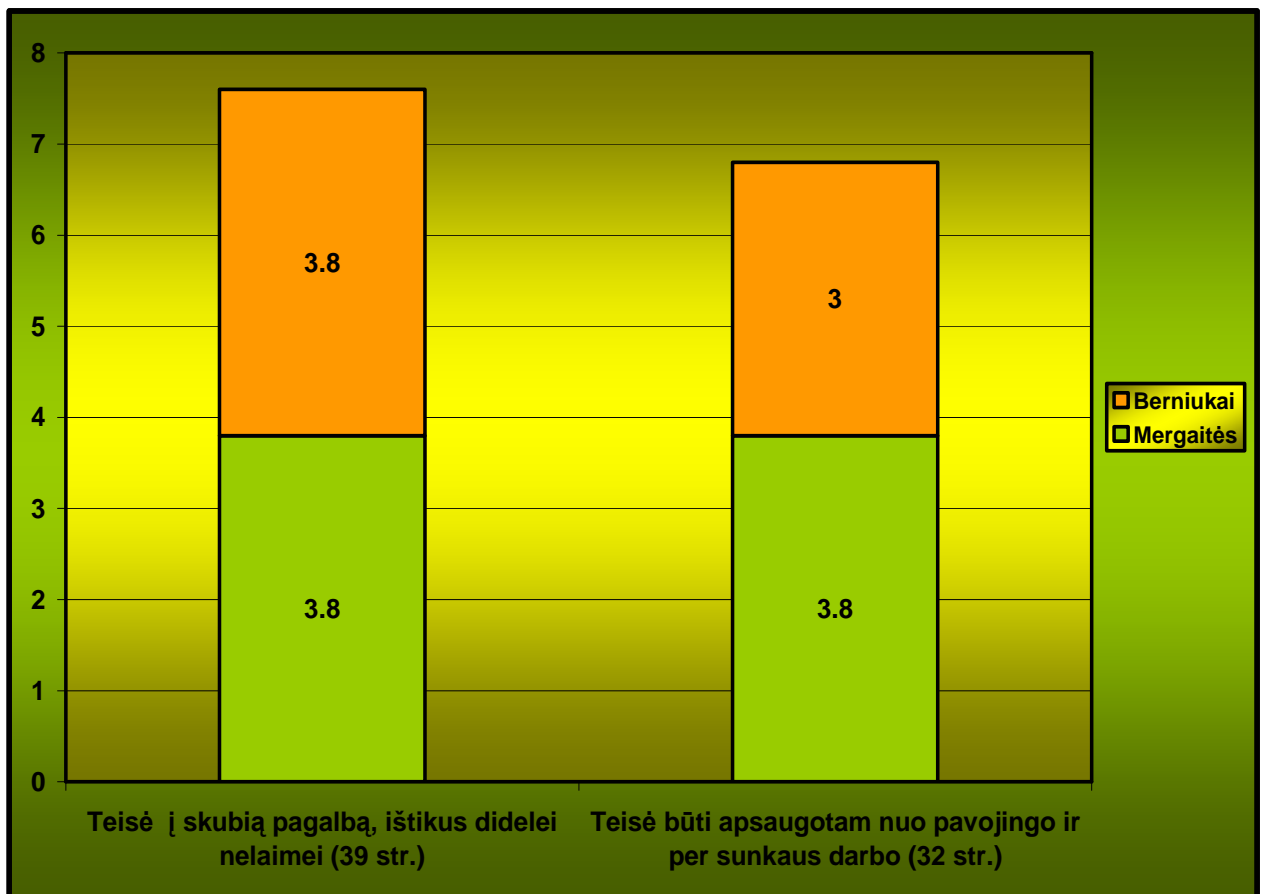
10 pav. Vaiko teisių į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą egzistavimas III klasėje

Vaikai mano, kad geriausiai yra įgyvendinamos jų teisės **lankyti mokyklą** ir **turėti mokymosi vietą**.

Silpniausiai egzistuoja vaikų teisė **žaisti ir fantazuoti**. Ryškėja, jog suaugusieji mokyklinio amžiaus vaikams priskiria tik vieną pagrindinę pareigą – mokyti. Pradėjusiems lankyti mokyklą vaikams jau atimama vaikystė, t. y. jų žaidimai ir fantazijos laikomi beverčiais.

Mergaičių grupėje užfiksuotas rodiklis, išreiškiantis teisę žaisti ir fantazuoti (3) bei vystyti savo gebėjimus ir talentus (3) įgyvendinimo nepakankamumą. Berniukų grupėje šis rodiklis pažymi teisę žaisti ir fantazuoti (2.4).

Visa tai parodo, kad mūsų visuomenėje vyrauja požiūris, pabrėžiantis akademiškumo vertę ir neigiantis vaikystės išraiškas, t.y. vaikų žaidimus ir fantazijas.

11 pav. Vaiko teisių į specialią apsaugą egzistavimas III klasėje

Teisių grupėje „Vaiko speciali apsauga“ išryškėja teisės **į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimei** aukštas egzistavimo rodiklis. Tačiau antroji šios grupės teisė **būti apsaugotam nuo pavojingo ir per sunkaus darbo** pasižymi silpnesniu egzistavimu.

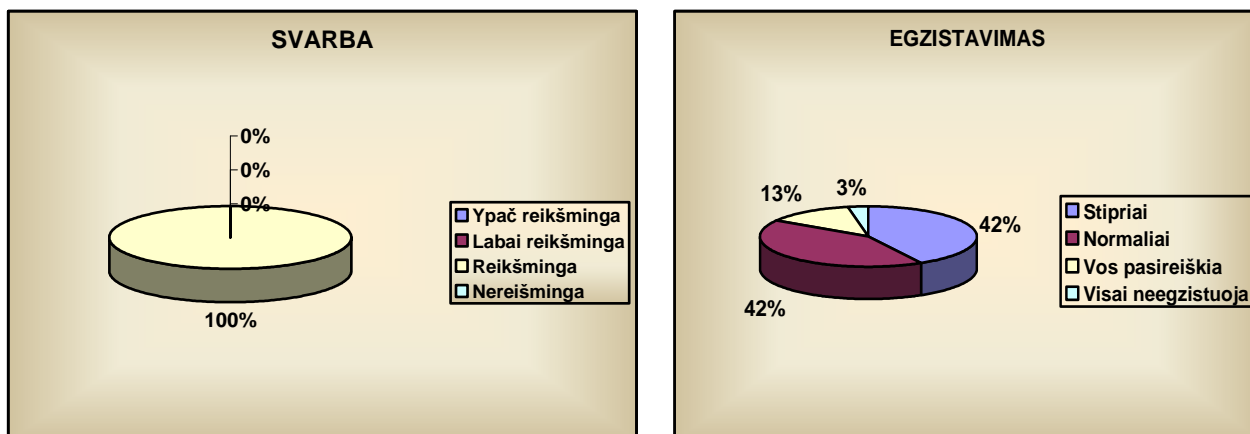
Mergaitės mano, kad abi šios grupės teisės egzistuoja problematiškai (2.8), o berniukai išskiria teisę būti apsaugotiems nuo pavojingo ir per sunkaus darbo (3).

Galima spręsti, kad vaiko teisių į specialią apsaugą egzistavimas yra problematiškas.

4.2.3. Reikšmingiausios teisės vaikams III klasėje (pagal svarbą ir egzistavimą)

Šiame skyrelyje apibūdinsime III klasės mokinių įvardintų reikšmingiausių teisių „vidų“, t.y. pažvelgti į kiekvienos svarbiausios teisės turinį.

Teisių grupėje „Vaiko pilietinės teisės ir laisvės“ svarbiausia teise **tapo teisė turėti koki nors vardą nuo pat gimimo** (žr. 12 pav.).

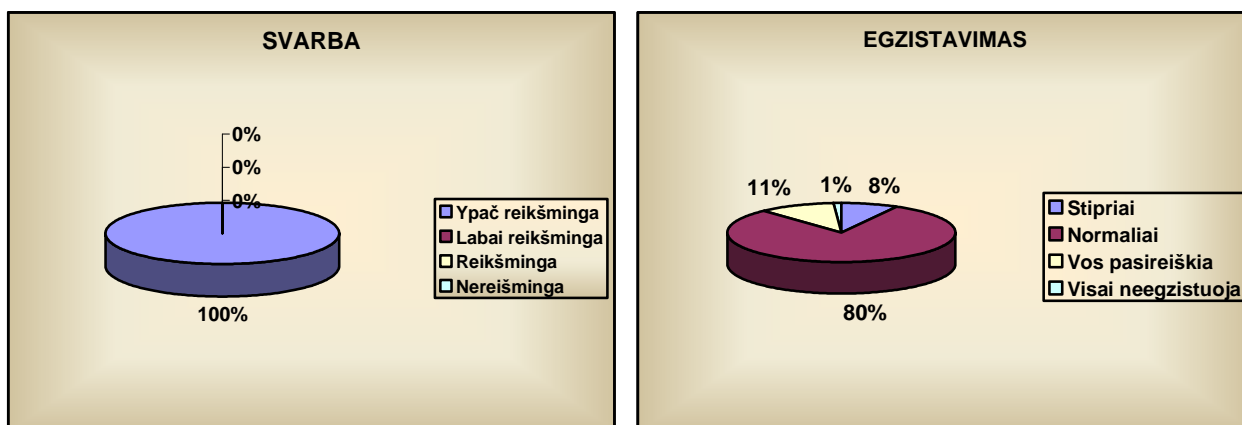

12 pav. Vaiko teisė turėti kokį nors vardą nuo pat gimimo

Matome, kad vaikams 100 % reikšminga turėti vardą. Tačiau šios teisės įgyvendinimas nėra pilnutinis. Net 3 % vaikų teigia, kad ši teisė visai neegzistuoja, o 13 % – kad ji vos pasireiškia.

Galima manyti, kad teisė turėti vardą šio amžiaus vaikams **nėra** pakankamai įgyvendinama. Suaugusieji tarsi užmiršta vaiko išskirtinumo požymį – vardą ir randa kitokių vaiko apibūdinimų.

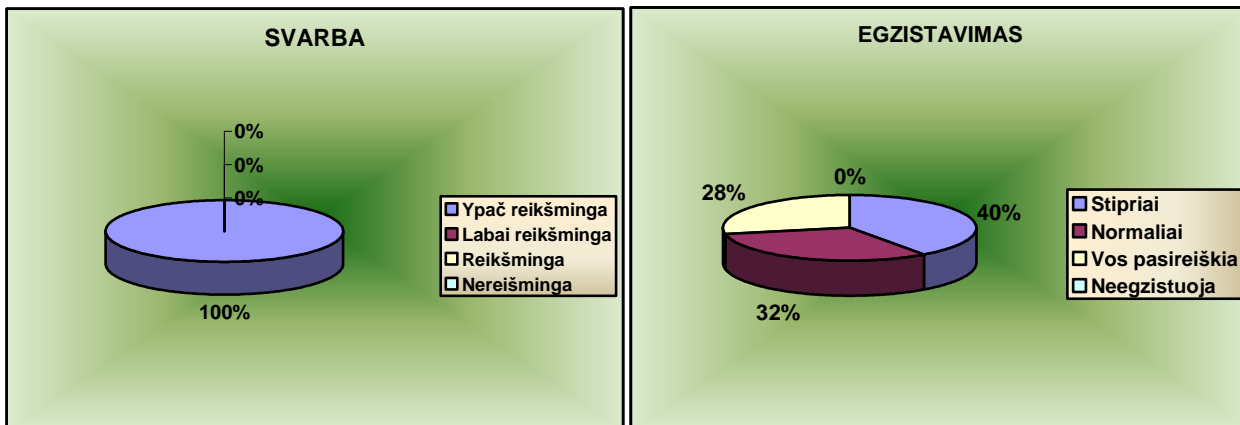
Teisių „*Vaiko saugi aplinka*“ grupėje vaikai nurodė, jog reikšmingiausia yra teisė **būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai**. Ji įvertina kaip ypač reikšminga – tai pažymėjo 100 % respondentų (žr. 13 pav.).

13 pav. Vaiko teisė būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai

Šios teisės įgyvendinimo situacija labai problematiška. Net 11 % vaikų mano, kad šios teisės egzistavimas vos pasireiškia, o tik 1 % – kad ji visai neegzistuoja. Ir tik 8 % vaikų įvardina stiprų šios teisės egzistavimą.

Galima daryti išvadą, kad **teisės būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai** svarba neatitinka jos įgyvendinimo. Tyrimas atskleidė, kad ir šiandien nemažai vaikų patiria neigiamą fizinių poveikį iš suaugusiųjų.

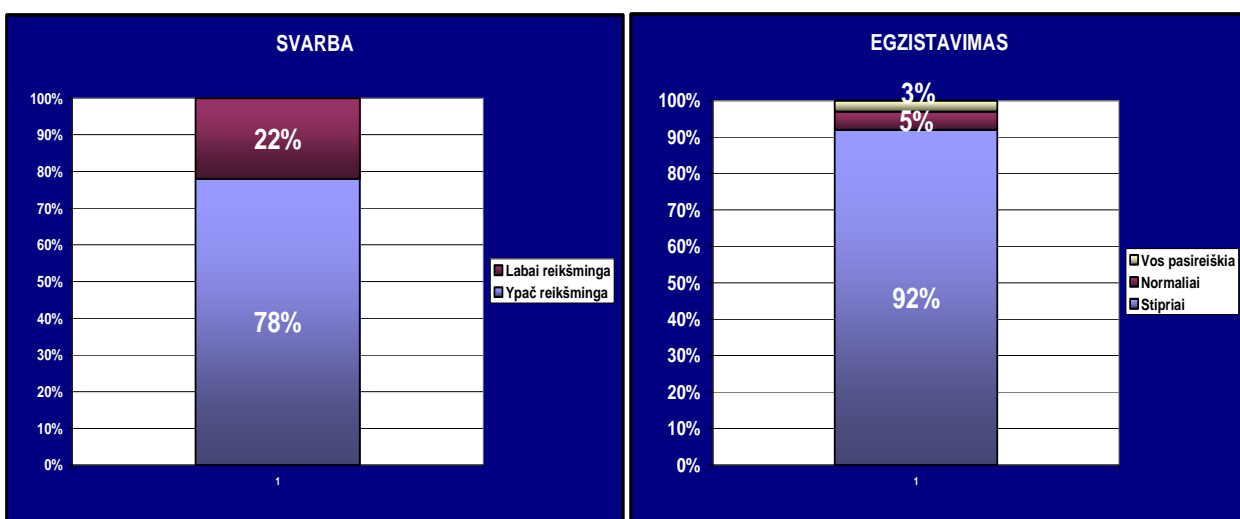

14 pav. Vaiko teisė į maistą, drabužius ir gyvenamą vietą

Teisių grupės „ Sveikatos apsauga ir socialinis aprūpinimas“ svarbiausia vaiko teise tapo **teisė į maistą, drabužius ir gyvenamą vietą**. Jos ypatingą reikšmingumą nurodo net 100 % vaikų.

Šios teisės egzistavimas nėra labai geras. 28% vaikų teigia, kad ji vos pasireiškia. Ir tik 72% vaikų yra patenkinti šios teisės egzistavimu.

Ryšėja, jog **teisė į maistą, drabužius ir gyvenamą vietą** svarba vaikams yra ypatinga – jie nori gyventi normaliose gyvenimo sąlygose, būti aprūpinti. Bet šiandien mūsų visuomenė ne visada gali užtikrinti kokybišką šios teisės įgyvendinimą.

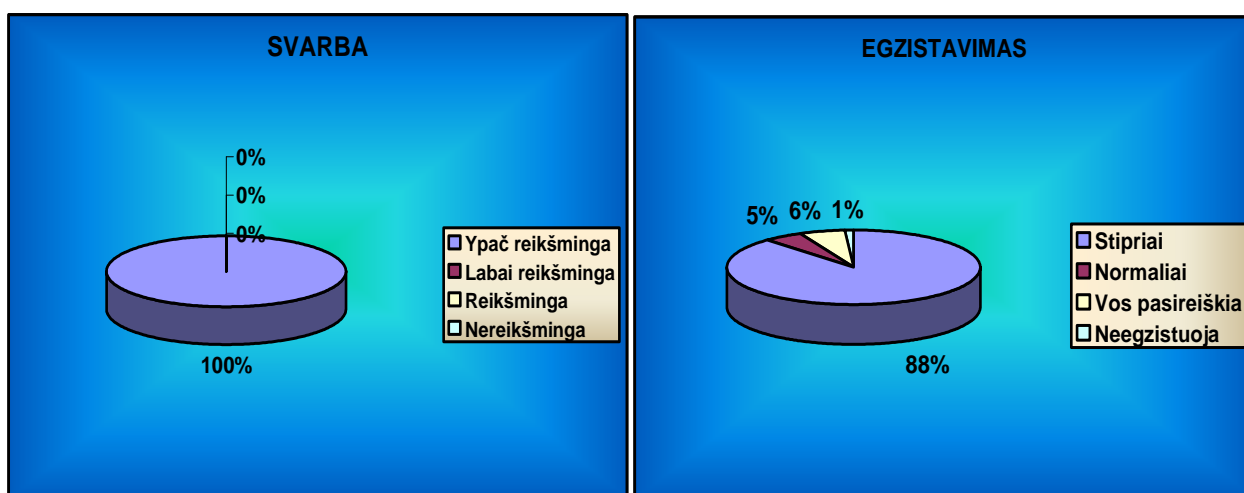
15 pav. Vaiko teisė lankyti mokyklą

Teisių „Vaiko švietimas, laisvalaikis ir kultūrinė veikla“ grupėje svarbiausia teisė vaikams yra teisė lankyti mokyklą. 78% vaikų ją įvertino kaip ypač reikšmingą, o 22% – kaip labai reikšmingą.

Vaikai nurodo, kad ši teisė stipriai egzistuoja (92%). Tačiau 3% mokinių mano, kad ji vos pasireiškia.

Galima teigti, kad vaiko teisė lankyti mokyklą yra svarbi ir vaikams, ir suaugusiems. Todėl pastarieji stengiasi ja kuo pilniau įgyvendinti.

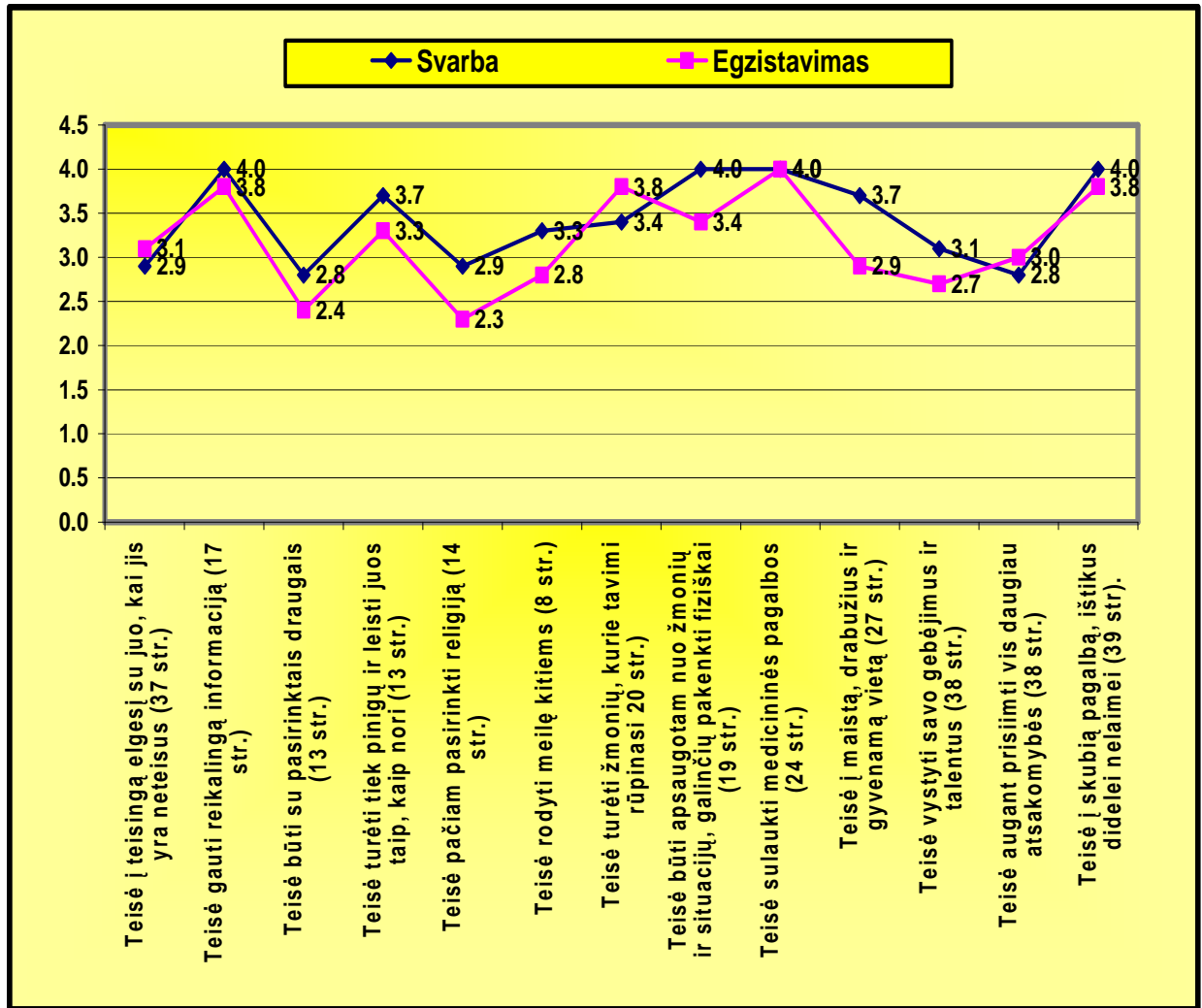
16 pav. Vaiko teisė į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimei.

Vaikų nuomone, teisių grupės „Vaiko speciali apsauga“ reikšmingiausia teisė yra teisė į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimei (karui, gaisrui, potvyniui, badui). Visi vaikai (100%) ją įvertino kaip ypač reikšmingą.

Skubios pagalbos vaikams užtikrinimo įgyvendinimas gana geras: 88% vaikų nurodo stiprų šios teisės egzistavimą, 5% – normalų, 6% vaikų mano, kad ši teisė įgyvendinama silpnai. Tik 1% vaikų mano, kad ji neegzistuoja.

Galima teigti, kad vaikai nori jaustis saugūs, o suaugusieji stengiasi tai užtikrinti.

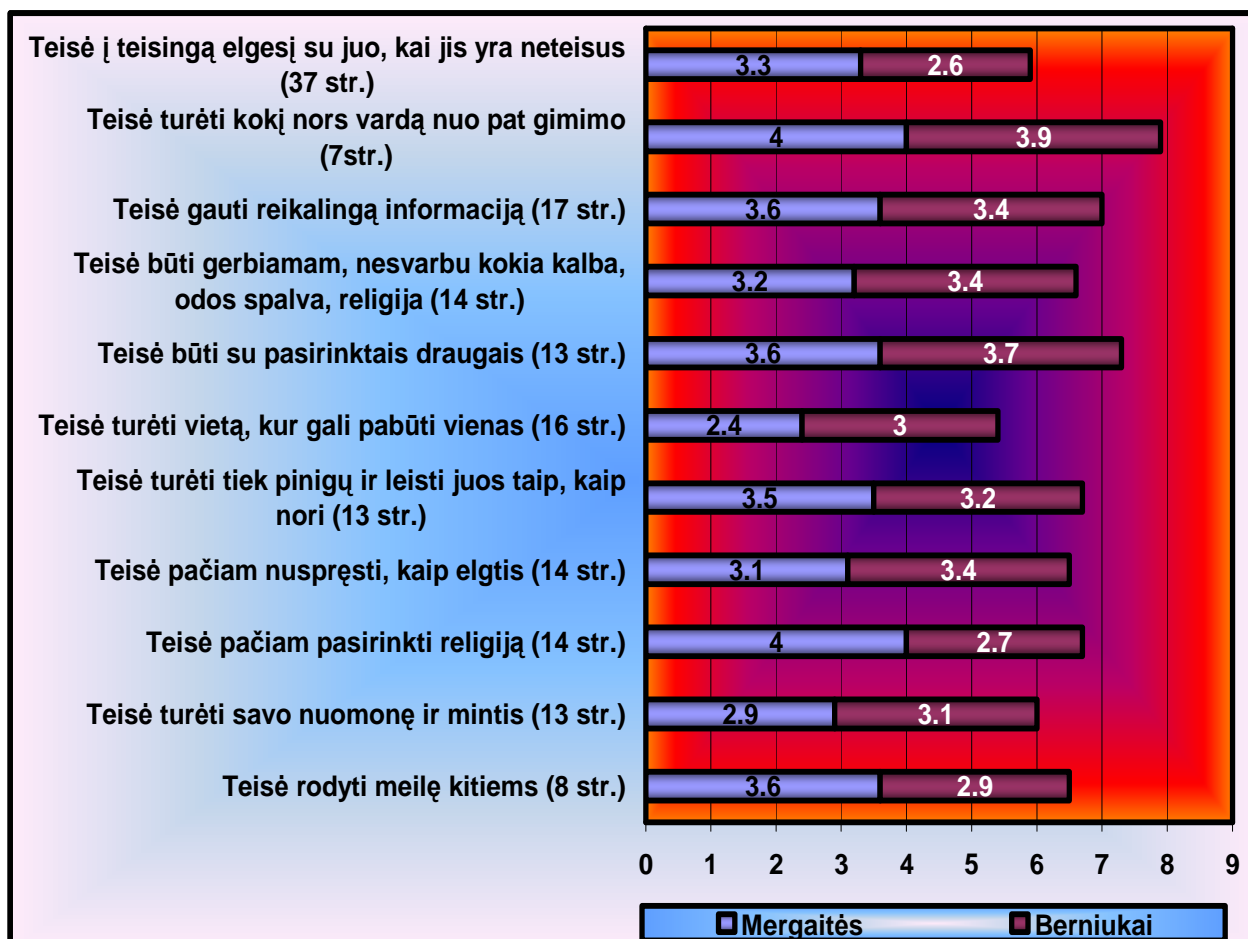
III klasės mokinių nuomonių apie vaiko teisių svarbą ir egzistavimą apibendrinsime 17 paveikslu, kuris žemiau ir pateikiamas:

17 pav. Vaiko teisių svarba ir egzistavimas III klasėje

4.3. IV klasės vaikų požiūris į teisių svarbą ir egzistavimą

4.3.1 Vaiko teisių svarba

18 pav. Vaiko pilietinių teisių ir laisvių svarba IV klasėje

Ketvirtos klasės vaikai svarbiausiomis teisėmis įvardino teisę **turėti kokį nors vardą nuo pat gimimo** (mergaitės – 4, berniukai – 3,9), **būti su pasirinktais draugais** (mergaitės – 3,6, berniukai – 3,7), bei teisę **gauti reikalingą informaciją** (mergaitės – 3,6, berniukai – 3,7).

Šio amžiaus pradinukams svarbios visos jų pilietinės teisės ir laisvės, nes jų vertinimo vidurkiai labai aukšti (~3 – ~4) (žr. 18 pav.).

Mergaitėms svarbiausios teisės yra turėti kokį nors vardą nuo gimimo (4) bei pačioms pasirinkti religiją (4). Berniukai reikšmingiausiomis laiko teisę būti su pasirinktais draugais (3,7) ir kokį nors vardą nuo gimimo (3,9).

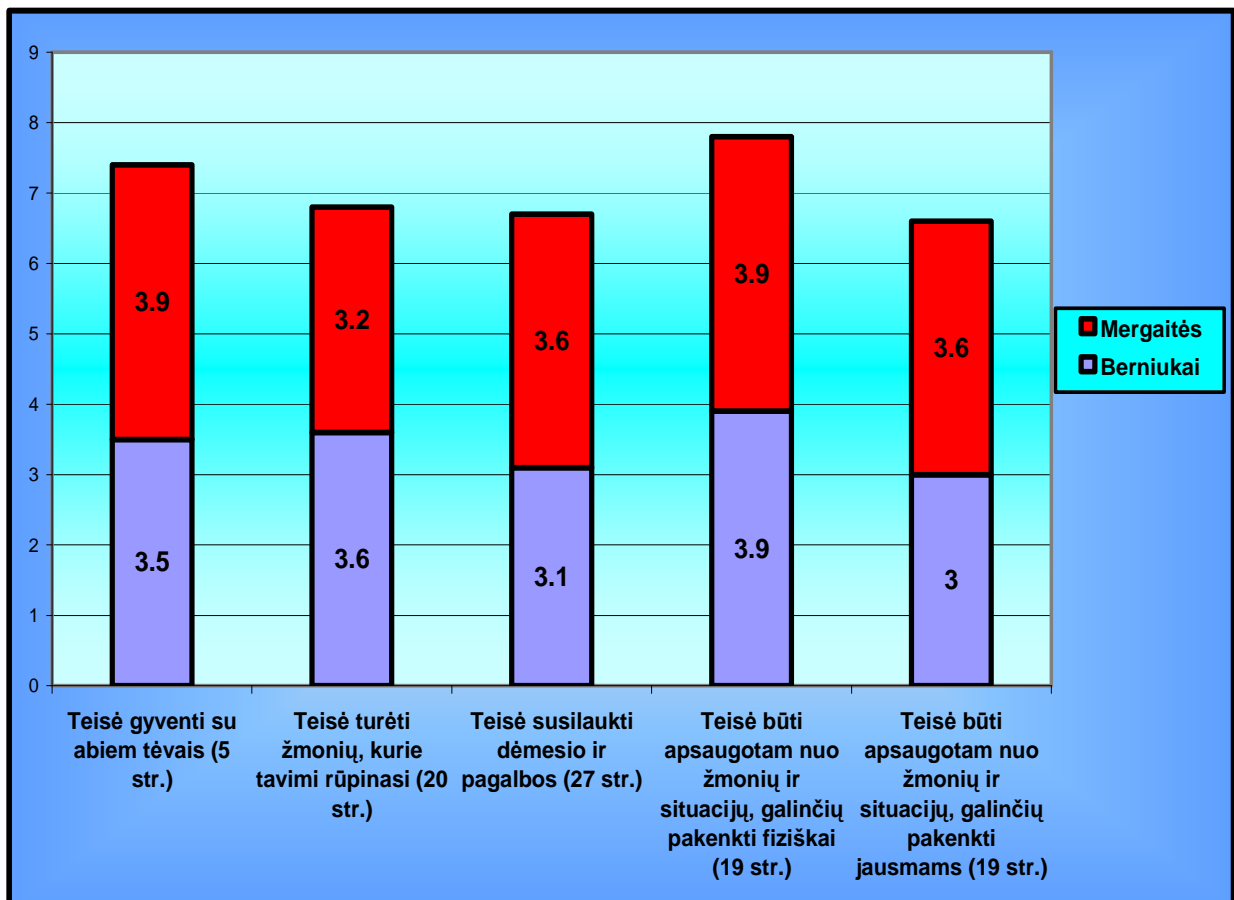
Apklaustųjų vaikų nuomone, mažiau svarbi yra teisė turėti vietą, kur gali pabūti vienas. Panašaus amžiaus vaikai siekia būti aktyviais bendruomenės nariais, todėl buvimas vienam nėra labai aktualu.

Iš gautų rezultatų kyla išvada, kad šio amžiaus vaikams labai svarbi pagarba jų asmeninei nuomonei, jausmams, sprendimams.

Svarbiausios teisės vaikams teisių grupėje „Vaiko saugi aplinka“ teisė **būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai** bei teisė **gyventi su abiem tėvais** (žr. 19 pav.). Mažiau reikšminga įvardinama teisė **būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti jausmams**.

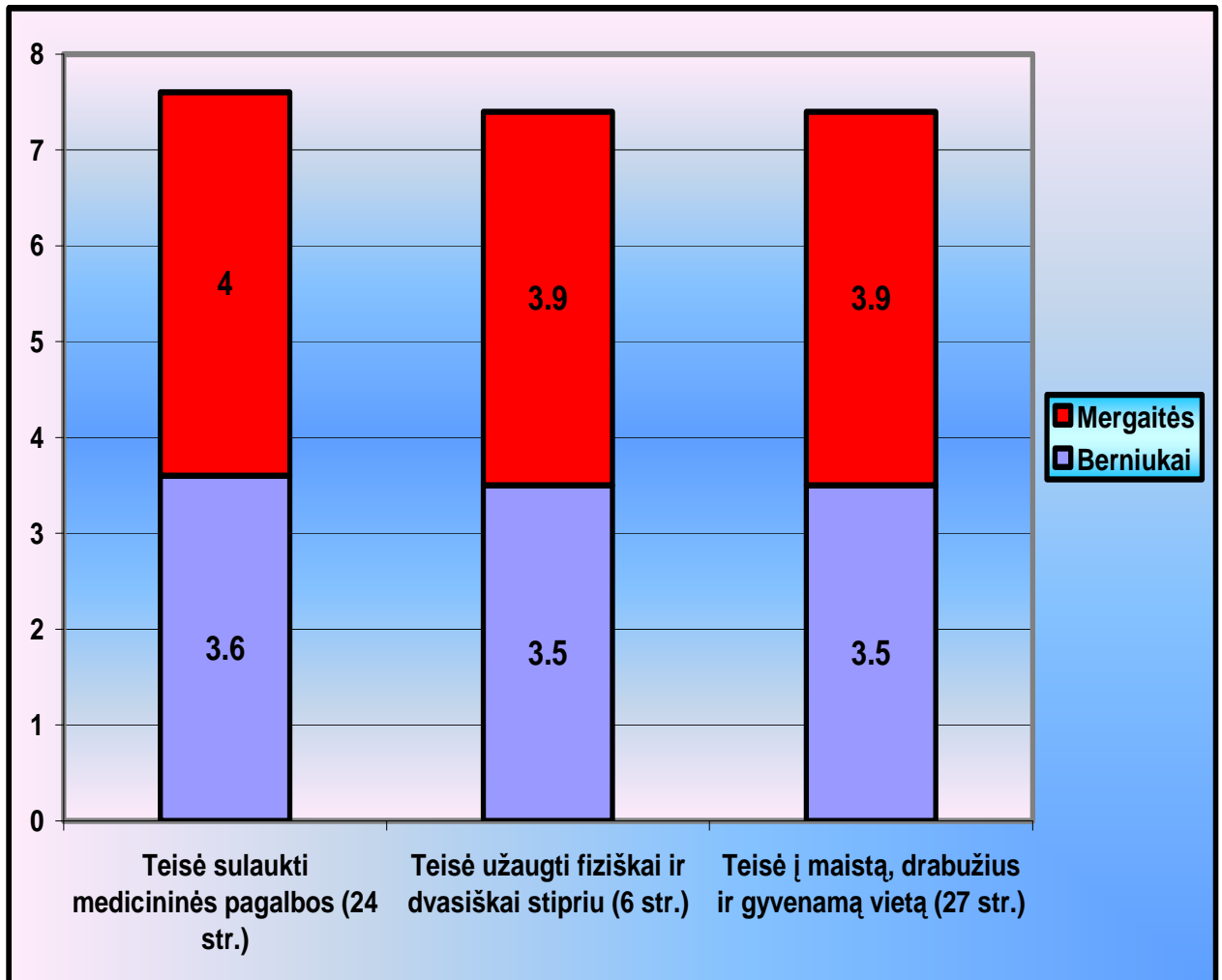
Mergaitėms svarbiausios teisės yra **gyventi su abiem tėvais** (3,9), berniukams – **būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai** (3,9) bei **susilaukti dėmesio ir pagalbos** (3,7).

Galima spręsti, kad šio amžiaus vaikams ypatingai svarbu **būti apsaugotam nuo fizinio poveikio, galinčio sukelti skausmą**. Tai rodo, kad galbūt šie vaikai neišvengia suaugusiųjų smurto. Jausmų apsauga kol kas jiems neaktuali.

19 pav. Vaiko teisių į saugią aplinką svarba IV klasėje

Teisių grupėje „*Vaiko sveikatos apsauga ir socialinis aprūpinimas*“ vaikams svarbiausios teisės yra teisė **sulaukti medicininės pagalbos** ir teisė į **maistą, drabužius ir gyvenamą vietą** (žr. 20 pav.).

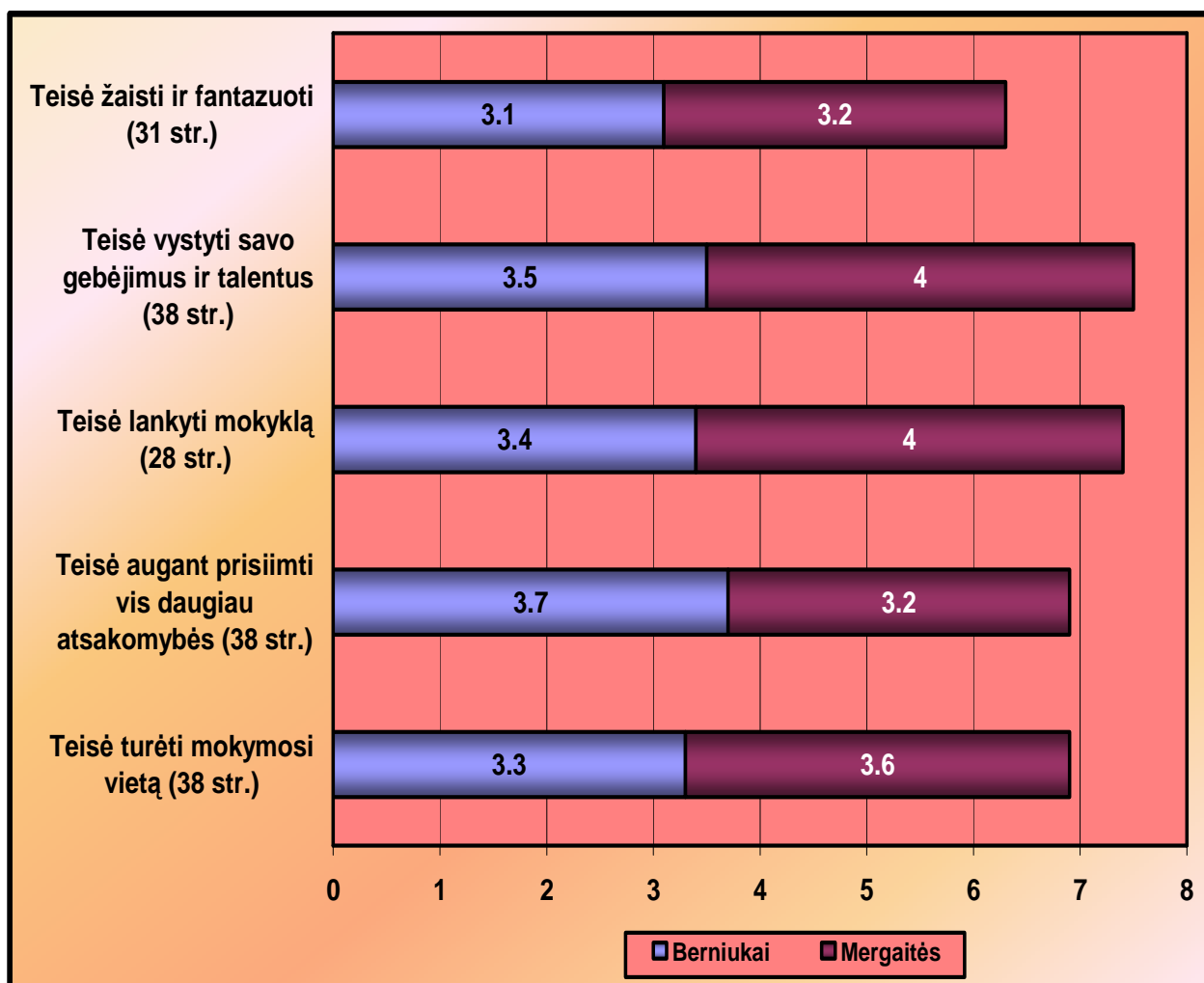
20 pav. Vaiko teisių į sveikatos apsaugą ir socialinį aprūpinimą svarba IV klaseje

Mažiausiai svarbia šioje grupėje įvardinama teisė **užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriais**.

Mergaitės mano, kad svarbiausia teisė yra **sulaukti medicininės pagalbos** (4), o berniukai svarbumą atiduoda teisei **į maistą, drabužius ir gyvenamą vietą** (3,9).

Vadinasi, vaikams svarbu būti aprūpintiems, t. y. tenkinti fiziologinius poreikius (pagal A. Maslow poreikių klasifikaciją).

Teisių „*Vaiko švietimas, laisvalaikis ir kultūrinė veikla*“ svarba IV klasės mokiniams pateikta 21 paveiksle.

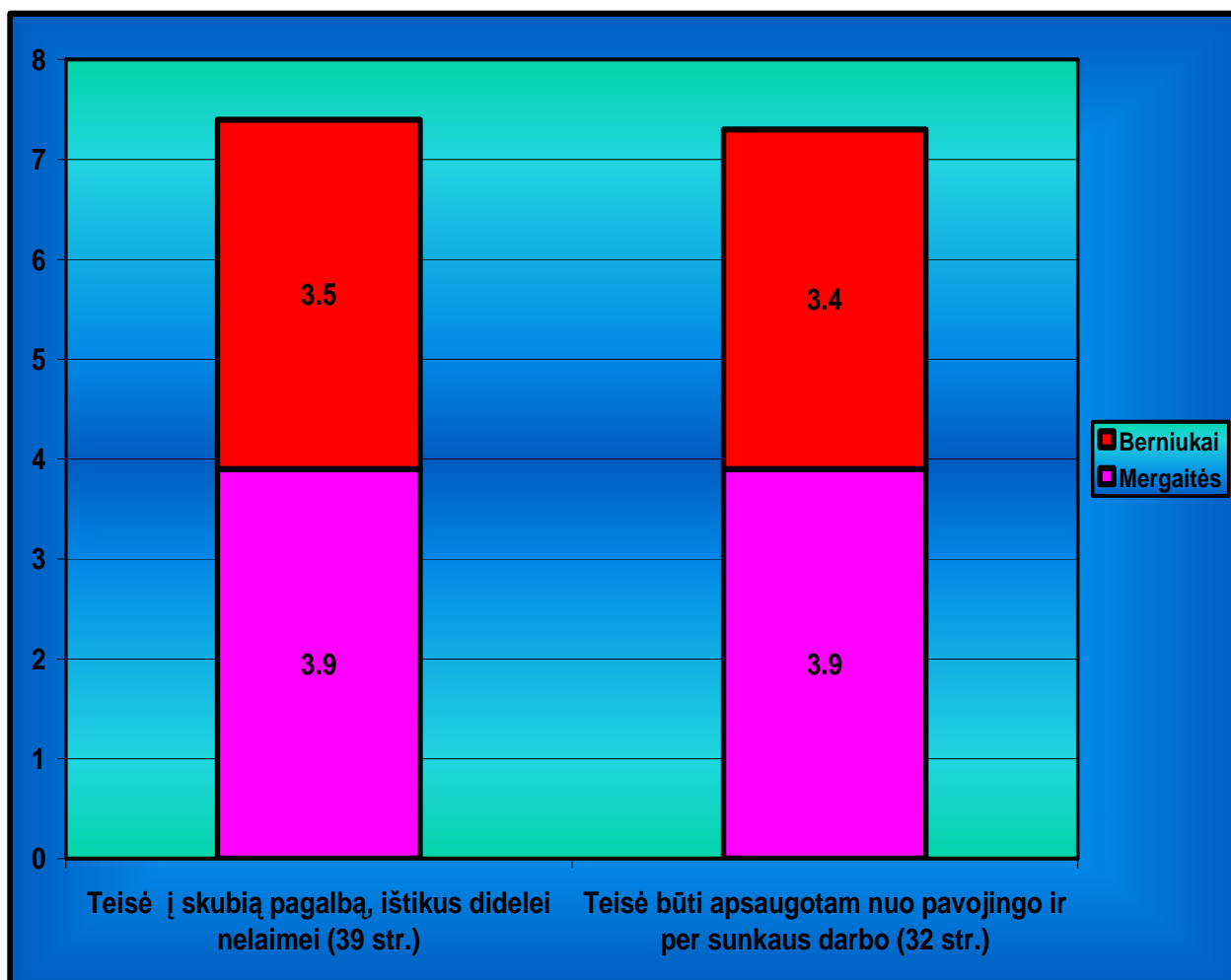

21 pav. Vaiko teisių į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą svarba IV klasėje

Vaikai svarbiausiomis teisėmis įvardino teisę **vystyti savo gebėjimus ir talentus** bei teisę **lankyti mokyklą**. Mažiausiai reikšminga teise tapo teisė **žaisti ir fantazuoti**.

Mergaitėms svarbiausios teisės yra **vystyti savo gebėjimus ir talentus** (4) bei **lankyti mokyklą** (4), o berniukams – **teisė augant priimti vis daugiau atsakomybės** (3,7).

Galima teigti, kad vaikams svarbu turėti sąlygas mokytis ir vystyti savo talentus.

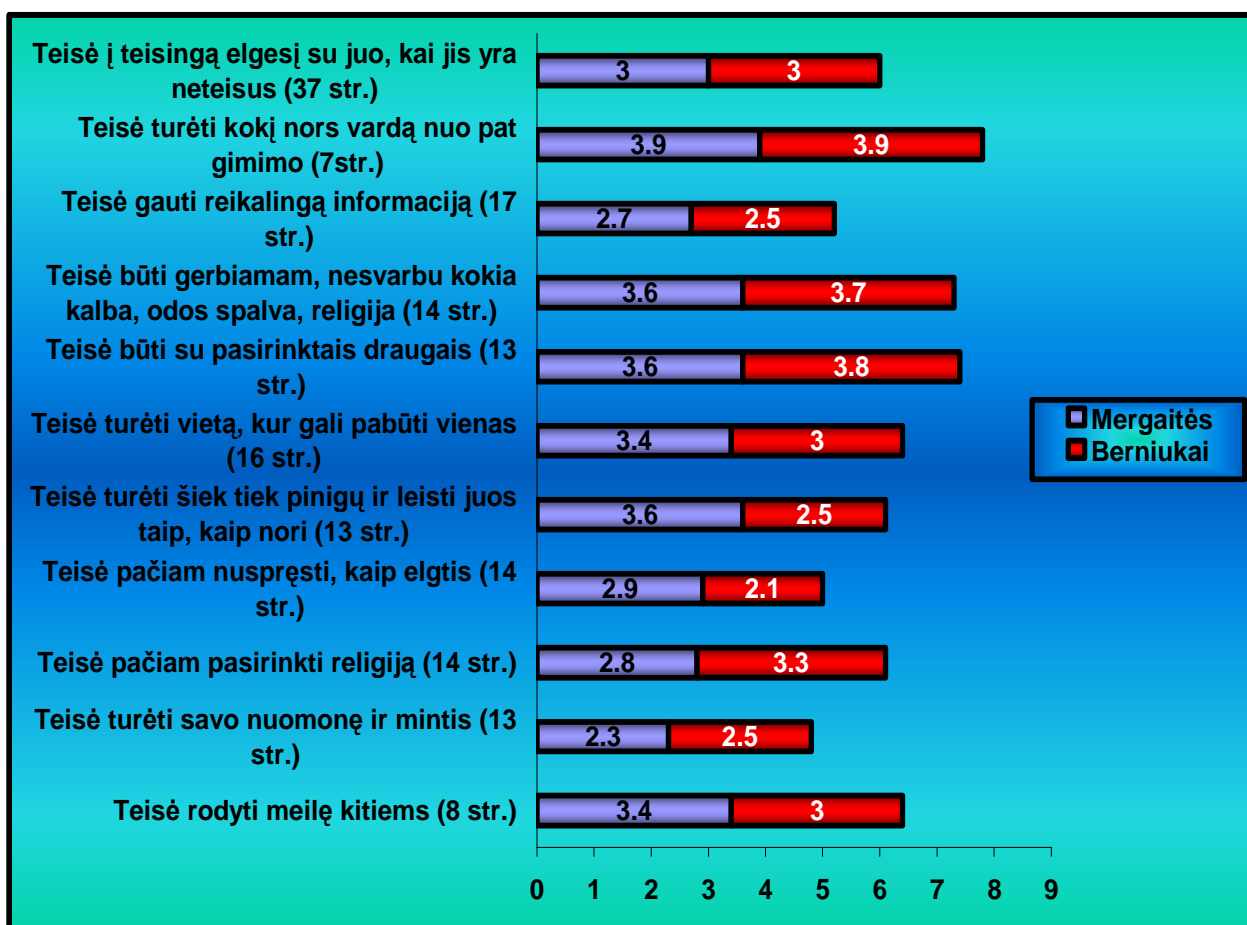
22 pav. Vaiko teisių į specialią apsaugą svarba IV klasėje

IV klasės mokiniai teisių grupėje „Vaiko speciali apsauga“ reikšmingiausia teise pažymėjo **teisę į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimei**. Šiek tiek mažiau svarbesne teise laikoma teisė **būti apsaugotam nuo pavojingo ir per sunkaus darbo**.

Mergaitėms vienodai svarbios abi „Specialios apsauga“ teisės (3,9), o berniukams svarbesnė **teisė į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimei (3,5)**.

Apibendrinant šios grupės teisių svarbą vaikams, galima pasakyti, kad vaiko speciali apsauga nėra labai svarbi (ypač berniukams). Tikėtina, kad šio amžiaus vaikai dar nebuvo susidūrę su ryškiais „Specialios apsauga“ teisių pažeidimais.

4.3.2. Vaiko teisių egzistavimas

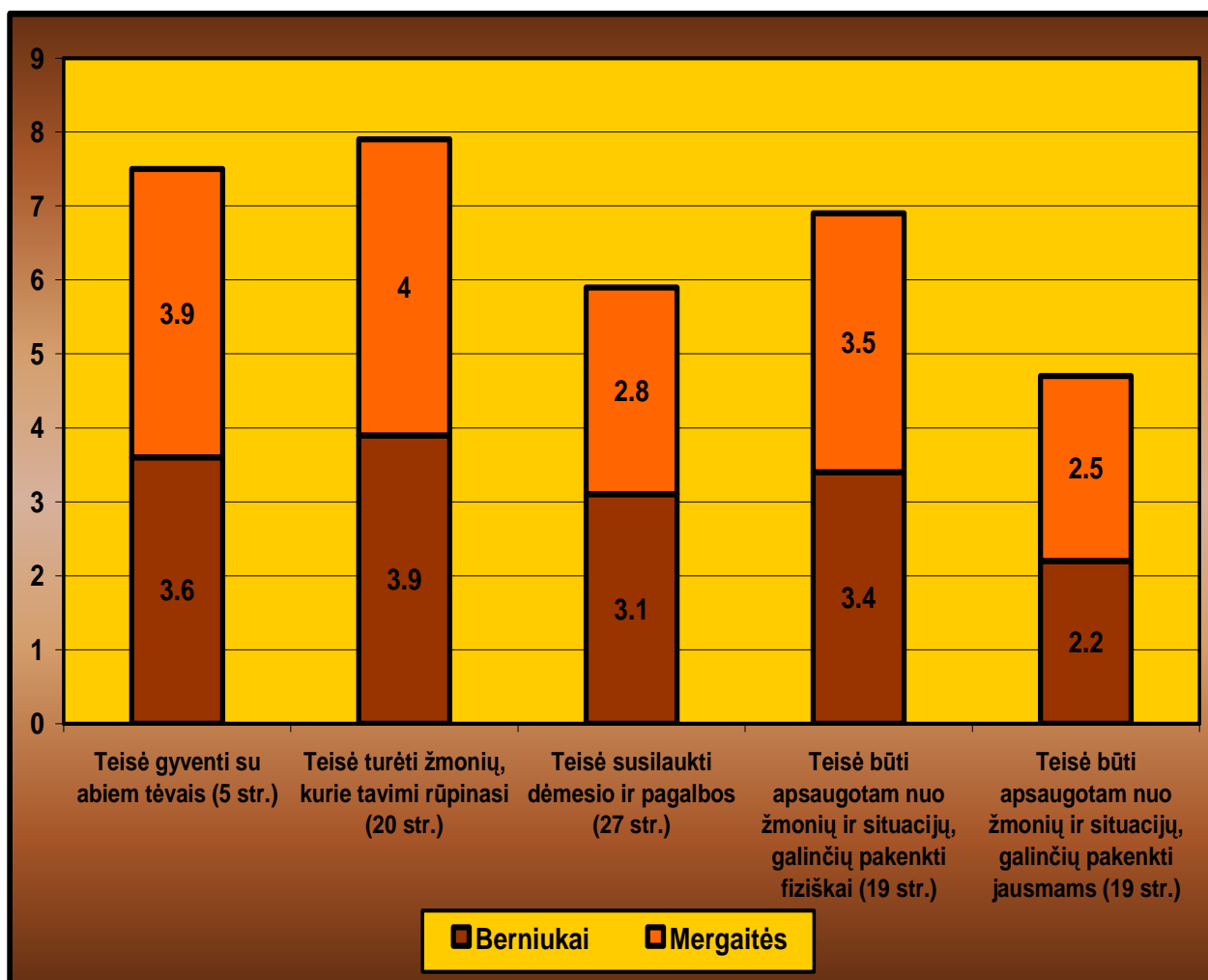
23 pav. Vaiko pilietinių teisių ir laisvių egzistavimas IV klasėje

Vaikų manymu, geriausiai egzistuojanti teisė iš „Vaiko pilietinių teisių ir laisvių“ yra **turėti kokį nors vardą nuo pat gimimo**. Tačiau blogiausiai egzistuojanti teisė – **laisvai nuspręsti, kaip elgtis**.

Mergaičių nuomone, geriausiai įgyvendinama **teisė turėti vardą** (4), o blogiausiai – **teisė turėti savo nuomonę ir mintis** (2,3). Berniukai įvardina, jog geriausiai egzistuojanti teisė taip pat yra **turėti vardą** (3,9), tačiau blogiausiai – **laisvai nuspręsti, kaip elgtis** (2,1).

Ryškéja, kad vaiko pilietinių teisių ir laisvių egzistavimas yra gana problematiškas – nemažai šių teisių vaikai įvardina tik kaip vos pasireiškiančias (vertinimų vidurkis – 2). Nesunku pastebėti, kad prasčiausiai įgyvendinamos teisės, **garantuojančios vaiko asmenybės pripažinimą**.

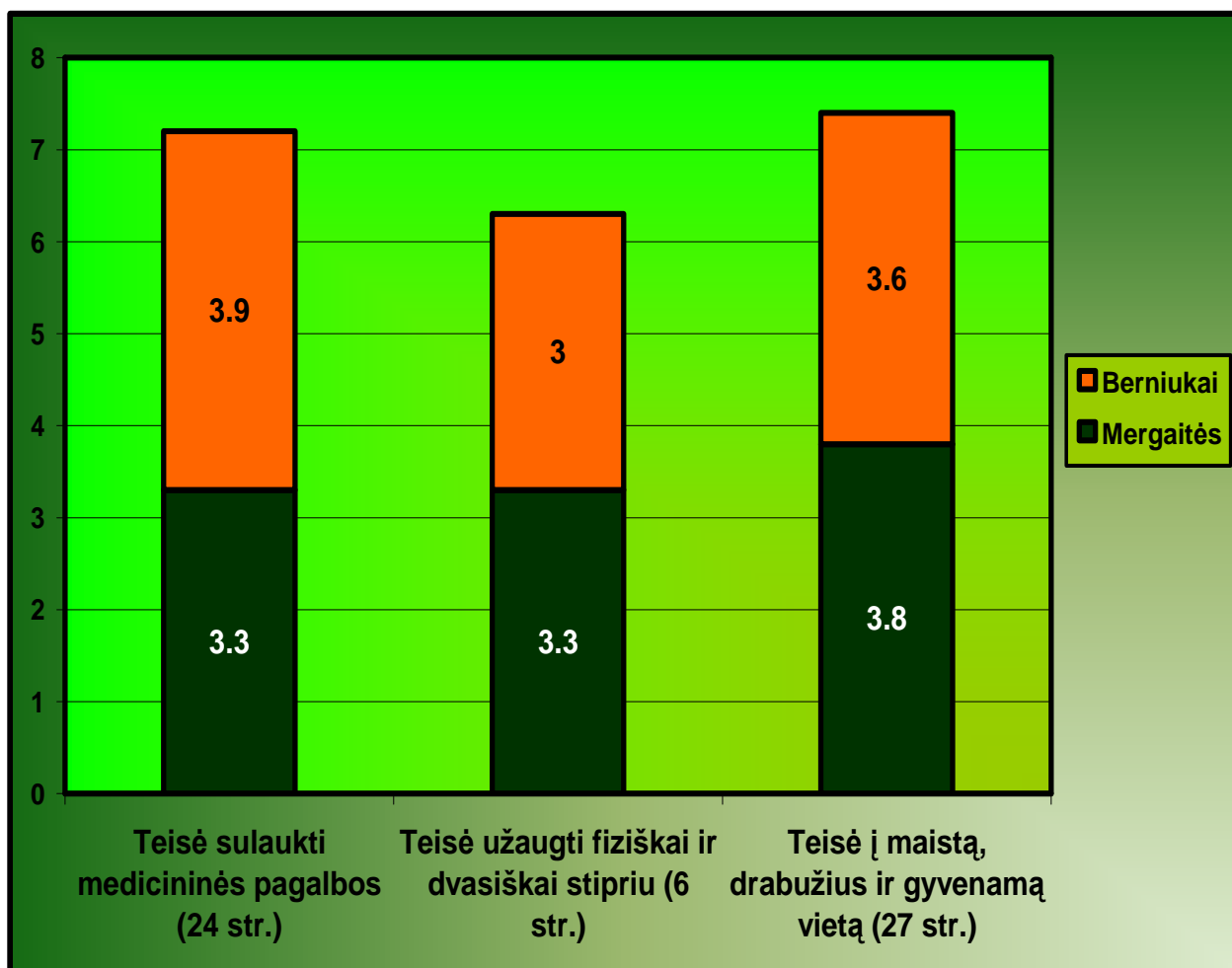

24 pav. Vaiko teisių į saugią aplinką egzistavimas IV klasėje

Teisių grupėje „Vaiko saugi aplinka“ vaikai nurodo, jog **geriausiai egzistuoja teisė turėtų žmonių, kurie jais rūpintųsi**. Tačiau **žemiausios raiškos vertinimus** gavo teisė **būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti jausmams**.

Ir mergaitės, ir berniukai įvardina tas pačias geriausiai ir silpniausiai besireiškiančias teises. Tačiau verta atkreipti dėmesį į tai, kad mergaitės teisės **būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti jausmams** egzistavimą įvertina **žemesniu** balu nei berniukai (2,5/2,9). Tikėtina, kad mergaičių jausmai pažeidžiami dažniau nei berniukų.

Galima formuoti išvadą, kad vaikai jaučia išorinį saugumą, tačiau kiekvieno vaiko vidinis pasaulis dažnai yra žeidžiamas.

25 pav. Vaiko teisių į sveikatos apsaugą ir socialinį aprūpinimą egzistavimas IV klasėje

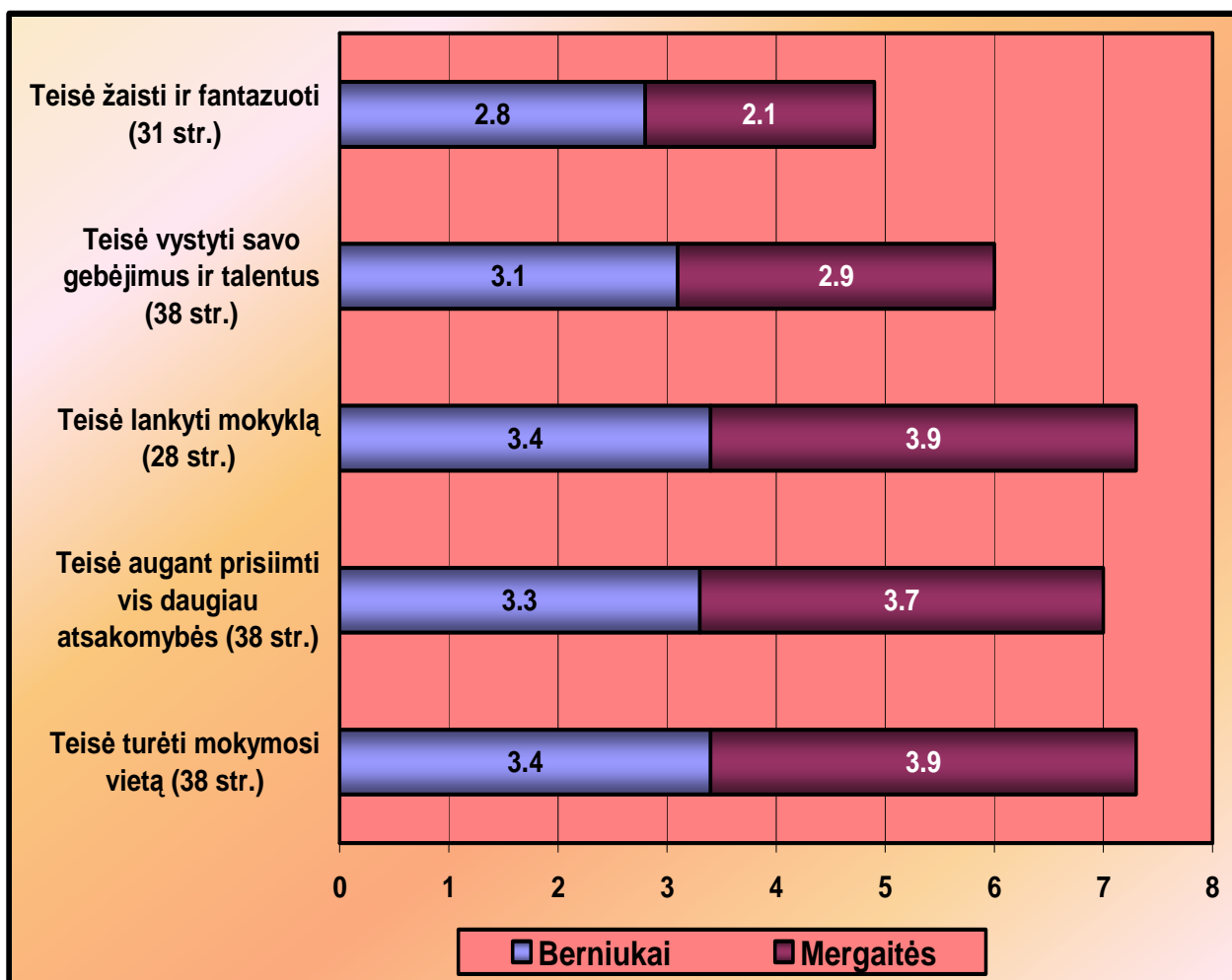
Teisių grupėje „Vaiko sveikatos apsauga ir socialinis aprūpinimas“ vaikai įvardina, kad **geriausiai egzistuoja teisė sulaukti medicininės pagalbos.**

Silpniausiai egzistuoja teisė užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriu.

Tiek mergaitės, tiek berniukai įvardina tas pačias geriausiai ir silpniausiai egzistuojančias teises. Tačiau berniukai šiek tiek **blogiau** nei mergaitės vertina teisės **užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriu** egzistavimą (3).

Vis tik matyti, kad suaugusieji mažai skiria dėmesio šio amžiaus vaikų fiziniam ir dvasiniam tobulėjimui.

„Vaiko teisių į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą“ egzistavimas pateiktas 26 paveiksle.

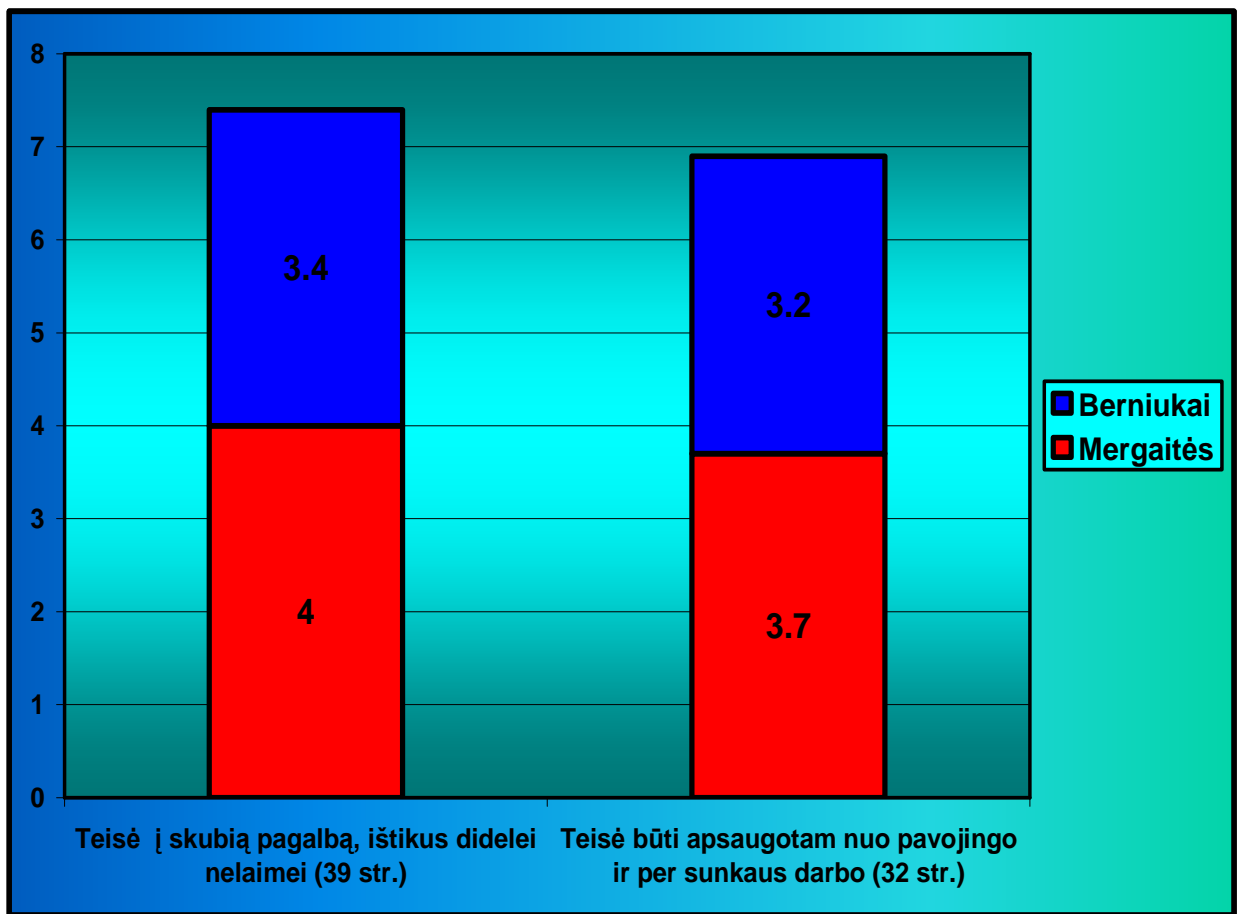

26 pav. Vaiko teisių į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą egzistavimas IV klasėje

Šioje teisių grupėje **geriausiai egzistuojančios** teisės yra **teisė lankyti mokyklą** ir **teisė turėti mokymosi vietą**.

Prasčiausiai įgyvendinama teise įvertinta **teisė žaisti ir fantazuoti**.

Pastebime, kad ir berniukams, ir mergaitėms suaugusieji atima galimybę į vaikystės malonumus, t. y. **į žaidimus ir fantazijas**. Vaikai jau „įrašomi“ į suaugusių bendruomenę, kur turi laikytis jos normų ir taisyklių.

27 pav. Vaiko teisių į specialią apsaugą egzistavimas IV klasėje

Vaikų manymu, teisės, užtikrinančios jų *specialią apsaugą* įgyvendinamos normaliai (vertinimo vidurkis – 3). **Geriausiai egzistuoja teisė į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimeie. Silpniau įgyvendinama teisė būti apsaugotam nuo pavojingo ir per sunkaus darbo.**

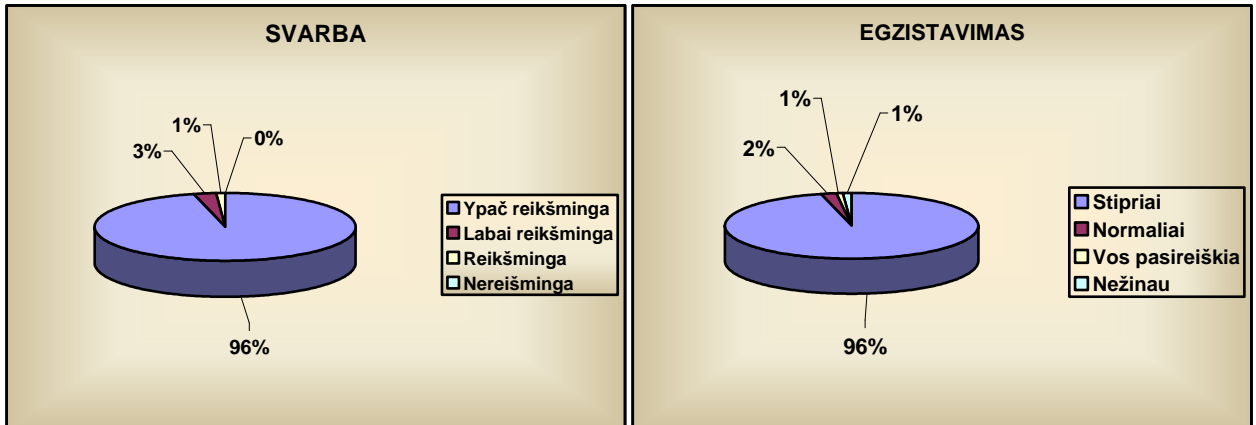
Berniukai teisės **būti apsaugotam nuo pavojingo ir per sunkaus darbo egzistavimą** įvertino žemesniu balunei mergaitės (3,2/3,7). Tikėtina, kad berniukams dažniau tenka atlikti sunkesnius darbus nei mergaitėms, apeliuojant į jų vyriškumą.

4.3.3. Reikšmingiausios teisės vaikams IV klasėje (pagal svarbą ir egzistavimą)

Šiame skyrelyje apibūdinsime IV klasės mokinių įvardintų reikšmingiausių teisių „vidų. T. y. pažvelgti į kiekvienos svarbiausios teisės turinį.

„Vaiko pilietinių teisių ir laisvių“ grupėje IV klasės vaikai nurodė, kad svarbiausia teisė jiems yra **turėti koki nors vardą nuo pat gimimo** (žr. 28 pav.). Matyti, kad šią teisę **ypač reikšminga** laiko 96% vaikų, **labai reikšminga** – 3%, **reikšminga** – 1%. Gerais vertinimais vaikai

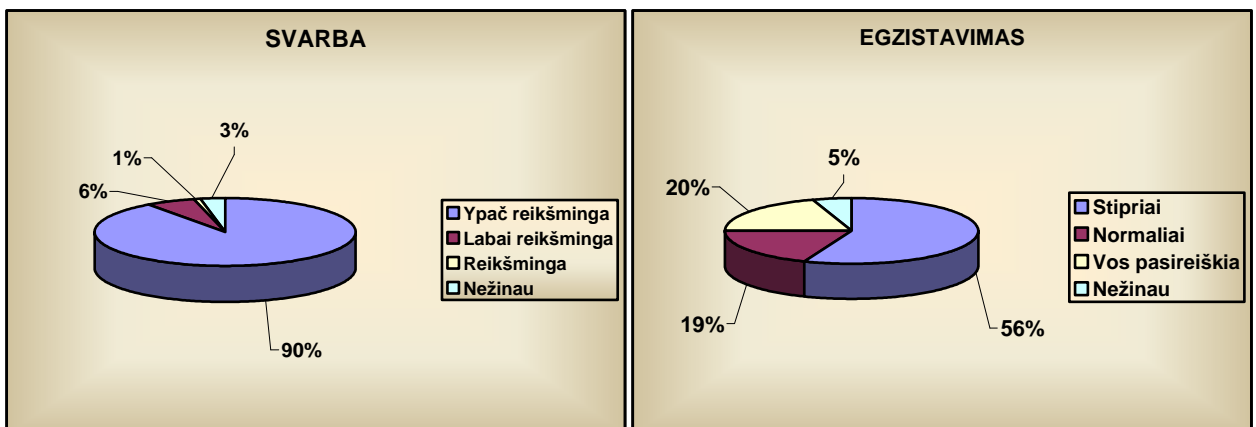
įvertino ir šios teisės egzistavimą: **stipriai egzistuoja** – 96%, **normaliai** – 2%, **vos pasireiškia** – 1%. Tačiau 1% vaikų šiuo klausimu neturėjo nuomonės.

28 pav. Vaiko teisė turėti kokią nors vardą nuo pat gimimo

Apibendrinus gautus duomenis, galima teigti: svarbiausia vaiko teisė turėti kokią nors vardą nuo pat gimimo suaugusiųjų įgyvendinama neblogai. Tačiau vis tik ši, vaiko individualumą akcentuojanti, teisė turėtų egzistuoti visuotinai. Tikėtina, kad suaugusieji kartais pamiršta (o gal ignoruoja?) vaiko vardą ir į jį kreipiasi pavarde ar net kokiu kitu kreipiniu.

Teisių „Vaiko saugi aplinka“ grupėje vaikams reikšmingiausia teisė yra **būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai** (žr. 29 pav.).

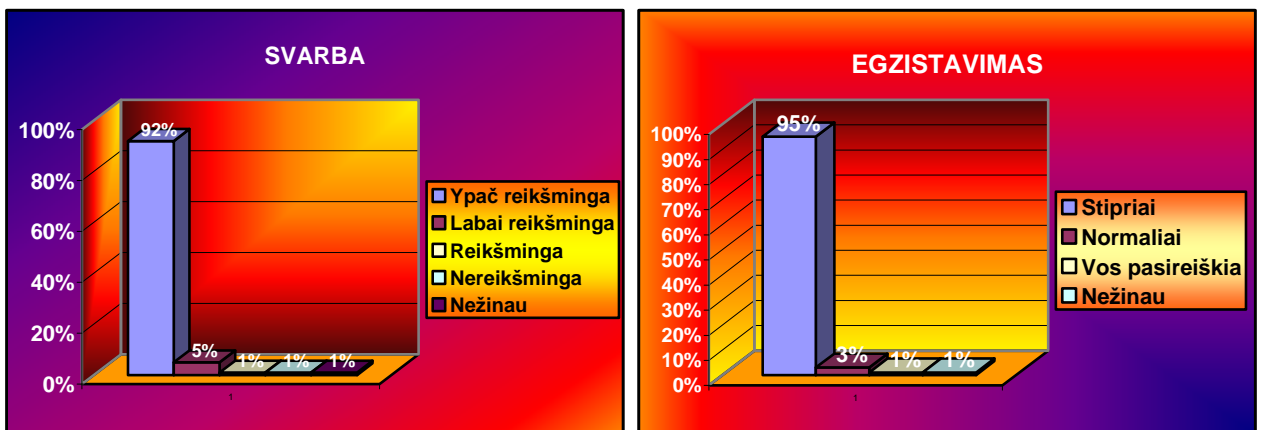

29 pav. Vaiko teisė būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai

Ši teisė ypatingai reikšminga 90% vaikų, labai reikšminga – 6% vaikų, reikšminga – 1% vaikų. Tačiau 3% vaikų neįvertino šios teisės svarbumo.

Vaikų nuomone, teisės būti apsaugotam nuo fizinio poveikio egzistavimas nėra pakankamai geras. Tik 56% vaikų pažymi, kad ši teisė įgyvendinama stipriai, 19 % – kad ši teisė egzistuoja normaliai. Ir net 20% vaikų teigia, jog šios teisės egzistavimas vos pasireiškia. 5% vaikų savo nuomonės neišreiškė.

Taigi paaiškėjo, kad vis tik mūsų visuomenėje dar gana plačiai egzistuoja fizinis smurtas prieš šio amžiaus vaikus. Tai labai traumuojantis įvykis besiformuojančios asmenybės gyvenime.

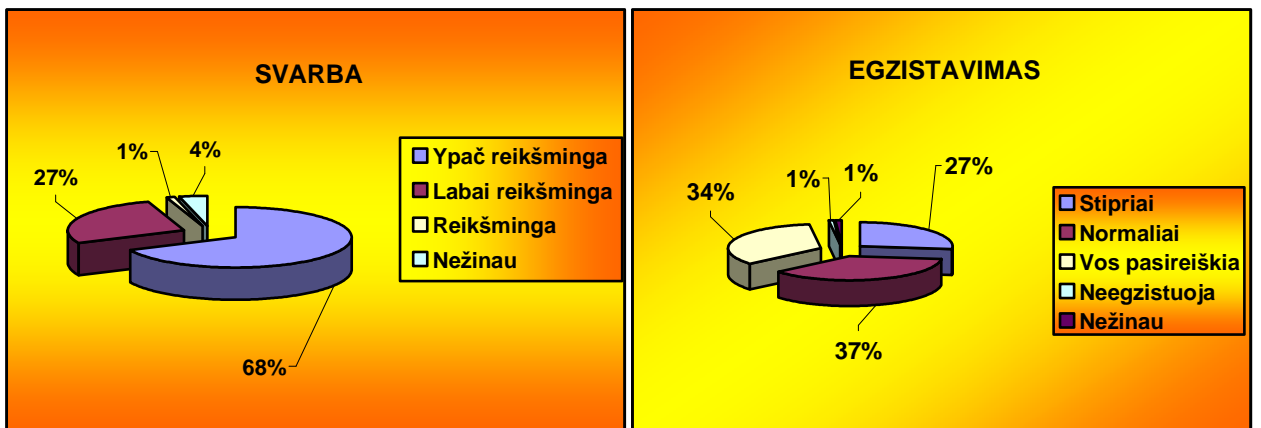

30 pav. Vaiko teisė sulaukti medicininės pagalbos, kai sergi

Teisių „Vaiko sveikatos apsauga ir socialinis aprūpinimas“ grupėje IV klasės mokiniai svarbiausia teise pasirinko teisę **sulaukti medicininės pagalbos, kai sergi**. Ši teisė ypatingai svarbi net 92% vaikų, o nereikšminga – 1%.

Vaikų teigimu, ši teisė egzistuoja stipriai (95%). Tik 1% vaikų įvardina, kad teisė į medicininę pagalbą vos egzistuoja.

Matome, kad tiek vaikai, tiek suaugusieji labai rimtai žiūri į sveikatos apsaugą – juk medicininę pagalbą užtikrina, kad gyvybė būtų išsaugota.

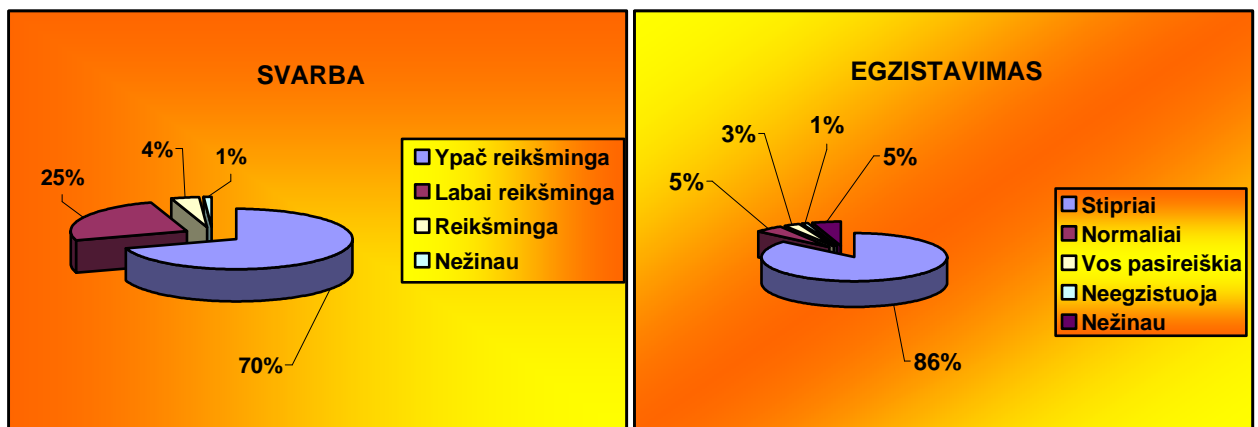

31 pav. Vaiko teisė vystyti visus gebėjimus ir talentus

Teisių grupėje „*Vaiko švietimas, laisvalaikis ir kultūrinė veikla*“ vaikai reikšmingiausia teise nurodė teisę **vystyti visus savo gebėjimus ir talentus**. 68% vaikų mano, kad ši teisė ypač reikšminga. Kaip nereikšminga teise jos nurodė nė vienas vaikas.

Tačiau šios teisės egzistavimas labai problematiškas. Net 34% vaikų mano, kad ši jiems svarbi teisė vos pasireiškia. O 1% vaikų nurodo, jog ši teisė visai neegzistuoja. Ir tik 27% vaikų jaučia, kad ši jų teisė stipriai įgyvendinama.

Šie duomenys rodo, kad vaiko teisės vystyti visus gebėjimus ir talentus skirtumas tarp vizijos ir realybės gana nemažas. Šios teisės įgyvendinimo nepakankamumas akivaizdus. Matome, kad suaugusieji ne tik negerbia vaiko pasirinkimo, bet ir primeta jiems savo norus, svajones matyti vaikus pagal jų pasirinktą planą. Taip nemažai vaikų netenka galimybės vystyti savo turimus talentus.

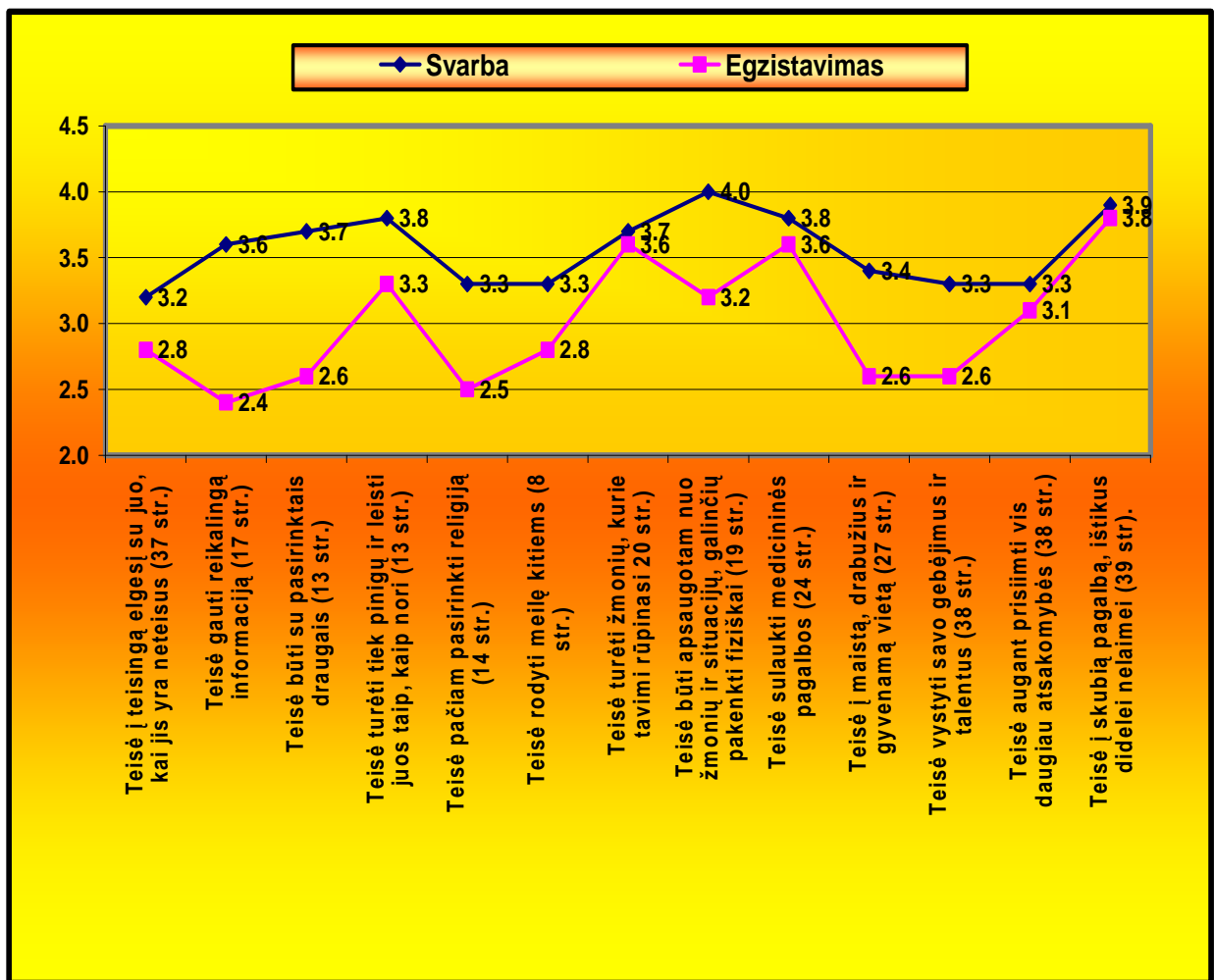
32 pav. Vaiko teisė į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimėi

Teisių grupėje „*Vaiko speciali apsauga*“ vaikai nurodo, kad jiems svarbiausia yra teisė į **skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimėi (karui, gaisrui, potvyniui, badui)**. Net 70% respondentų teigia, kad ši teisė jiems yra ypač reikšminga, o 25% – kad labai reikšminga.

Galima teigti, kad ši teisė egzistuoja pakankamai gerai: 86% vaikų nurodo stiprų jos egzistavimą, 5% – normalų. Tok 1% vaikų mano, kad ši teisė visai neegzistuoja.

Galima manyti, kad teisės į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimėi svarba ir egzistavimas labai nesiskiria.

Apibendrinant IV klasės mokinių nuomones apie vaiko teisių svarbą ir egzistavimą, pateikiame 33 paveikslą.

33 pav. Vaiko teisių svarba ir egzistavimas IV klasėje

Akivaizdžiai matyti, kad vaikai ypač ir labai svarbiomis vertino beveik visas savo teises – teisių svarbos vidurkiai viršija 3 balų – labai svarbu – ribą (išskyrus teisę turėti vietą, kur gali pabūti vienas).

Tačiau vaikų vertinimo vidurkiai dėl jų teisių egzistavimo žymiai žemesni. Silpniausiai įgyvendinamos tokios vaiko teisės kaip gauti reikalingą informaciją, laisvai nuspręsti kaip elgtis, turėti savo nuomonę ir mintis, būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti jausmams, žaisti ir fantazuoti.

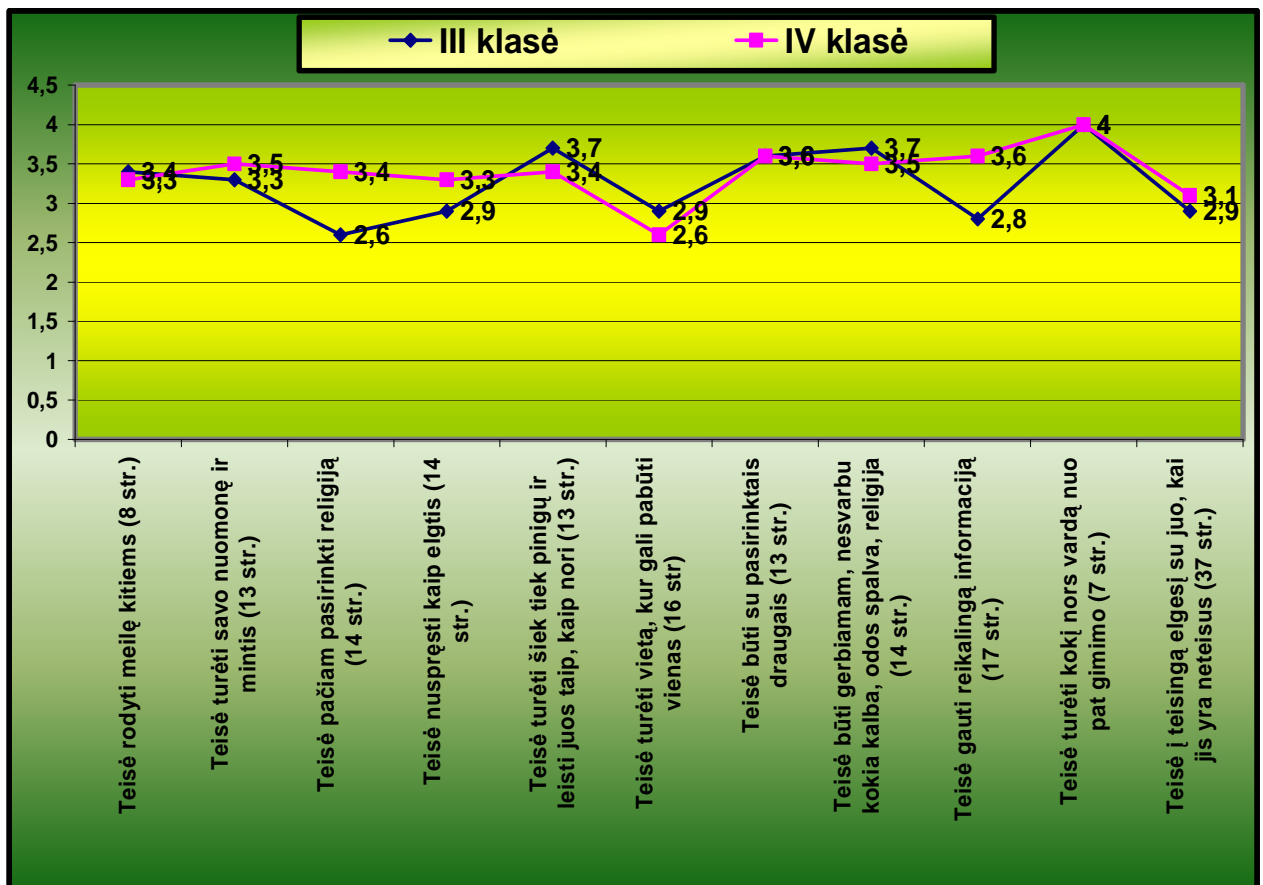
Galima formuluoti išvadą, kad pagarba vaiko asmenybei, asmeninei nuomonei, jausmams – tai nepakankamiausiai įgyvendinamos vaiko teisės. Tačiau tai teisės, kurių neįmanoma garantuoti išoriškai, neliečiant vidinės, žmonių tarpusavio santykių plotmės. Tai teisės, kurios nusako socializacijos pobūdį ir kurių įgyvendinimas yra būtinas demokratinės asmenybės ugdymui.

4.4 Vaiko teisių svarbos ir egzistavimo lyginamoji analizė III – IV klasėje vaikų požiūrių rekonstrukcijos pagrindu

4.4.1. Vaiko teisių svarba

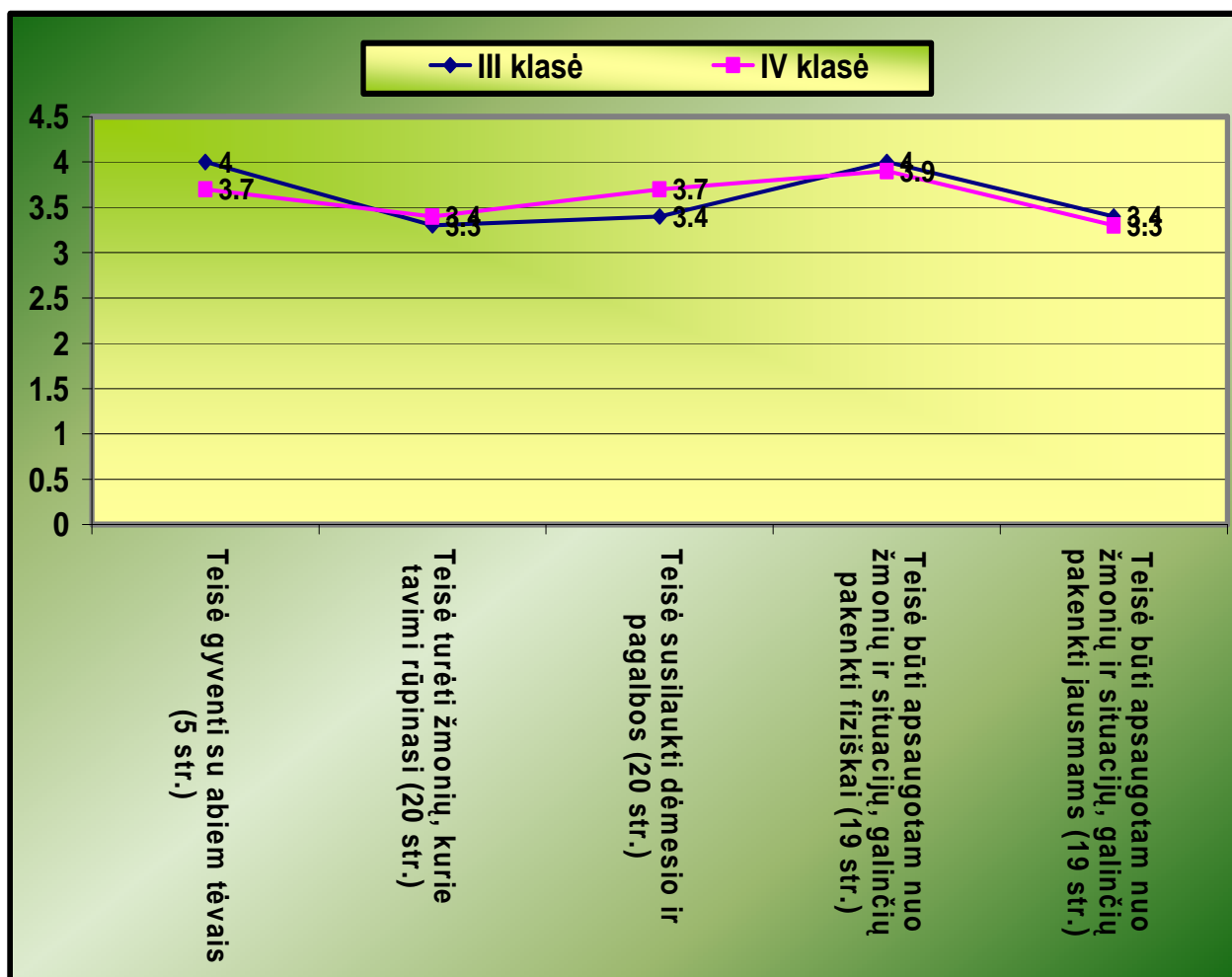
III – IV klasės mokinių vertinimai dėl teisių svarbumo teisių grupėje „*Vaiko pilietinės teisės ir laisvės*“ buvo panašūs šioms teisėms **turėti koki nors vardą nuo pat gimimo, būti su pasirinktais draugais, turėti vietą, kur gali pabūti vienas, rodyti meilę kitiems** (žr. 34 pav.).

34 pav. Vaiko pilietinių teisių ir laisvių svarba III – IV klasėje

Labiausiai skiriasi dviejų teisių – **gauti reikalingą informaciją** ir **pačiam pasirinkti religiją** – svarbumo vertinimai. Šias teises svarbesnėmis laiko IV klasės mokiniai, III klasės vaikai dar nepatiria šių teisių aktualumo.

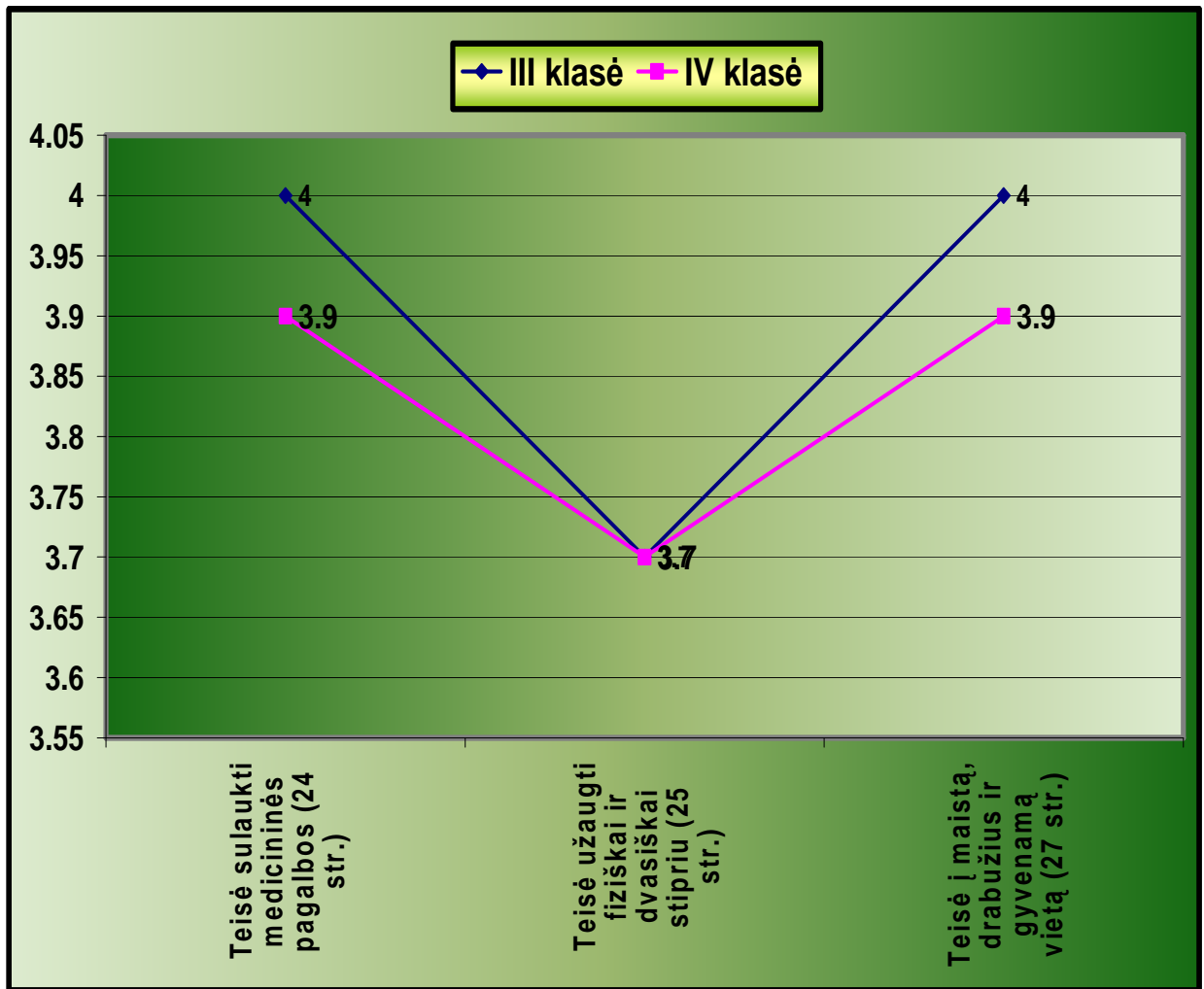
Vis tik ryškėja, kad jau IV klasės vaikai labiau reikšmingomis įvardina teises, užtikrinančias jų pasirinkimų ir nuomonės laisvę. Augant vaikai nori tapti savarankiškesni ir patys prisiimti daugiau atsakomybės.

35 pav. Vaiko teisių į saugią aplinką svarba III – IV klasėje

Teisių grupėje „Vaiko saugi aplinka“ III ir IV klasės mokinių nuomonės buvo panašios dėl teisių **turėti žmonių, kurie jais rūpintųsi, būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai bei jų jausmams** reikšmingumo.

Šiek tiek skyrėsi teisių **gyventi su abiem tėvais** bei **susilaukti dėmesio ir pagalbos** reikšmingumo vertinimai. III klasės mokiniams teisė gyventi su abiem tėvais svarbesnė nei ketvirtokams. Tačiau teisė susilaukti dėmesio ir pagalbos reikšmingesnė IV klasės mokiniams. Taigi IV klasės vaikai nori būti pastebėti ir svarbūs. O III klasės vaikams svarbiau tėvų globa.

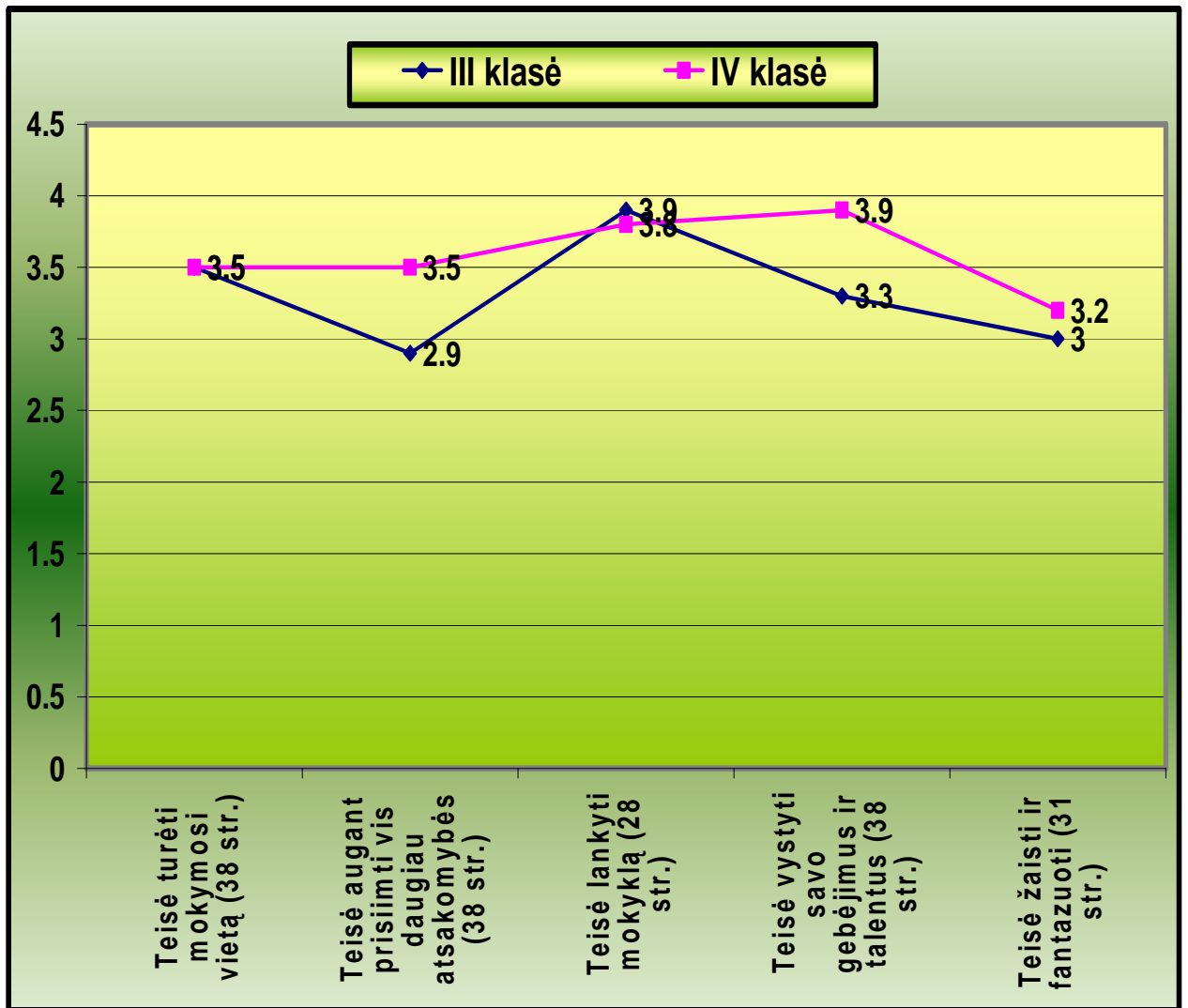

36 pav. Vaiko teisių į sveikatos apsaugą ir socialinį aprūpinimą svarba III – IV klasėje

Teisių „Vaiko sveikatos apsauga ir socialinis aprūpinimas“ grupėje III ir IV klasės mokiniai vienodai įvertino teises užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriu reikšmingumą.

Tačiau išsiskyrė vaikų nuomonės dėl kitų teisių: trečiokai svarbesnėmis laiko teisę **susilaukti medicininės pagalbos** ir teisę **į maistą, drabužius bei gyvenamą vietą** negu ketvirtokai.

Nors abiejų klasių vaikai aukštais vertinimais įvertino visas šios teisių grupės teises, tačiau tik III klasės mokiniams svarbiau yra jaustis išoriškai saugiais.

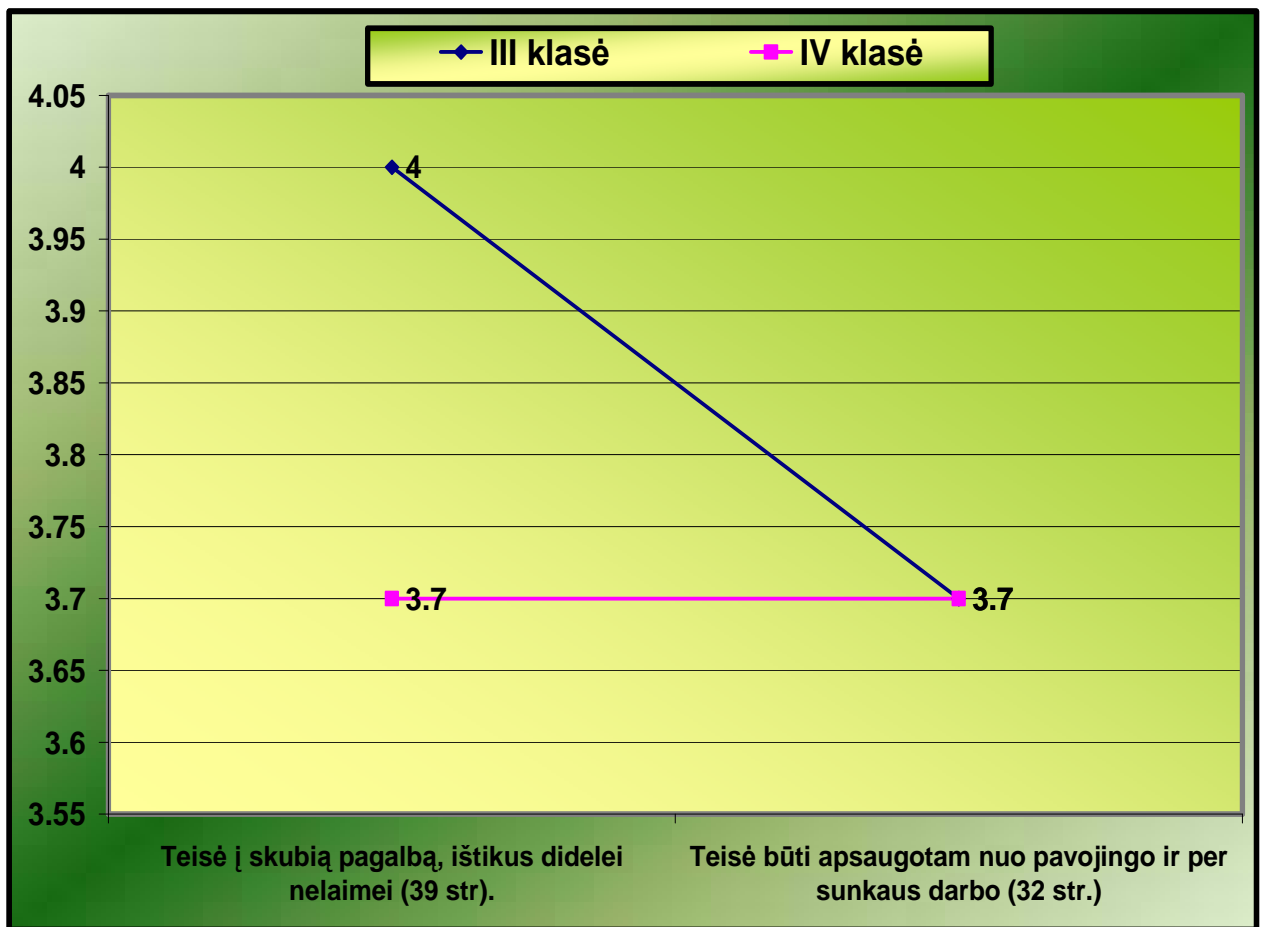

37 pav. Vaiko teisių į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą svarba III – IV klasėje

Teisių „Vaiko švietimas, laisvalaikis ir kultūrinė veikla“ grupėje trečiokai ir ketvirtokai panašiai įvertino **teises žaisti ir fantazuoti, lankyti mokyklą, turėti mokymosi vietą.**

Tačiau IV klasės mokiniai svarbesnėmis laiko teises **vystyti savo gebėjimus ir talentus** bei **augant priimti vis daugiau atsakomybės**. III klasės vaikai šių teisių reikšmingumą įvertina žemesniais balais.

Galima teigti, kad vyresnės klasės vaikai nori vis didesnio jų individualumo ir savarankiškumo užtikrinimo.

38 pav. Vaiko teisių į specialią apsaugą svarba III – IV klasėje

Teisių grupėje „Vaiko speciali apsauga“ III ir IV klasės mokinių nuomonės sutapo dėl teisės **būti apsaugotam nuo pavojingo ir per sunkaus darbo** reikšmingumo.

Tačiau trečiokai svarbesne teise nurodo **teisę į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimei** negu ketvirtokai.

Tai dar kartą įrodo, kad mažesni vaikai svarbesniu dalyku vertina savo išorinį saugumą, ypač nemalonaus ir pavojingo fizinio poveikio išvengimą.

Apibendrinant III ir IV klasės mokinių atsakymus dėl teisių reikšmingumo, galima išskirti labiausiai ir mažiausiai svarbias teises vaikams (žr. 3 lentelę).

3 lentelė *Labiausiai ir mažiausiai svarbios teisės III – IV klasės mokiniams*

Eil. Nr.	Svarbiausios teisės	Vertinimas
1.	Teisė turėti kokį nors vardą nuo pat gimimo	4
2.	Teisė į maistą, drabužius ir gyvenamą vietą	3,95
3.	Teisė būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių Tau pakenkti fiziškai	3,95
4.	Teisė sulaukti medicininės pagalbos, kai Tu sergi	3,95
5.	Teisė gyventi ir leisti laiką su abiem tėvais, nebent tai būtų Tau žalinga	3,85
Mažiausiai svarbios teisės		
1.	Teisė turėti vietą, kur Tu gali pabūti vienas (16 str)	2,75
2.	Teisė pačiam pasirinkti religiją	2,95
3.	Teisė į teisingą elgesį su Tavimi, kai kiti žmonės mato, jog Tu neteiskus	3,05
4.	Teisė laisvai nuspręsti, kaip elgtis	3,1
5.	Teisė Tau augant prisiimti vis daugiau atsakomybės	3,15

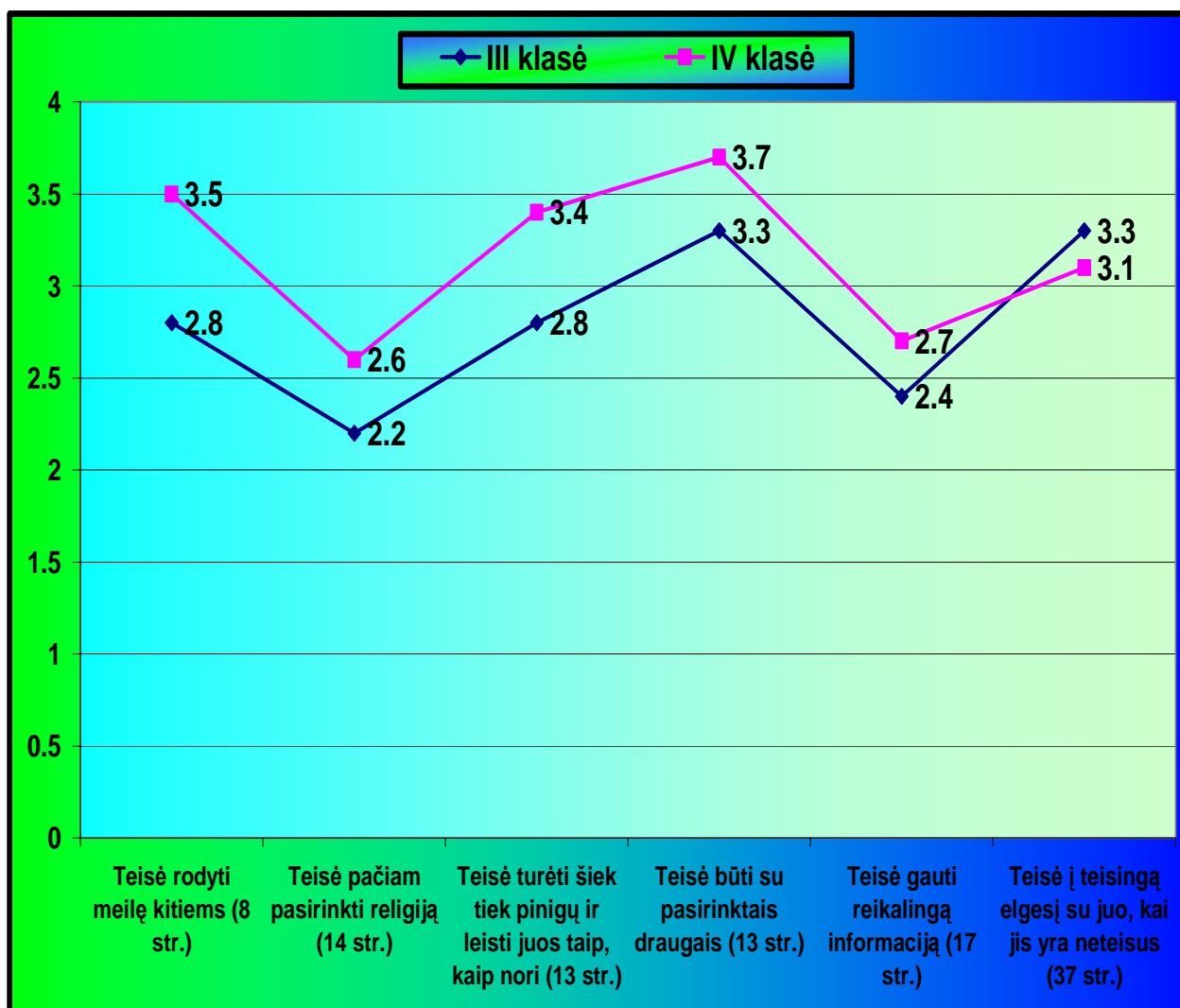
Ryškėja, jog svarbiausia, mokinių nuomone, yra gyventi saugioje aplinkoje su mylinčiais žmonėmis. Be to, vaikams reikšmingiausia jaustis išoriškai saugiai ir būti aprūpintiems.

Sąlyginai mažiausios reikšmės teikiama teisėms, liečiančioms vaiko asmenybę: apsisprendimo laisvę ir pagarbą jai.

Atrodo, kad suaugusieji taip užgožia vaikų asmenybes, kad šie priima jų pozicijas ir atsisako kai kurių savo teisių. Liūdniausia, jog sprendimų ir atsakomybės prisiėmimas vaikams tampa nereikšmingas. Taip ugdomi nepilnavertė asmenybė.

4.4.2 Vaiko teisių egzistavimas

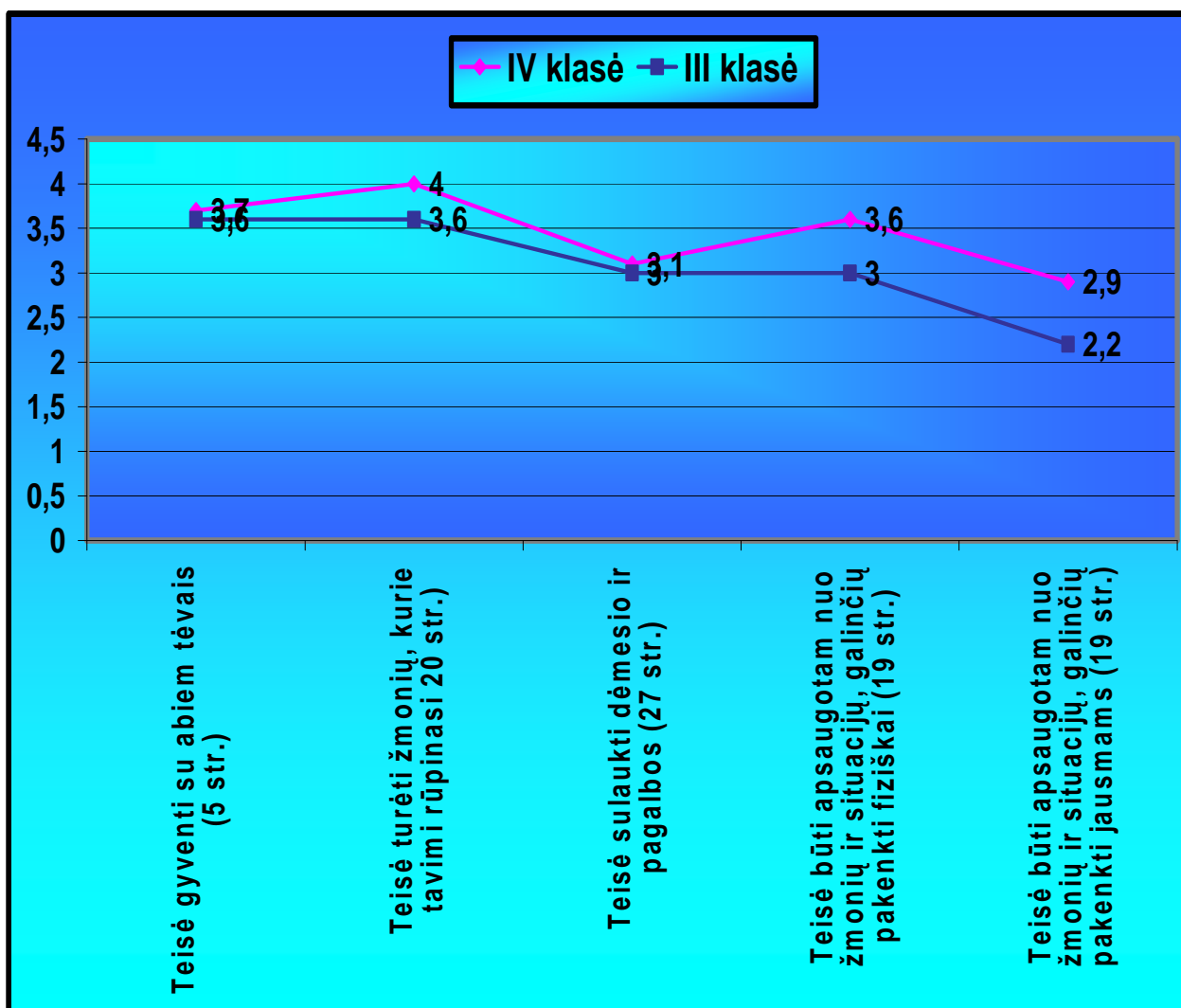
Teisių grupėje „*Vaiko pilietinės teisės ir laisvės*“ III ir IV klasės vaikai panašiai nurodo tokių teisių kaip **turėti kokį nors vardą nuo pat gimimo, jausti teisingą elgesį, kai jie neteisūs, gauti reikalingą informaciją, laisvai nuspręsti, kaip elgtis, būti gerbiamam, turėti šiek tiek pinigų ir leisti juos taip, kaip nori** egzistavimą (žr. 39 pav.).

39 pav. Vaiko pilietinių teisių ir laisvių egzistavimas III – IV klasėje

Tačiau yra teisių, kurios silpniau įgyvendinamos III klasėje nei IV klasėje: teisė **būti su pasirinktais draugais**, teisė **turėti vietą, kur gali pabūti vienas**, teisė **pačiam pasirinkti religiją**, teisė **turėti savo nuomonę ir mintis**, teisė **rodyti meilę kitiems**.

Galima daryti išvadą, kad kuo jaunesnis vaikas, tuo silpniau įgyvendinamos jo pilietinės teisės ir laisvės, užtikrinančios savarankišką vaiko apsisprendimą.

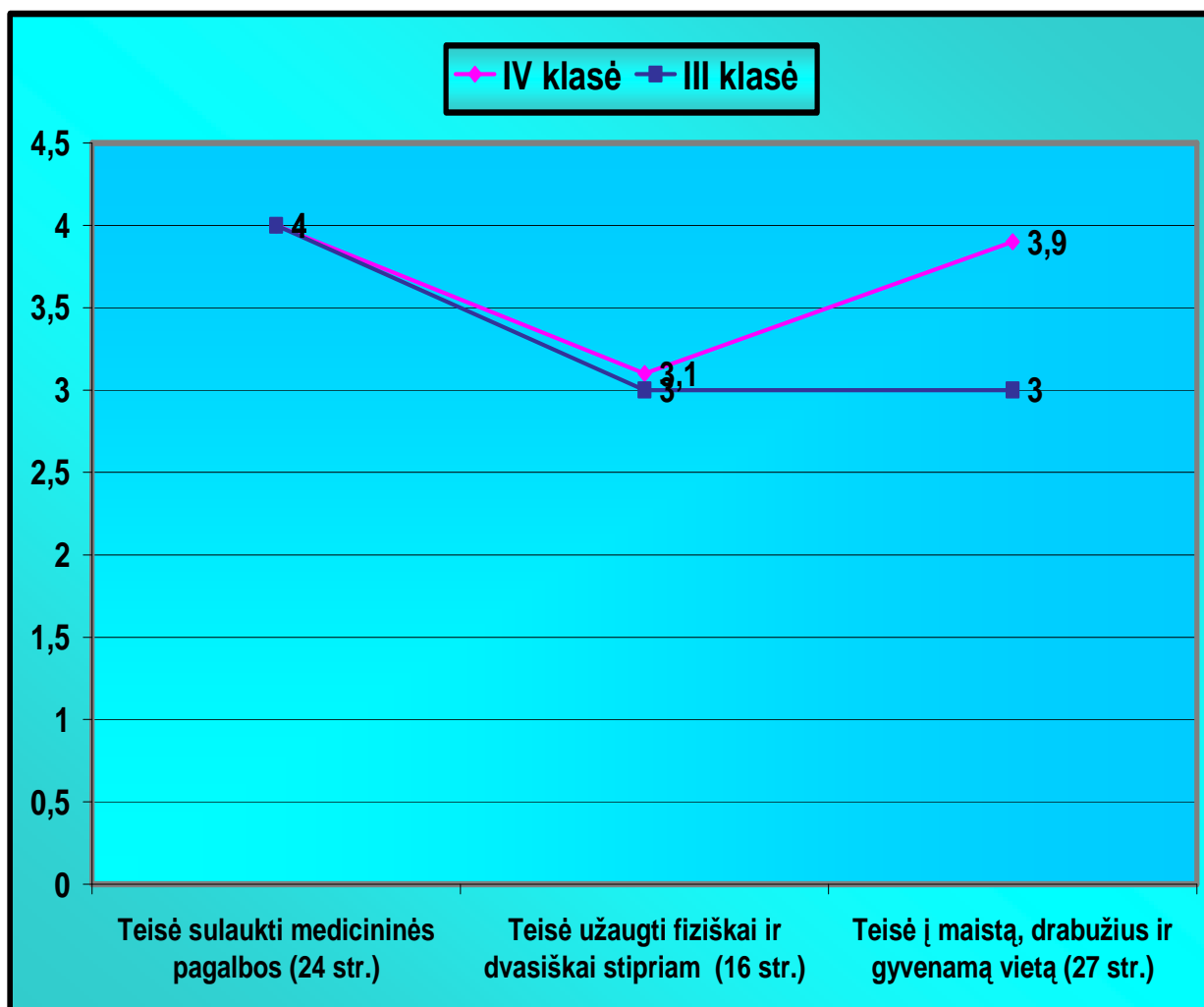

40 pav. Vaiko teisių į saugią aplinką egzistavimas III – IV klasėje

Teisių „Vaiko saugi aplinka“ grupėje trečiokai ir ketvirtokai beveik vienodai įvertino teisės **sulaukti dėmesio ir pagalbos** egzistavimą. Bet visos kitos šios grupės teisės geriau įgyvendinamos IV klasėje nei III klasėje.

Ryšėja, kad suaugusieji **daugiau dėmesio** skiria **vyresniojo amžiaus vaikų teisių** įgyvendinimui.

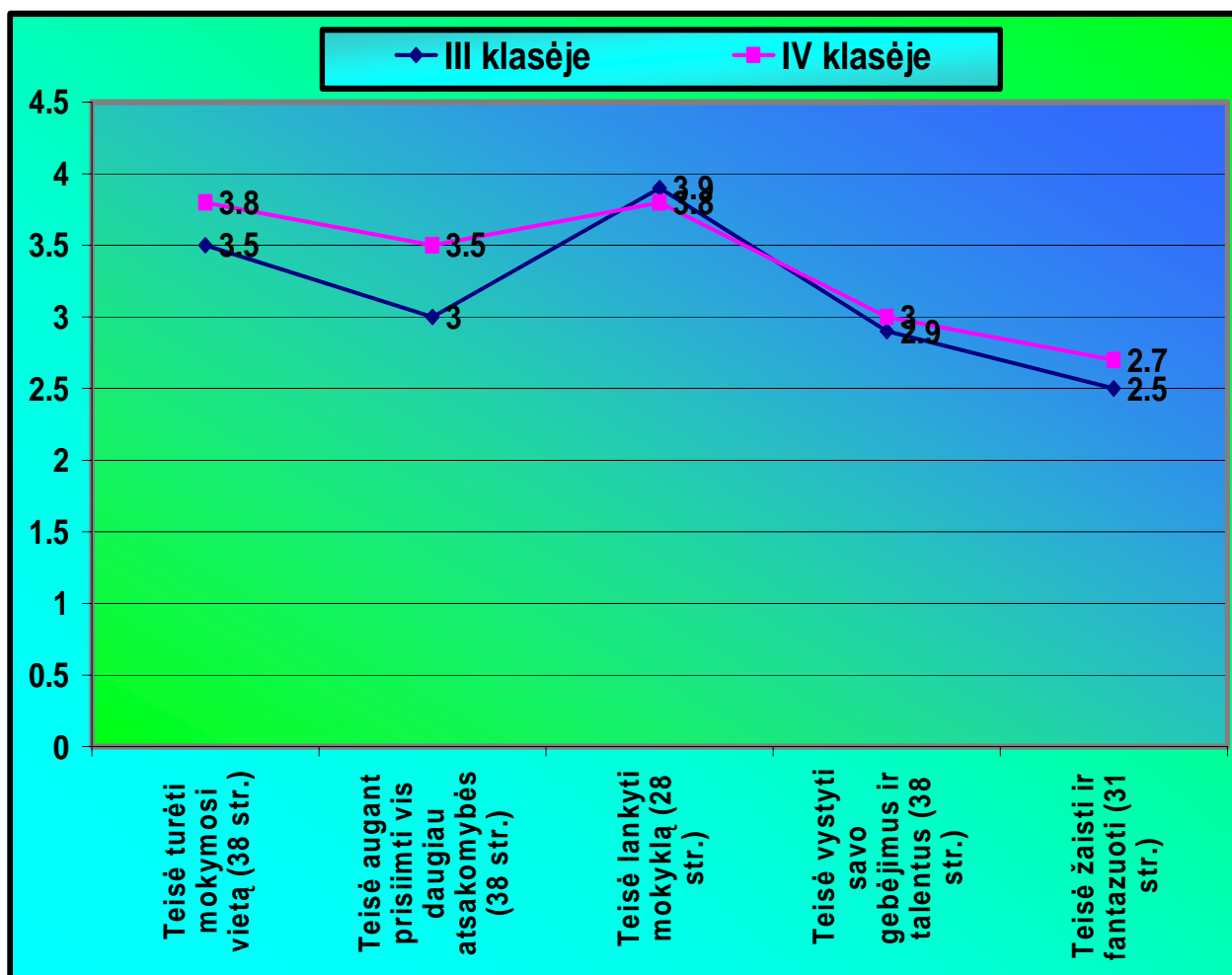

41 pav. Vaiko teisių į sveikatos apsaugą ir socialinį aprūpinimą egzistavimas III – IV klasėje

Teisių grupėje „Vaiko sveikatos apsauga ir socialinis aprūpinimas“ abiejų klasių vaikai nurodė tokį pat teisės **sulaukti medicininės pagalbos** egzistavimo balą (4).

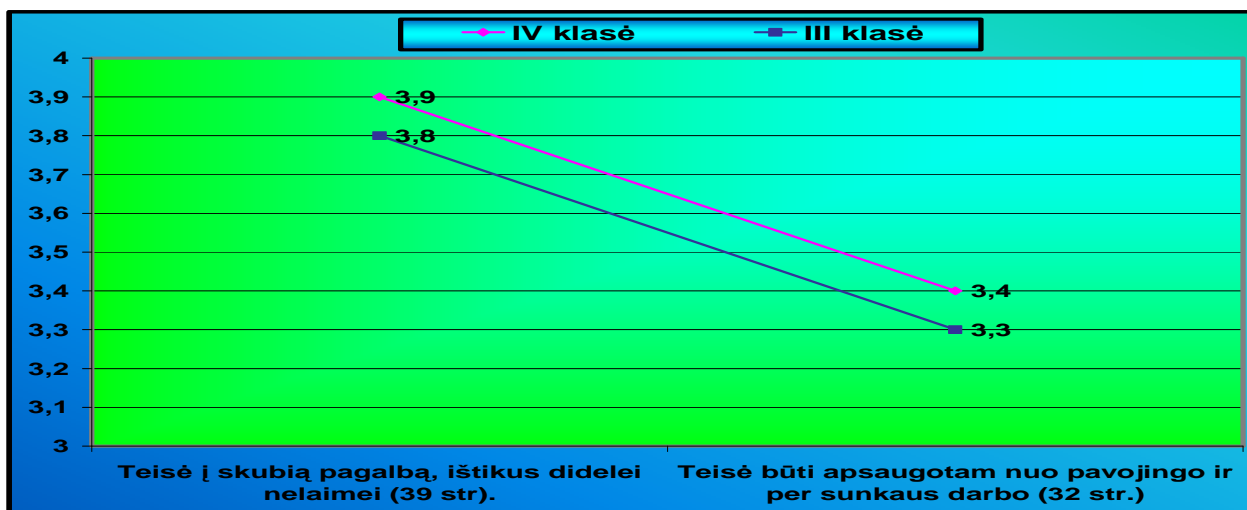
Pažvelgus į kitas šios grupės teises, matome, jog jos geriau įgyvendinamos IV klasėje nei III klasėje. Vyresnio amžiaus vaikai jaučia, kad suaugusieji stengiasi užtikrinti jų teises, labiau atsižvelgdami ir į jų norus.

42 pav. Vaiko teisių į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą egzistavimas III – IV klasėje

Teisių grupės „Vaiko švietimas, laisvalaikis ir kultūrinė veikla“ teisių egzistavimą trečiokai ir ketvirtokai įvardino panašiai. Tik vienos šios grupės teisės įgyvendinimas šiek tiek išsiskyrė – teisė **augant priimti vis daugiau atsakomybės** geriau įgyvendinama IV klasėje.

Ryšėja, kad vaiko teisės į švietimą, laisvalaikį ir kultūrinę veiklą įgyvendinamos gana panašiai abiejose klasėse.

43 pav. Vaiko teisių į specialią apsaugą egzistavimas III – IV klasėje

Teisių grupėje „Vaiko speciali apsauga“ vaikai nurodė, kad šių teisių įgyvendinimas yra panašus abiejose klasėse.

Galima teigti, kad suaugusieji vienodai (neatsižvelgdami į vaiko amžių) užtikrina vaikų specialią apsaugą.

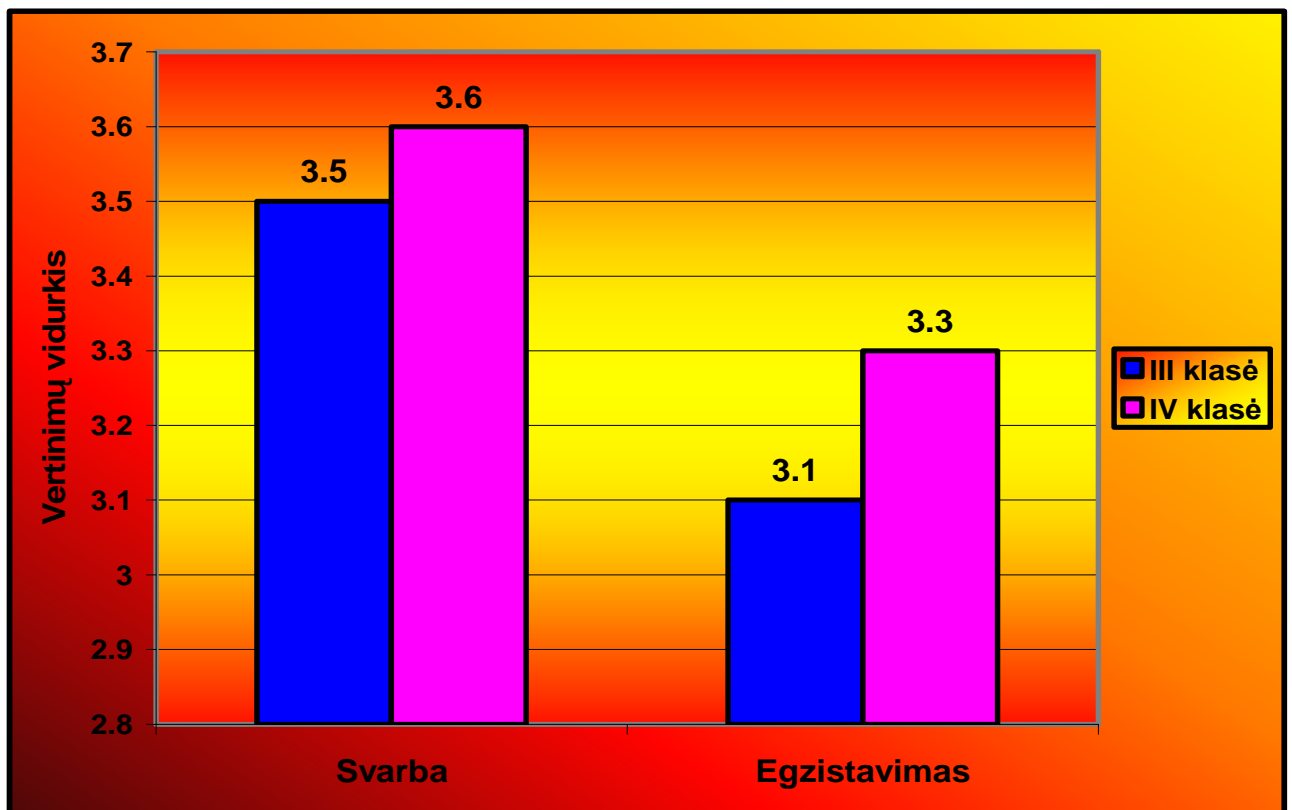
Apibendrinant III ir IV klasės mokinių atsakymus dėl teisių egzistavimo, galima išskirti labiausiai ir mažiausiai pasireiškiančias teises (žr. 4 lentelę).

4 lentelė *Labiausiai ir mažiausiai pasireiškiančios teisės III – IV klasės mokiniams*

Eil. Nr.	Svarbiausios teisės	Vertinimas
1.	Teisė sulaukti medicininės pagalbos, kai Tu sergi	4
2.	Teisė turėti kokį nors vardą nuo pat gimimo	3,9
3.	Teisė lankyti mokyklą	3,85
4.	Teisė turėti žmonių, kurie Tave prižiūrėtų, kalbėtų už Tave, kai yra koks reikalas	3,85
5.	Teisė į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimei	3,85
Mažiausiai svarbios teisės		
1.	Teisė turėti savo nuomonę ir mintis	2,35
2.	Teisė laisvai nuspręsti, kaip elgtis	2,4
3.	Teisė gauti Tau reikalingą informaciją	2,5
4.	Teisė būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti Tavo jausmams	2,55
5.	Teisė žaisti ir fantazuoti	2,6

Ryškėja, kad geriausiai įgyvendinamos tos vaikų teisės, kurios garantuoja vaiko išorinį saugumą ir aprūpinimą. Suaugusiems žmonėms svarbiausia užtikrinti vaiko gerovę, bet neatsižvelgiama į kokybišką įgyvendinimą tų teisių, kurios liečia vaiko asmenybę: pagalbą, dvasinį saugumą, pagarbą jai, apsisprendimo laisvę.

Apžvelgus III ir IV klasių mokinių vertinimus dėl jų teisių reikšmingumo ir egzistavimo, galime daryti išvadą, kad jaunesnės klasės vaikų teisės įgyvendinamos žymiai silpniau (3.1) nei vyresnės (3.3) (žr. 44 pav.).

44 pav. Vaiko teisių svarba ir egzistavimas III – IV klasėje

Tikėtina, kad žemesnis jaunesnių vaikų teisių egzistavimas lemia vaikų nuomones dėl jų teisių svarbumo. Štai III klasės mokiniai savo teisėms teikia mažiau svarbos (3,5) nei IV klasės vaikai (3,6). Dar galima manyti, kad jaunesni vaikai mažiau žino apie savo teises, todėl ir mažiau teikia joms svarbos. Reikėtų daugiau dėmesio skirti vaiko teisių švietimui. Ypač žemesnėse klasėse.

4.5. Mokytojų požiūris į vaiko teises

4.5.1. Mokytojų įsitikinimai dėl vaiko teisių

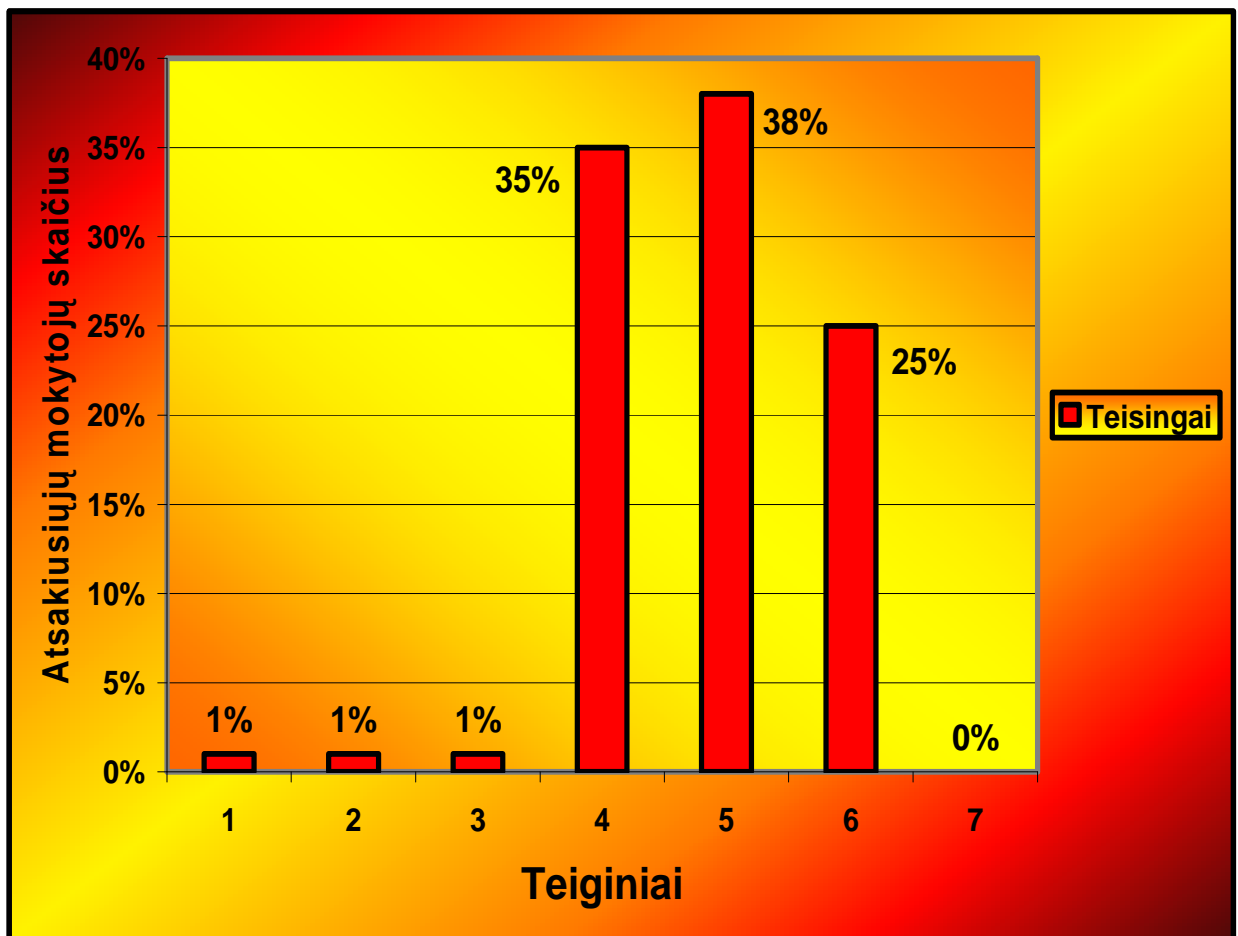
Įvairių vaiko teisių vertinimai siejasi su bendra suaugusiojo pozicija vaiko atžvilgiu, jo asmeniniais įsitikinimais apie vaiko teises. Atlikus pradinių klasių mokytojų požiūrio į vaiko teises tyrimą, galima teigti, jog požiūris į vaiką, kaip beteisę, priklausomą būtybę dar turi šalininkų (po 1%) (žr. 45 pav.).

Demokratijos link žengiančios Lietuvos visuomenėje polinkis reikalauti iš vaiko subrendimo atsakomybei įrodymų tam, kad būtų suteikta kokių, nors teisių yra priimtina 35% mokytojų. Nenuostabu, kad esant tokiai nuomonei gana populiariai, vaiko ugdymo smarpatose neišvengiamos vaiką apribojančios, mokytojo autoritetą ir valdžią ugdymo procese akcentuojančios orientacijos, prieštaraujančios JT apibrėžtos vaiko teisių koncepsijos igyvendinimui.

Siekiant išsiaiškinti pradinių klasių mokytojų įsitikinimus apie vaiko teises, respondentams buvo pateikti septyni teiginiai apie vaiko teises, iš kurių apklausiamas mokytojas išsirinko ir pažymėjo vieną, labiausiai atitinkantį asmeninius įsitikinimus.

Teiginiai:

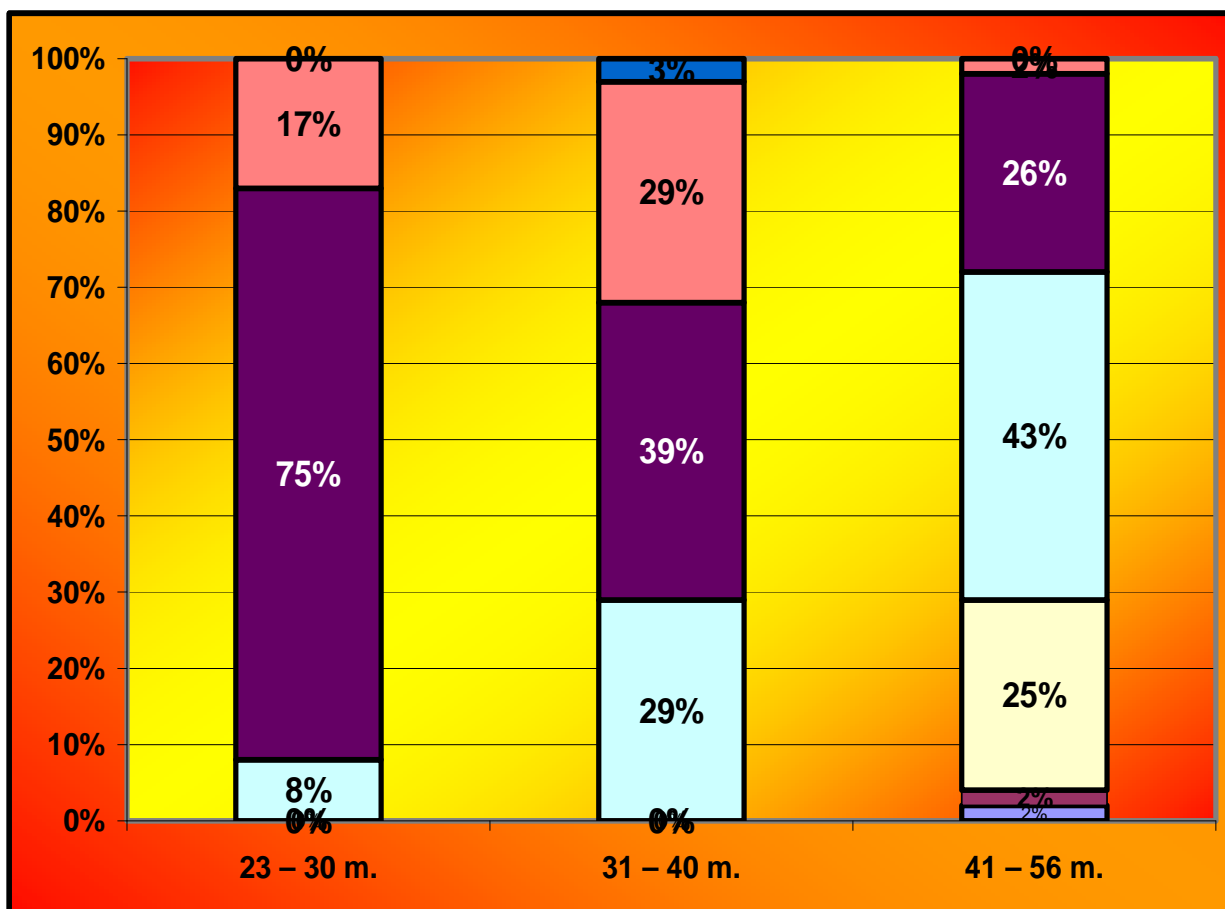
1. Vaikams nevalia turėti jokių teisių todėl, kad teisės įgyjamos sulaukus pilnametystės;
2. Vaikams nevalia turėti jokių teisių todėl, kadangi vaikai priklauso tėvams, kurie jiems atstovauja;
3. Vaikams nevalia turėti jokių teisių, jiems reikia saugumo ir gerų ugdymo sąlygų;
4. Vaikams turi būti suteikiama tiek teisių, kiek jie yra pasiruošę atsakomybei;
5. Svarbu, kad vaikai turėtų teisę patenkinti savo poreikius. Tai reiškia, kad jaustūsi saugūs, būtų aprūpinti, gautų vis daugiau laisvių ir kaskart, priklausomai nuo subrendimo, galėtų savarankiškai apsispręsti;
6. Vaikui turi būti garantuojamos visos vaiko teisės, kurias reikia gerbti nuo pat gimimo. Taip pat vaikui turi būti garantuojama ir autonomija, nes vaikas nėra nuosavybė;
7. Vaikai turi turėti visas žmogaus teises, nesvarbu, kokio amžiaus bebūtų. Vienintelis vaiko teisinis apribojimas – kitų žmonių teisės ir laisvės.

45 pav. Ugdytojų požiūris į vaiko teises

Kaip matyti, tik 25% mokytojų linkę priskirti vaikams teises be jokių išlygų – t. y. nepriklausomai nuo jokių specifinių vaiko pasiekimų ar charakteristikų – rinktasi teiginiai 6 ir 7. Didesnė dalis mokytojų (72%) vaikui teises linkę priskirti atsižvelgiant į jo brandą, pasirengimą atsakomybei bei savarankiškam apsisprendimui – rinktasi teiginiai 4 ir 5.

Teiginių apie vaiko teises pasirinkimas įvairuoja skirtingose mokytojų amžiaus grupėse (žr. 46 pav.).

46 pav. Požiūris į vaiko teises skirtingose mokytojų amžiaus grupėse

„Vaikai gali turėti tiek teisių, kiek pasiruošę atsakomybei“ (4 teiginys) teigia 8% 23 – 30 metų respondentų, 29% 31 – 40 metų ir net 43% 41 – 56 metų respondentų.

Determinuotą pagal brandą vaiko teisių definiciją (5 teiginys) renka 75% 23 – 30 metų respondentai, 39% 31 – 40 metų respondentų ir tik 28% 41 – 56 metų mokytojų.

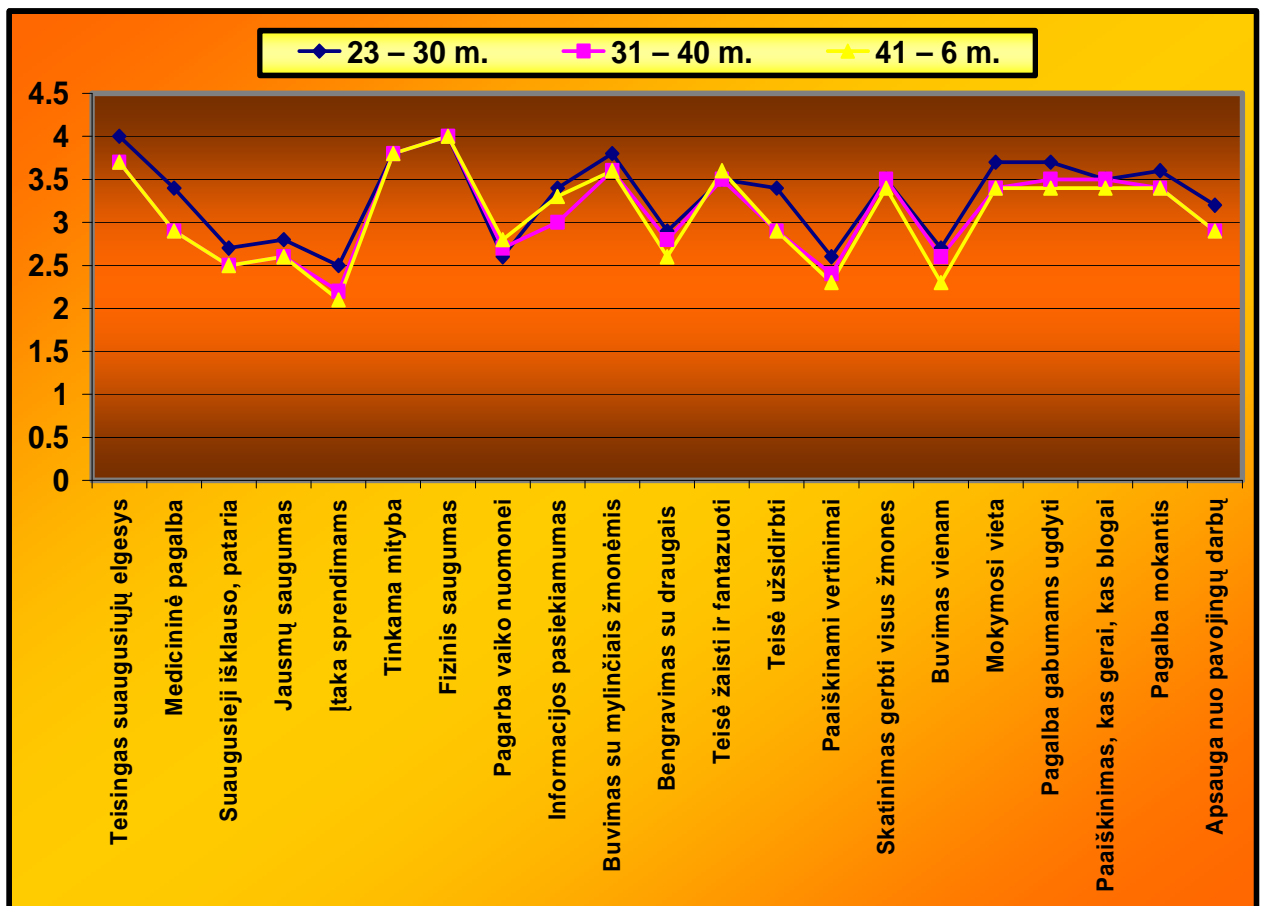
Tačiau vyresnio amžiaus mokytojai labiau apsiriboja besąlyginiu specifinių vaiko teisių pripažinimu (6 teiginys) nei jauniausieji respondentai (17%). Ir tik 3% 31 – 40 metų mokytojų pritarė teiginiui, jog vaikas turi turėti visas žmogaus teises (7 teiginys).

Net 4% vyriausio amžiaus mokytojų dar išreiškia savo požiūrį į vaiką, kaip į beteisę, priklausomą būtybę (1 ir 2 teiginiai).

Galima formuluoti prielaidą, kad vyresnieji mokytojai šiek tiek labiau išskiria vaikystės amžiaus specifiškumą ir vaiko teises būti savimi, tai yra – vaiku. Tačiau matome, kad vis tik visų amžiaus grupių mokytojai vaikams teises linkę priskirti labiau atsižvelgiant į jų brandą bei pasirengimą atsakomybei.

4.5.2. Mokytojų požiūris į vaiko teisių reikšmingumą

Ankstesniuose skyreliuose analizuota, kurios teisės patiems vaikams atrodo svarbiausios, teisių reikšmingumo vertinimai lygintini su teisių įgyvendinimo vertinimais ir taip nustatyti labiausiai probleminiai klausimai. Pradinių klasių mokytojai, kaip ir mokiniai, išreiškė savo nuomonę tų pačių vaiko teisių atžvilgiu.

47 pav. Požiūris į atskirų vaiko teisių svarbą skirtingose mokytojų amžiaus grupėse

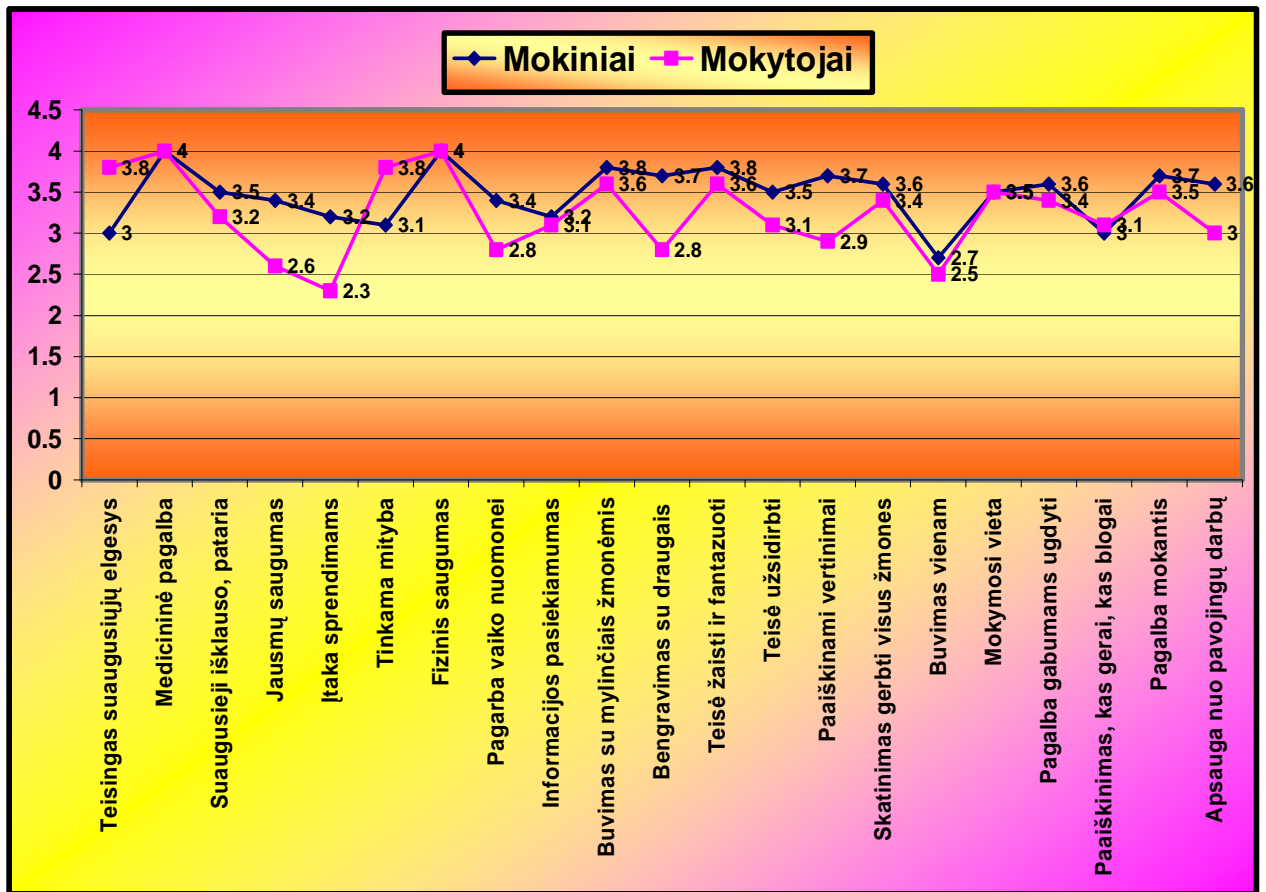
Jaunesni mokytojai (23 – 30 m.) vaikų teisių svarbą įvertino šiek aukštesniais balais negu vyresnieji. Mažiausiai reikšmės vaikų teisėms teikia 41 – 56 metų mokytojai.

Svarbiausiomis vaiko teisėms mokytojai įvardina **teisę į medicininę pagalbą** ir **teisę į fizinį saugumą**. Kur kas mažiau reikšmės mokytojai skiria vaikų **teisėms turėti įtakos priimti su jais susijusius sprendimus** bei **gauti vertinimų paaškinimus**.

Galima formuluoti išvadą, kad mokyklose stipri akademinė orientacija, kur mokiniai dažniausiai dirba individualiai, pagal mokytojo nuorodas.

Lyginant mokinių ir mokytojų atsakymus apie vaiko teisių reikšmę pastebima, kad beveik visų teisių svarbą vaikai įvertina aukštesniais balais nei mokytojai. Tik dvi teisės – teisingas suaugusiųjų elgesys ir tinkama mityba – mokytojų įvertintos aukščiau nei vaikų (žr. 48 pav.).

48 pav. Mokytojų ir mokinių požiūris į vaiko teisių svarbą

Išryškėjo, kog mokytojai vos kelių teisių reikšmę vertina aukštesniais balais nei vaikai. Dalies teisių reikšmę vertina gerokai žemesniais balais. Tad bendra situacija vaiko teisių klausimais atrodo problematiškai. Nepakankamiausiai, lyginant su vaikais, mokytojai vertina **vaiko teisių įtakoti su jais susijusius suaugusiųjų sprendimus** bei **gauti vertinimų paaškinimus reikšmingumą**.

Absoliučiai svarbiausiomis vaikų ir mokytojų įvertintos teisės – **sulaukti medicininės pagalbos (4)** ir **jaustis fiziškai saugiais (4)**.

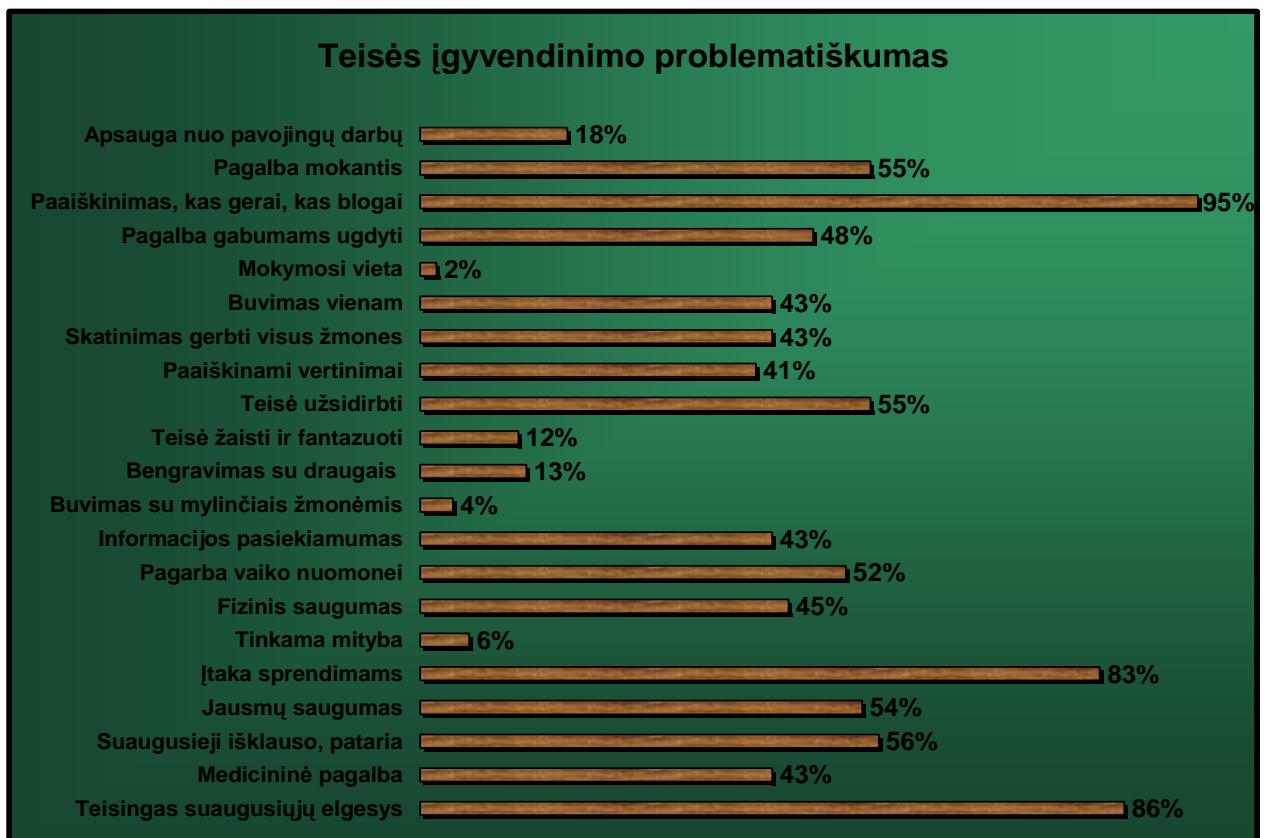
Vadinasi, **vaiko kūno sveikos raidos tiesioginiai garantai bei išorinio fizinio saugumo garantijos** laikomos **svarbiausiais** dalykais mokytojui. Tačiau tai, ką mokytojai įvardina pačiomis nereikšmingiausiomis teisėmis, stebina ir atskleidžia problemos priežastį – atrodo, jog suaugusiųjų

manymu mažiau nei kas kita vaikui svarbu priimti atsakomybę. Tik tada kyla klausimas – kaip išugdyti vaikams atsakomybės jausmą beteisiškoje jų padėtyje?

Atsiskleidžia tam tikras prieštaravimas – vienu svarbiausiu dalyku demokratinėje visuomenėje akcentuojamas žmogaus aktyvumas – dalyvavimas veikloje, siekiant individualios saviraiškos – ir orumas. O realiai, kalbant apie vaiko teises, **mažiausiai** reikšmingu dalyku mokytojai mano esant **vaiko apsisprendimo, atsakomybės už save teisę** bei **vaiko orumo garantijas**. Taigi vidinės mokytojų nuostatos prasilenkia su išoriškai išpažįstamomis idėjomis.

4.5.3. Mokytojų nuomonė apie vaiko teisių įgyvendinimo problematiškumą

Vertindami teisių reikšmę vaikui, pradinių klasių mokytojai taip pat išreiškė asmeninę nuomonę apie kiekvienos pateiktos teisės problematiškumą, t. y. ar konkrečios vaiko teisės įgyvendinimas yra problema. Nors mokytojai vaiko teises vertino mažiau svarbiomis nei patys vaikai, tuo pačiu didelė mokytojų dalis pritaria, jog dauguma aptariamų teisių yra problematiškos vaikui.

49 pav. Mokytojų požiūris į vaiko teisių egzistavimo problematiškumą

Dauguma suaugusiųjų mano, jog vaikui **problema** yra:

- Sulaukti paaiškinimų, kas gerai, kas blogai (95%)
- Kad suaugusieji teisingai su jais elgtųsi (86%)
- Kad galėtų įtakoti su jais susijusius sprendimus (83%)

- Sulauktų suaugusiųjų išklausymo ir patarimų (56%)
- Gautų pagalbą mokantis (55%)
- Turėtų galimybę užsidirbti (55%)

Vis tik problematiškiausiomis laikomos išorinės/funkcinės teisės, o ne vaiko asmenybę liečiančios teisės. Galima išvelgti mūsų visuomenės vertybines orientacijas – problematiškiausiomis vaikui įvardinamos teisės, atspindinčios visuomenėje sureikšmintus dalykus.

Mokytojų nuomone, **mažiausiai problematiškos** vaiko teisės yra:

- Turėti mokymosi vietą (2%)
- Būti su mylinčiais žmonėmis (4%)
- Gauti tinkamą mitybą (6%)

Galima teigti, kad mokytojai mato vaiko teisių įgyvendinimo problematiškumą, tačiau patys kol kas aktyviai nesiima keisti šios padėties.

4.5.4. Tyrimo apibendrinimas

Apibendrinus atlikto darbo tyrimo duomenis, nustatėme III – IV klasės mokinių ir pradinėjų klasių mokytojų požiūrį į vaiko teisių svarbą bei egzistavimą mokykloje.

Tyrimas parrodė, kaip jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams labai svarbios beveik visos jų teisės. Ir trečios, ir ketvirtos klasės vaikai ypač reikšmingomis įvertino teises: teisę turėti kokį nors vardą nuo gimimo, teisę būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai, teisę į skubią pagalbą, ištikus didelei nelaimėi. Vaikų nuomonės nesutapo dėl reikšmingiausių teisių šiose teisių grupėse: „Vaiko sveikatos apsauga ir socialinis aprūpinimas“ ir „Vaiko švietimas, laisvalaikis ir kultūrinė veikla“. Trečios klasės vaikams yra svarbiausia teisė į maistą, drabužius ir gyvenamą vietą bei teisė lankyti mokyklą. O ketvirtos klasės vaikams svarbiausios teisės yra sulaukti medicininės pagalbos bei vystyti savo gebėjimus ir talentus.

Tačiau vaikų vertinimo vidurkiai dėl jų teisių egzistavimo žymiai žemesni. Silpniausiai įgyvendinamos tokios vaiko teisės kaip turėti savo nuomonę ir mintis, laisvai nuspręsti, kaip elgtis, būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti jausmams, žaisti ir fantazuoti, gauti reikalingą informaciją. Tad pagarba vaiko asmenybei, asmeninei nuomonei, jausmams, laisvam apsisprendimui – problematiškiausios sritys pradinėje mokykloje.

Atliktas tyrimas išryškino ir tai, kad mokytojai silpniau įgyvendina jaunesnių vaikų teises nei vyresnių mokinių.

Dauguma pradinėjų klasių mokytojų labiau vaikams teises priskiria atsižvelgdami į jų brandą bei pasirengimą atsakomybei. Tik labai maža dalis mokytojų įsitikinę, jog vaikai besąlygiškai turi

turėti teises. Tyrimas atskleidė ir tai, jog vyresnio amžiaus mokytojai (41 – 56 m.) vaiko teisėms teikia žymiai mažiau reikšmės nei jaunesni (23 – 30 m.).

Mokytojų nuomone, reikšmingiausios teisės, kurias reikia užtikrinti vaikams, yra medicininė pagalba ir fizinis saugumas. Tačiau mažiausiai svarbiu dalyku mokytojai mano vaiko apsisprendimo, atsakomybės už save teisę bei vaiko asmenybės orumo garantijas.

Didelė dalis tyrime dalyvavusių mokytojų suvokia, jog daugumo vaiko teisių įgyvendinimas yra problematiškas. Jų manymu, sunkiausia įgyvendinti tokias vaiko teises, kaip paaiškinimų, kas gerai, kas blogai gavimas, suaugusiųjų teisingas elgesys su vaiku.

Tyrimas atskleidė, jog dauguma pradinėjų klasių vaikų teisių mokykloje gana silpnai įgyvendinamos.

III – IV klasių vaikų teisių reikšmingumo ir egzistavimo koreliaciniai ryšiai (žr. 14 priedą)

Statistiškai reikšmingas ryšys tarp 5 lentelėje išvardintų vaiko teisių reikšmingumo ir egzistavimo (reikšmingumo lygmuo $L = 0.05$).

5 lentelė

Teisės Nr.	Teisė	Statistinis reikšmingumas
1	Teisė gyventi ir leisti laiką su abiem tėvais	0.041
3	Teisė į teisingą elgesį su vauku, kai jis yra neteisingas	0.000
5	Teisė sulaukti medicininės pagalbos	0.001
6	Teisė užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriai	0.027
8	Teisė gauti reikalingą informaciją	0.00
11	Teisė žaisti ir fantazuoti	0.000
12	Teisė vystyti visus savo gebėjimus ir talentus	0.017
15	Teisė turėti vietą, kur vaikas gali pabūti vienas	0.000
17	Teisė laisvai nuspręsti kaip elgtis	0.000
18	Teisė pačiam vaikui pasirinkti religiją	0.000
19	Teisė turėti nuomonę ir mintis	0.000
21	Teisė būti apsaugotam nuo pavojingo ir per sunkaus darbo	0.000
22	Teisė vaikui augant prisiimti vis daugiau atsakomybės	0.000
24	Teisė rodyti meilę kitiems	0.000
25	Teisė būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti fiziškai	0.041
26	Teisė būti apsaugotam nuo žmonių ir situacijų, galinčių pakenkti jausmams	0.001

Mokytojų amžiaus ir požiūrio į vaiko teisių reikšmingumą koreliaciniai ryšiai (žr. 15 priedą)

Statistiškai reikšmingas ryšys yra tarp mokytojų amžiaus ir požiūrio į nurodytą vaiko teisių reikšmingumą 6 lentelėje.

6 lentelė

Teisės Nr.	Teisė	Statistinis reikšmingumas
1	Teisė gyventi ir leisti laiką su abiem tėvais	0.000
5	Teisė sulaukti medicininės pagalbos	0.008
6	Teisė užaugti fiziškai ir dvasiškai stipriau	0.002
8	Teisė gauti reikalingą informaciją	0.033
9	Teisė būti gerbiamam, nesvarbu kokio vaiko kalba, odos spalva, religija	0.004
12	Teisė vystyti visus savo gebėjimus ir talentus	0.001
15	Teisė turėti vietą, kur vaikas gali pabūti vienas	0.007
17	Teisė laisvai nuspręsti kaip elgtis	0.000

5. VAIKO TEISIŲ EGZISTAVIMAS LIETUVOJE (TYRIMO DUOMENŲ LYGINIMAS)

Siekiant įvertinti, kaip Vaiko teisių konvencija įgyvendinama įvairiose šalyse, šiuo metu sureikšminami lyginamieji šalių atvejų tyrimai, tarptautinis bendradarbiavimas kuriant duomenų rinkimo metodus, kurie turi būti orientuoti ir atsižvelgti į vaikus, jų poreikius. Aišku, kad Vaiko teisių konvencijoje nusakomų principų įgyvendinimo lygį geriausiai nusako pačių vaikų požiūris ir nuomonės apie jų teises. Pripažįstama, jog Vaiko teisių konvencijoje išsakomų moralinių standartų įgyvendinimas ypač komplikotas ir reikalauja socialinių mokslų pagalbos.

Atliekant lyginamuosius tarptautinius tyrimus, pirmiausia atsiskleidžia atskiros šalies švietimo ar tam tikrų jo sričių būklė, pokyčiai, bei juos lemiantys veiksniai. Kaip jau minėta, lyginamieji tyrimai tarp šalių tapo ypač aktualūs ratifikavus Vaiko teisių konvenciją – tarptautinį dokumentą, įpareigojantį valstybes su juo derinti vietinius dokumentus, švietimo institucijų veiklą – tikslus, administravimo politiką, ugdymo turinį ir metodus.

Lyginant vaiko teisių įgyvendinimo būklę skirtingos istorinės patirties ir socialinės sanklodos šalyse, galima išsiaiškinti bendrąją ir individualios kultūros apspręstą problematiką bei tendencijas. Panašumai tarp kultūrų leidžia identifikuoti esmines problemas ir pasiekimus.

1990 – 1995 metais buvo atliekamas tarptautinis vaikų teisių tyrimas. Tai mokslinis projektas, inicijuotas Tarptautinės mokyklų psichologijos asociacijos ISPA (International School Psychology Association). Projekto tikslas – išsiaiškinti įvairių šalių vaikų sampratas apie jų teisių reikšmę ir įgyvendinimo realijas; įvertinti skirtingose kultūrose praktikuojamų vaiko teisių lygį ir socializacijos pobūdį, kas nusako vaiko statusą visuomenėje.

Vėliau koordinaciniu projekto centru tapo Vaiko psichologinių teisių tyrimo institutas OSPRC (Office for the Study of the Psychological Rights of the child), Indianos Purdue universitete, JAV.

Šis tarptautinis projektas vyko 20 – yje šalių: Austrijoje, Belgijoje, Brazilijoje, Čekijoje, Danijoje, Indijoje, Irane, Islandijoje, JAV, Kinijoje, Lietuvoje, Lenkijoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Rusijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Tailande, Vengrijoje, Venesueloje. Visose šalyse respondentų apklausa buvo vykdoma naudojant standartinius, kiekvienoje šalyje atskirai pritaikytus klausimynus.

1996 metais buvo pateikti Indianos Purdue universiteto Informacijos technologijų centro (Office of Information Technologies) atlikti skaičiavimai, kaip dvidešimt projekte dalyvavusių šalių rezultatų suvestinė. Taip pat šių skaičiavimų pagrindu projekto koordinatoriai parengė ir publikavo

straipsnį „Tarptautinis vaikų teisių tyrimas“ („Cross – national research on children’s rights“, Hart, 1997).

Lietuvoje šį tyrimą organizavo dr. Živilė Jonynienė. Atliktą tyrimą ji pakartojo 1998 metais Lietuvoje bei atliko mokinių ir suaugusiųjų apklausas Švedijos Giotenburgo miesto ir rajono mokyklose. Ištirtą Lietuvos ir Švedijos vaiko teisių būklę Ž. Jonynienė pateikė disertacijoje „Moksleivių, ugdymo veikėjų požiūris į vaiko teises, jų vykdymą šeimoje ir mokykloje“ (kaunas, 2000).

Apžvelgiant tarptautinį vaiko teisių tyrimą (1990 – 1995 m.), dr. Ž. Jonynienė Lietuvos ir Švedijos apklaustųjų vaiko teisių klausimais lyginamąją analizę (1998 m.) bei mūsų atliktą Jonavos miesto pradinių klasių mokytojų ir mokinių apklausą (2008m.), galima išskirti pagrindines **Lietuvos vaiko teisių apsaugos problemas** (žr. 7 lentelę:

✧ Formalus vaiko teisių pripažinimas nėra realiai įgyvendinamas Lietuvos mokyklose. Prieštaravimai tarp deklaruojamos ir realios situacijų šiuo klausimu išlikę ir daugumos kitų, net ir gilesnių demokratijos tradicijų, šalių mokyklose. Tačiau Lietuvos mokykla, lyginant su kitų šalių, išskirtinai prastai atliepia mokinių vizijai apie vaiko teises, nepakankamai jas toleruodama (žr. 16 – 30 priedus).

✧ Mokinių nuomonės apie vaiko teisių reikšmę ir įgyvendinimą tyrimai patvirtina hipotezę, kad formaliai deklaruojamos vaiko teisės nėra pakankamai įgyvendinamos. Labiausiai, vaikų nuomone, neatitinka pilietinių ir socialinių teisių deklaratyvi ir reali situacijos.

✧ Vaikų nuomonės apie jų teises besikeičiančioje Lietuvos visuomenėje kinta teigiama linkme. 1995 metais, vos prasidėjus Lietuvos švietimo reformai, jokios vaiko teisės mokiniai nevertinokai pakankamai gerai įgyvendinamos. Praėjus trejiems visuomenės ir švietimo reformų metams, 1998 metais atsirado pokytis – mokyklas lankančių vaikų manymu, pakankamai gerai garantuojamos kai kurios vaiko aprūpinimo teisės: tikimasi visad sulaukti medicininės pagalbos, vaikus tenkina maitinimo kokybė. 2005 metais prie šių teisių prisideda ir vaiko fizinio saugumo užtikrinimas. Tačiau nekintama problema, mokinių nuomone, išlieka pagarbos vaiko nuomonei, jausmams, savarankiškam apsisprendimui bei jo asmens orumo paisymo stoka.

✧ Pagarba vaiko asmenybei, asmeninei nuomonei, jausmams, vaiko laisvas apsisprendimas – tai pagrindinės probleminės sritys tiek Lietuvos mokyklose, tiek bendrai imant ir įvairiose pasaulio šalyse. Kitaip tariant, dar ir šiandien nėra pakankamai paisoma vaiko prigimtinių teisių į asmenybės laisvę ir orumą.

✧ Lietuvos mokykla, lyginant su kitomis šalimis, išskirtinai prastai garantuoja vaiko psichinį saugumą;

✧ Nepriklausomai nuo visuomenės kaitos laike (lyginant 1995 m., 1998 m. ir 2008 metų apklausų rezultatus) nei nuo kultūrų skirtumų (lyginant Švedijos ir Lietuvos rezultatus) dalis vaikų linkę prisiimti egzistuojančią situaciją be pretenzijų – mano, kad jų teisės įgyvendinamos visada ir pilnai.

✧ Daugelio šalių mokiniai (tame tarpe ir Lietuvos) labiausiai stokoja pagarbos jų nuomonei bei jausmų saugumo. Švedijos mokiniai išsiskiria savo orientacija ir pageidavimu aktyviai dalyvauti priimant sprendimus, tai yra turėti sprendimo laisvę. Lietuvoje ši teisė nusileidžia pagarbos vaiko nuomonei, saugumo, globos garantijas laiduojančioms teisėms.

✧ Lietuvoje dažniausiai akcentuojamas amžius, kaip apsprendžiantis vaiko teisių turėjimą. Kuo jaunesnis vaikas, tuo blogiau įgyvendinamos jo teisės.

✧ Didesnė dalis demokratinių šalių mokytojų linkę priskirti vaikams teises be jokių išlygų, tai yra nepriklausomai nuo jokių specifinių vaiko pasiekimų ar charakteristikų. Lietuvoje didesnė dalis mokytojų vaikui teises linkę priskirti atsižvelgiant į jo brandą, pasirengimą atsakomybei bei savarankiškam apsisprendimui.

7 lentelė

Vaiko teisių įgyvendinimas pradinėje mokykloje 1998 ir 2008 metais

1998 metų tyrimo duomenys		2008 metų tyrimo duomenys	
Teigiamas vaiko teisių įgyvendinimas	Neigiamas vaiko teisių įgyvendinimas	Teigiamas vaiko teisių įgyvendinimas	Neigiamas vaiko teisių įgyvendinimas
Efektyvi, kokybiška medicininė pagalba	Pagarba vaiko nuomonei	Efektyvi, kokybiška medicininė pagalba	Pagarba vaiko nuomonei
Gera maitinimo kokybė	Pagarba vaiko jausmams	Gera maitinimo kokybė	Pagarba vaiko jausmams
	Savarankiško apsisprendimo laisvė	Fizinio saugumo užtikrinimas	Savarankiško apsisprendimo laisvė
	Vaiko asmens orumo paisymas		Vaiko asmens orumo paisymas

Ryšėja, kad ir šiandien Lietuvoje vaiko teisės nėra adekvačiai įgyvendinamos, kaip reikalauja tarptautiniai vaiko teises reglamentuojantys dokumentai. Lietuvos visuomenė keičiasi, tačiau jos požiūris į vaiko teises išlieka toks pats kaip ir prieš dešimtmetį. Visą laiką geriausiai buvo įgyvendinamos teisės, kurios neturi tiesioginio poveikio asmenybės raidai ir nesusijusios su socializacija. Visada sunkiausiai sekasi įgyvendinti vaiko moralines teises, pripažinti jo asmenybę

pilnaverte ir lygiaverte suaugusiajam, įgyvendinti demokratinę socialinio lygiateisiškumo, paremto pagarbos lygybe, idėją.

IŠVADOS

1. Visuomenės raidoje vaikai buvo nuvertinami dėl ryškios jų fizinės ir socialinės nepilnametystės kaip ir kitos „atskiros“ grupės (vergai, moterys, darbininkai). Vaikai suvokiami kaip nesusiformavę individai, kurie suaugusiųjų pastangomis privalėjo įeiti į jų pasaulį. Tokiu būdu į vaikus buvo žiūrima kaip į suaugusiuosius ateityje, todėl buvo ribojama jų pilnavertė raiška vaikystėje. Vaikas kaip asmuo pirmiausia buvo pripažintas XVI amžiaus šeimoje, kur tėvams jis teikė malonumą.

2. Vaiko teisių problema susidomėta tik besivystančios demokratijos visuomenėse, kur įvyko skirtingų žmonių, tame tarpe ir vaikų, pilnavertiškumo ir individualumo pripažinimas, grindžiamas humanistiniu požiūriu. Jau iki XX amžiaus pradžios atsirado pedagogų (M. Montessori, V. Štaineris), kurie domėjosi ir rašė apie vaiko kaip socialiai pilnavertės asmenybės ugdymą. Teisiniai – politiniai vaiko teisių klausimai išryškėjo per visuotines krizes (ypač per Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinius karus).

3. Vaiko teises sunku pagrįsti edukologijos ir socialinės pedagogikos pagrindu, nes stokojama teorijų, apibūdinančių vaiką, kaip pilnavertį ugdymosi ir sąveikos su suaugusiu subjektą, kadangi tradicinėje pedagogikoje ugdymo turinys, metodai, būdai buvo grindžiami sąveika, einančia nuo pedagogo, o ne nuo vaiko. Mokytojai atstovavo tradicinį suaugusiųjų pasaulį bei hierarchinį santykį su vaiku. Šie santykiai į ugdymą perėjo iš ugdymo šeimoje ir susiklosčiusių santykių visuomenėje, kur visose gyvenimo sferose buvo suteikiami prioritetai suaugusiesiems, o ne vaikams. Kai šių santykių žala vaikų socialinei raidai tapo pastebima, susiformavo požiūris į vaikus kaip į specialią grupę, kuriai reikalinga apsauga. Todėl atsirado tokie dokumentai kaip Vaiko teisių deklaracija (1995 m.), Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (1989 m.) ir kiti įstatymai bei teisės aktai, užtikrinantys vaiko saugumą. Atsiradus šiems dokumentams, pradėjo formotis vaiko teises ginančios organizacijos bei, Lietuvai ratifikavus JT Vaiko teisių konvenciją (1995 m.) ir priėmus Vaiko teisių pagrindų įstatymą (1996 m.), Vaiko teisių apsaugos tarnybos Lietuvoje, kurios turėjo įnešti pokyčius į suaugusiųjų pasaulį.

4. Vaiko teisių teorinis ir socialinis pagrindas remiasi vaiko sąveikos su aplinka teorijomis, kur vaikas pripžįstamas kūrėju bei identifikuojamos universalios jo gyvenimo situacijos. Taip pat vaiko teisių teorija remiasi socializacijos ir asocializacijos teorijomis, kuriose analizuojamos vaiko socializacijos sąlygos. Šiomis teorijomis grindžiamas ir modernusis vaikų ugdymas.

5. Lietuvoje pasigendama edukologinių vaiko teisių tyrimų, nes jie dažnai atliekami tik iš teisės mokslo pozicijų. Edukologiniai vaiko teisių tyrimai yra sudėtingi, nes reikalauja kitokio požiūrio į vaiką – vaikas turėtų būti suvokiamas ne kaip teisės objektas, o kaip subjektas, suprantantis savo teisių reikšmingumą gyvenime ir gebantis identifikuoti jų pažeidimus.
6. Šiame darbe atliktas tyrimas grindžiamas fenomenologiniu požiūriu, kai vaikas turi socialinę patirtį, kurios pagrindu geba suvokti savo teisių egzistavimą. Šis požiūris taikomas pradinių klasių vaikams, nes jie dėl savo jauno amžiaus nuvertinami bei jiems nuolat primetama mokytojo valia.
7. Naudojant standartinę adaptuotą tarptautinį uždaro tipo klausimyną (1998 m. Indianos universitetas, JAV), pritaikytą jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams, buvo atliktas pradinių klasių mokinių ir mokytojų požiūrio į vaiko teisių reikšmingumą ir egzistavimą tyrimas.
8. Pradinių klasių mokiniai beveik visas savo teises įvertino kaip labai svarbias. Toks teisių sureikšminimas rodo, jog vaikus stipriai netenkina realiai egzistuojanti situacija.
9. Silpniausiai pradinėje mokykloje įgyvendinamos teisės, kurios išreiškia pagarbą vaiko asmenybei ir laisvam apsisprendimui, tai yra prigimtinės vaiko teisės. Silpnas vaiko teisės žaisti ir fantazuoti egzistavimas įrodo, kad mokykloje jau pradinių klasių vaikams priskiriama tik viena pagrindinė pareiga – mokytis. Mokykloje vyraujantis tradicinis mokymas, orientuotas į dalyką, nesudaro galimybių vaiko patirčiai skleisti.
10. Tyrime išryškėjo, jog suaugusieji nepasitiki jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikais ir daro jiems tokią didelę įtaką, kad šie priima jų pozicijas ir atsisako kai kurių savo teisių – sprendimų ir atsakomybės prisiėmimas vaikams tampa nereikšmingas. Sveikos vaiko kūno raidos tiesioginiai garantai bei išorinio fizinio saugumo garantijos mokytojų įvardinamos kaip svarbiausi dalykai mokykloje.
11. Kuo jaunesni vaikai, tuo prasčiau vertina savo teisių garantijas mokykloje. Silpnas šių vaikų teisių egzistavimas lemia ir jų pačių mažesnę svarbą teikimą savo teisėms. Mokytojai, nepaisydami vaiko teisių, sudaro pagrindą vaikams nustoti tikėti jų teisių svarbumu ir raiškos galimybėmis mokykloje.

12. Didesnė dalis pradinių klasių mokytojų vaikui teises linkę priskirti atsižvelgiant į jo brandą, pasirėngimą atsakomybei bei savarankiškam apsisprendimui. Vyrauja tendencija, kad mokytojai ugdymo sąveikos nesieja su vaiko teisėmis, kurios ypač reikšmingod. Mokytojai vaiko teisių reikšmingumą diferencijuoja pagal brandą.

13. Pradinių klasių mokytojai dažnai painioja vaiko teises su pareigomis. Mokytojai vaikams suteikia pareigas, o jų teises pamiršta, todėl vaikai mokykloje jaučiasi nesaugiai.

14. Mokinių nuomonės apie vaiko teisių reikšmę ir įgyvendinimą tyrimas patvirtina hipotezę, kad šiandienos pradinių klasių mokinių vaikystė nėra grindžiama deklaruojamomis vaiko teisių idėjomis.

VAIKO TEISIŲ RAIŠKOS SĄLYGOS PRADINĖJE MOKYKLOJE (rekomendacijos mokiniams ir mokytojams)

Tradicinėse socialinėse teorijose vaikai buvo suvokiami kaip būsimi suaugusieji. Tačiau naujoji paradigma sociologijoje identifiko vaikystę kaip socialinę kategoriją, o vaikus kaip socialinius veikėjus. Pedagogui būtinas vaiko teisių teorinių padarinių suvokimas, atsisakant tradicinės vaiko teisių raidos ir socializacijos teorijos. Jis turi vadovautis moderniomis raidos teorijomis ir atmesti senas.

Mokytojui būtina suvokti, kad JT Vaiko teisių konvencija pripažino, jog vaikai yra autonomiškai individai, kurių balsas turi būti girdimas. Jie turi interesus, kurie gali konfliktuoti su suaugusiųjų interesais. Tai suteikia naują perspektyvą vaikų – suaugusiųjų santykiams, todėl turi kisti galios santykiai tarp vaikų ir pedagogų. Vaiko teisių konvencijos reikšmingumas ir suvokimas svarbus santykiuose su vaikais ugdymo procese. Vaikai turi dalyvauti ugdyme, konstruodami jį kartu su mokytojais.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 metais Lietuvos visuomenei buvo svarbus nacionalinės valstybės kūrimas. Buvo ryškinimas šeimos kaip tautinio identiteto kūrėjos bei vaikų kaip tautinės kultūros priėmėjų vaidmuo. Tačiau etninės valstybės modelis sunkiai komponuojasi moderniam pasaulyje. Reikia naujo požiūrio į vaikystę Lietuvoje bei jos ideologiją tradicinių ir modernių sampratų sankirtoje. Mokytojas vaiko teises turi suvokti per modernų vaikystės konstravimą.

Mokytojas turi suvokti vaikystę kaip socialinę konstrukciją, kur vaikystė konceptualizuojama atsižvelgiant į erdvę, laiką, ekonomiką. Vaikystė kaip struktūrinė kategorija ypač tinkama analizuoti ryšį tarp vaikų ir suaugusiųjų Vaiko teisių konvencijos perspektyvoje.

Amžius yra vyraujantis kriterijus nustatant vaikų kaip socialinės grupės poziciją visuomenėje, skirstant išteklius tarp skirtingų amžiaus grupių bei nustatant vaikų vietą visuomenės galios struktūroje. Mokytojas turi suvokti, kad amžius iš vienos pusės apspręstas biologiškai, iš kitos pusės – tai socialinė konstrukcija. Taigi jis gali būti skirtingai apibrėžtas, atsižvelgiant į socialinį bei politinį kontekstą. Priklausomumas yra vaiko amžiaus pasekmė ir yra neatskiriama vaikystės charakteristika, kuri padaro vaikus suvokiamus ne kitaip kaip priklausomais nuo suaugusiųjų. Tai sukuria vaikų specialų ryšį su kitomis visuomenės grupėmis. Vaikų priklausomumo laipsnis gali įvairuoti priklausomai nuo socialinės, ekonominės ir teisinės šalies struktūros.

Mokytojai turi įveikti vaikystės familiarizacijos stereotipą. Šeimos kultūra, kuri remiasi vaiko – suaugusiojo galios santykiu, skiria vaikui subordinacinę poziciją, ir vaiko klausimai tampa privačiu šeimos reikalu. Familiarizacijos terminas nurodo vaikystės susiliejimą su šeimos institucija

iki tokio laipsnio, kai ji tampa neatskiriamu elementu. Taip pat vaikai mažai matomi visuomenėje dėl pernelyg didelio motinystės akcentavimo ir nepakankamo tėvystės vertinimo.

Mokytojai privalo suvokti vaiką kaip individą, nes tėvų kontrolė jam sumažėjo ir ją priėmė mokyklos specialistai. Vaiko teisių konvencija reikalauja, kad pedagogas kurtų ryšius su vaiku kaip individu ir, priimdamas sprendimus, atsižvelgia į vaiką. Pedagogas turi matyti vaiką iš pastarojo perspektyvos ir vadovautis ne „vaiko poreikių sąvoka“, o vaiko interesais. Tačiau sprendimų priėmimas turi būti ne „dėl“ vaiko, tai yra išiklausant į vaiko nuomonę. Ugdymo procese vaikas turi būti nepriklausomas veikėjas.

Mokytojas turi sudaryti sąlygas vaiko dalyvavimui ugdymo procese, kadangi vaiko teisių konvencija garantuoja vaiko dalyvavimo vystymą dviem kryptimis: laisvę daryti sprendimus, liečiančius jo gerovę bei saviraiškos laisvę. Tai reikalauja iš pedagogų sudaryti vaikams tokią aplinką, kurioje vaikai galėtų dalyvauti sprendimų priėmime.

Mokytojas, siekdamas išsiaiškinti vaiko teisių egzistavimą ir svarbą savo klasės vaikams, turi nuolat atlikti tikrinimus pagal konkrečias vaiko teisių diagnostikos metodikas. Būtinai nepageidaujamų tendencijų identifikavimas bei nustatymas, ar visos vaiko teisės reikšmingos pagal ugdymo kryptį.

Vaiko branda neturėtų būti kriterijus, leidžiantis pedagogui suteikti daugiau teisių vaikams. Kitai vaiko teisės neteks reikšmės jų socializacijoje.

Mokytojas turi atsisakyti vadovaujančio vaidmens ugdymo procese, o santykiai tarp vaiko ir suaugusiojo turi būti grindžiami lygiaverte partneryste. Mokytojas negali tapti asmeniu, suteikiančiu ar atimančiu vaikui teises, nes jos yra garantuotos valstybės. Taip pat negali jas dozuoti – vaikui visos jo teisės yra svarbios. Nuvertinus kurią nors vaiko gyvenimo sritį, ugdymas taps nekokybišku.

Reikia skatinti pačius vaikus nuolat pasisakyti apie savo teises ir jų raišką mokykloje bei skirti ypatingą dėmesį pradinių klasių mokinių švietimui vaiko teisių klausimais.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V., (1996). *Dvasingumas ir meilė*. T. 3. Vilnius: Leidybos centras.
2. Archard D., (1993). *Children / Rights and childhood*. London and New York; Routledge.
3. Arends R., (1998). *Mokomės mokyti*. Vilnius: Margi raštai.
4. Arendt H. (1995). *Tarp praeities ir ateities*. Vilnius. Leidybos centras.
5. Arlauskaitė V., (1998). *Tikra knygelė apie skriaudą: suaugusiems ir jų vaikams*. Vilnius: Folium.
6. Artyn vaiko 2. *Knyga auklėtojams, studentams, dėstytojams ir tėvams*. (1998). Vilnius: Polilogas.
7. Augystienė B., (1995). Kas gina vaiko teises – tas gina ateitį. *Psichologija tau*, 6.
8. Babachinaitė G., (1995). *Vaiko teisės: jų smprata ir įgyvendinimo problemos. Vaiko teisės ir jų įgyvendinimo garantijos*. Vilnius: VPU.
9. Balčiūnienė E., Makarienė V., (2001). *Ugdomosios būrelio veiklos organizavimo galimybės. Socialinis ugdymas: papildomojo ugdymo situacija ir perspektyva*. Šiauliai: ŠU.
10. Bajoriūnas Z., (1997). *Šeimos edukologija*. Vilnius: Jošara.
11. Barker R. I., (1994). *The social work dictionary*. Maryland.
12. Baršauskienė V., Janulevičiūtė B., (1999). *Žmogiškieji santykiai*. Kaunas: Technologija.
13. Bitinas B., (1996). *Ugdymo filosofijos pagrindai*. Vilnius: Mintis.
14. Bitinas B., (1998). *Ugdymo tyrimų metodika*. Vilnius: Jošara.
15. Bižys N., Linkaitytė G., Vališkevičiūtė A., (1996). *Pamokos mokytojams*. Vilnius: Margi raštai.
16. Bončkutė R., (2001). *Studentų mokslinių darbų metodinės rekomendacijos*. Klaipėda: KU.
17. Bulotas R., (2000). *Žmogaus ir vaiko teisių mokymo(–si) pagrindai (mokymo priemonė, skirta pedagogams)*. Npublikuotas rankraštis.
18. Bulotas R., (2003). *Žmogaus ir vaiko teisių mokymo(–si) pedagoginiai vidurinėje mokykloje*. Jonava: Linotipas.
19. Bulotas R., (2003). *Mano teisės: neišgalvotos pasakos vaikams*. Jonava.
20. Butkienė G., Kepalaitė A., (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius: Margi raštai.
21. Cleven A., Inglander I., Halvorsen A., (1996). *Educating for Human Rights. From Vision to reality; The 2 European Education for Peace Congress*. Lillehammer, Norway: UNESCO.
22. Černius V. J., (1997). *Tėvų ir mokytojų pagalbininkas*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
23. Danielis E. R., Stafford K., (2000). *Atvirų visiems vaikams grupių kūrimas. Specialiujų poreikių vaikų integravimas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
24. Dapšys K., (1994 – 1995). *Vaiko teisių apsaugos ir jų nusikaltimo prevencijos sistemos kūrimo Lietuvoje matmenys*. Lietuvos šeima, 5.

25. Dawey J., (1990). *The school and society*. Chicago and London: The University of Chicago press.
26. Deveikis L., (1998). *Pavojai, kurie gresia mokant žmogaus teises*. Konvencijos pranešimai. Vilnius.
27. Dinzelbacker P., (Red.) *Europos mentaliteto istorija* (pagrindinių temų apybraižos). Vilnius: Aidai.
28. Dirgėlienė D., (1995). *Socialinės vaikų auklėjimo ir priežiūros problemos Lietuvoje*. Lietuvos šeima: Tradicijos ir ateitis. Vilnius.
29. Erikson E., (1963). *Childhood and society* (2 ed). NY: Norton.
30. Fronès I., (1994). *Dimensions of childhood. Childhood Matters*. Adershot, Brookfield USA, Hong Kong, Singapore, Sydney: Avebury.
31. Gage N. L., Berliner D. C., (1994). *Pedagoginė psichologija*. Vilnius.
32. Gailienė D., Bulotaitė L., Stukienė N., (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
33. Grauelis L., Jestas F., Mejeris–Proksas B., (1991). *Žingsnis po žingsnio*. Vilnius: Mokslas.
34. Grenstad N. M., (1996). *Mokytis – tai atrasti*. Vilnius: Margi raštai.
35. Grigas R., (1989). *Žmogus socialinių santykių sistemoje*. Vilnius: „Žinijos“ draugija.
36. Grucė R., (1994). *Šeimos ir vaikų pasaulis*. Vilnius: Limen.
37. Gučas A., (1990). *Vaiko ir paauglio psichologija*. Kaunas: Šviesa.
38. Hansen K. A., Kaufman R. K., Saifer S., (1997). *Ugdymo ir demokratijos kultūra*. Vilnius: Lietus.
39. Hargreaves A., (1999). *Keičiasi mokytojai, keičiasi laikai*. Vilnius: Tyto Alba.
40. Hart R., (1999). *Creation of the city For Children's Quality of life. Play Rights (IPA), vol. XX*. Numbers 2 and 3.
41. Hovard A., Ozman Samuel, Graver H., (1996). *Filosofijos ugdymo pagrindai*. Vilnius.
42. Ignatavičius S., (1996). *Mokytojo pozicija bei vaidmuo demokratinėje mokykloje*. Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: III tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietus.
43. *Į vaiką orientuotas ugdymas nuo gimimo iki trejų metų*. Knyga ugdytojams. (2001). Vilnius: Lietus.
44. Jenkins J., (1997). *Šių laikų dorovinės problemos*. Vilnius: Alma litera.
45. Jokubauskienė A., (1999). *Mažavaikė šeima ir vienintelis vaikas: socialinis – edukacinis vertinimas*. (Magistro darbas, Klaipėdos universitetas, 1999).
46. Jonynienė Ž., (2000). *Moksleivių ugdymo veikėjų požiūris į vaiko teises, jų vykdymą šeimoje ir mokykloje*. (Daktaro disertacija, Kauno Vytauto Didžiojo universitetas).

47. Jovaiša I., (1993). *Edukologijos įvadas*. Kaunas: Technologija.
48. Jovaiša I., (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas: Šviesa.
49. Jucevičienė P., (1997). *Ugdymo mokslo raida: nuo pedagogikos iki šiuolaikinės edukologijos*. Kaunas: Technologija.
50. Juodaitytė A., (1998). *Demokratijos ir humanizmo pamokos*. Žvirblių takas 3.
51. Juodaitytė A., (2001). *Naujasis visuomenės mąstymas ir vaiko ideologijos kaita*. Tiltai, 3 (16). Klaipėda: KU leidykla.
52. Juodaitytė A., (2000). *Socializacija ir ugdymas vaikystėje (edukologiniu požiūriu)*. Tiltai, 4. Klaipėda: KU leidykla.
53. Juodaitytė A., (2000). *Sugestyvus egalitarizmas ir moderni vaikų lygybės samprata pedagogikoje*. Pedagogika/Mokslo darbai, 44. Kaunas: VDU.
54. Juodaitytė A., (1998). *Vaikai ir vaikystė: Socialinės situacijos konteksto paieškos*. Filosofija. Sociologija 2.
55. Juodaitytė A., (1999). *Vaikystės ideologija: tradicinių ir modernių sampratų sankirtos*. Tiltai 3 –4.
56. Juodaitytė A., (1998). *Visuomenės ideologija vaikų atžvilgiu: metodologinis aspektas*. Sociologija: praeitis ir dabartis. Kaunas: technologija.
57. Juršaitė R., Michailovič I., Dapšys A., (1996). *Vaiko teisių apsaugos problemos Lietuvoje. Žmogaus teisės Lietuvoje/Teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius: Nepriklausomas sociumo tyrimo institutas.
58. Juška A., Kučinskas V., (1998). *Metodiniai patarimai rašantiems kursinius, diplominius, magistro baidiamuosius darbus ir daktaro disertacijas*. Klaipėda: KU.
59. Jūrėnienė L., (1996). *Vaiko teisinės padėties problemos nūdienos Lietuvoje/Vaiko teisės ir jų įgyvendinimo garantijos*. Vilnius.
60. Kabašinskaitė D., (2002). *Vaikystės sociologija, vaikų teisės ir vaikų politika*. Nepublikuotas rankraštis.
61. Kardelis K., (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: JUDEX.
62. Kardelis K., Bagočiūnas S., (2000). *Baigiamųjų darbų (kursinių, diplominių, magistro) rašymas ir iforminimas*. Kaunas: LKKA.
63. Klizaitė J., (1999). *Demokratijos situacija šiuolaikinėje pradžios mokykloje. Mokykla pasitinkant 2000 – uosius: konferencijos pranešimų medžiaga*. Klaipėda: Klaipėdos aukštesnioji pedagogikos mokykla.
64. Korčiakas J., (1997). *Teisė į pagarbą. Pedagoginiai raštai*. Vilnius: Mintis.
65. Kriauciūnienė Ž., (2000). *Vaikas – ne suaugusiųjų nuosavybė*. Esu. 1 (198).

66. Kurienė A., (2000). *Būkime atidūs – vaikų ištiko bėda: knygelė mokytojams ir mokyklų vadovams*. Vilnius: SOS vaikų kaimų Lietuvoje draugija.
67. Kviesskienė G., (2000). *Socializacijos pedagogika*. Vilnius.
68. Leliūgienė I., (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija.
69. Leonavičius J., (1993). *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius: Academia.
70. Lepeškienė V., (1996). *Humanistinis ugdymas mokykloje*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
71. Letukienė N., (2000). *Aš – žmogus tarp žmonių*. Vilnius.
72. Lietuvos Respublikos Konstitucija. (1992). Vilnius.
73. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas (ir kiti pagrindiniai norminiai aktai, reglamentuojantys vaiko teisių apsaugą, įvaikinimą, globą, pašalpas šeimai). (1999). Vilnius: Saulužė.
74. Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerija (2006). *Nepilnamečių kriminalinė jurisdikcija*. Vilnius: Statistikos departamentas.
75. Lietuvos vaiko teisių gynimo organizacija (1996). *Vaiko teisių konvencija*. Vilnius: SOLIDARITY.
76. Lietuvos vaiko teisių gynimo organizacija „Gelbėkit vaikus“ (2000). *Vaiko teisės Europoje*. Vilnius. Lietuva.
77. Lietuvos žmogaus teisių centras (1996). *Lietuvos žmogaus teisių centro veikla*. Vilnius: LŽTC.
78. Marcinkevičienė D., (1999). *Vedusiųjų visuomenė: santuoka ir skyrybos Lietuvoje XIX a. – XX a. pradžioje*. Vilnius: Vaga.
79. Maslow A., (1993/4). *Idealios mokyklos vizija*. Mokykla, 5.
80. McLaughlin H. T., (1997). *Šiuolaikinė ugdymo filosofija. Demokratiškumas. Vertybės. Įvairovė*. Kaunas: Technologija.
81. Meyer – Bisch P., (1995). *Culture of democracy: a challenge for schools*. Paris: UNESCO.
82. Myers D. G., (2000). *Psichologija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
83. Morkūnienė J., (1989). *Filosofinės humanizmo problemos*. Vilnius: Mintis.
84. Pakšytė S., (2002). *Vaiko teisių ir pareigų problema: pareigingumo akcentavimas. Pradinės mokyklos aktualijos*. Šiauliai: ŠU.
85. Pakšytė S., (2001). *Vaiko supažindinimas su jų teisėmis ir pareigomis papildomojo ugdymo veikloje. Socialinis ugdymas: papildomojo ugdymo situacija ir perspektyvos*. Šiauliai: ŠU.
86. Pažiarauskienė R., (1998). *Klaipėdos VTAT – os veikla (teorinis ir praktinis aspektas). Magistro darbas*. Klaipėdos universitetas (1998).
87. Puodžiūnienė E., (1997). *Daugiau dėmesio asocialių šeimų vaikams / Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos*. Vilnius.

88. Rajonų, miestų vaikų teisių apsaugos tarnybų bendrieji nuostatai, patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 94 – 05 – 13 nutarimu Nr. 370.
89. Rogers J. L., (1992). Vaiką žalojančio suaugusiųjų elgesio problema. *Psichologija Tau*, 3.
90. Rexton S., (1997). *Children in Europe. London: NCH Action for children.*
91. Sakalauskas G., (2000). *Vaiko teisių apsauga Lietuvoje.* Vilnius. Vaiko teisių informacijos centras.
92. Sampson R., *Bullying in Schools.* Washington, Dc:US Dept.of Justice, Office of Community oriented Policing Services (HV 7936 C83 P768 2002 No.12), [interaktyvus].[žiūrėta 2008 12 14].Prieiga per internetą: http://www.world-bank.org/html/extdr/hnp/hddflash/workp/wp_00056.htm
93. Savickaitė J. S., (1998). *Vaikas ir jo teisės Lietuvoje / Vaiko teisės ir jų įgyvendinimo garantijos.* Vilnius.
94. Savolainen K., (1997). *Manual for human rights education: primary and secondary levels; preliminary version.* Paris: UNESCO.
95. Shiman D., (1996). *Žmogaus teisių mokymas: pamokos klasėje bet kuriai amžiaus grupei. Švietimo apie žmogaus teises uždaviniai.* Vilnius.
96. Starkey H., (1994). Europos tarybos veikla mokant žmogaus teisių. *Švietimo naujovės*, 2.
97. Sterfeldt Ch., Rask Mathiasen, (1999). *Pedagogika ir demokratija (ugdomojo darbo eksperimentai Lietuvos vaikų darželiuose).* Vilnius: Aidai.
98. Strutinskaitė J., (1999). *Vaiko teisių konvencijos nagrinėjimo pradinėse mokyklose metodika.* Vilniu.
99. Stoll L., Fink D., (1998). *Keičiame mokyklą.* Vilnius: Margi raštai.
100. Suslavičius A., (1995). *Socialinė psichologija.* Kaunas: Šviesa.
101. Sutton C., (1999). *Socialinis darbas, bendruomenės veikla ir psichologija.* Vilnius.
102. Šiaučiukėnienė L., (1997). *Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas: monografija.* Kaunas: Technologija.
103. Šikaitė V., (1992). Sugedusio pyrago pamokos. *Psichologija Tau*, 3.
104. Šikaitė V., (1998). *Tikra knygelė apie skriaudą: suaugusiems ir vaikams.* Vilnius: Folium.
105. Šiliauskienė A., (1997). *Vaikai gali būti laimingi. Projekto „Gera pradžia“ metodikos adaptacijos ypatumai Lietuvoje ir kitose šalyse: tarptautinės konferencijos pranešimų medžiaga.* Vilnius: Gimtasis žodis.
106. Šliogeris A., (1996). *Sudužusio pasaulio vaikai.* Mokykla, 2.
107. Štaineris R., (2000). *Žmogiškosios esybės vystymasis.* Vilnius: Lietuvos valdorfo pedagogikos centras.

108. Teresevičienė M., (1995). *Vaikų teisės ir socializacija mokykloje ir namuose. Mokslinė ataskaita Lietuvos valstybiniam mokslų ir studijų fondui*. Registracijos Nr. 95 – 102/6A. Kainas: VDU.
109. Teresevičienė M., Gedvilienė G., (1999). *Mokymasis bendradarbiaujant*. Vilnius: Garnelis.
110. Trakinskienė L., (1998). *Vaikų teisės/Konferencijos pranešimai*. Vilnius.
111. Utrio K., (1998). *Ievos duktrytės. Europos moters ir šeimos istorija*. Vilnius: Pradai.
112. *Vaikas šiuolaikinėje visuomenėje: konferencijos pranešimų medžiaga*. (1999). Klaipėda: KU.
113. *Vaikas tarp prievartos ir išnaudojimo*. (2000). Vilnius: Leidybos centras.
114. *Vaiko teisės*. (1997). Vilnius: Meralas.
115. *Vaiko teisių konvencija*. (1995). Vilnius: Vaikų teisių informacijos ir konsultavimo centras.
116. Vaitkevičius J., (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Aidai.
117. Valstybės žinios, 92 – 11 – 30 Nr. 33 – 1014.
118. Valstybės žinios, 95 – 11 – 02 Nr. 89 – 1984.
119. Valstybės žinios, 96 – 04 – 12 Nr. 33 – 807.
120. Valstybės žinios, 98 – 04 – 15 Nr. 35 – 933.
121. Valstybės žinios, 98 – 07 – 01 Nr. 59 – 1653.
122. Vinkus A., (1996). *Ižanginis žodis/Vaikų teisės ir jų įgyvendinimo garantijos*. Vilnius: Atviros Lietuvos fondas.
123. Walsh K. B., (1997). *Į vaiką orientuotų klasių kūrimas*. Knyga ugdytojams (6 – 7 m.). Vilnius: Lietus.
124. Walsh K. B., (1997). *Step by step. Programa vaikams ir šeimoms*. (Step by step programos vyresniems pradinėms klasių vaikams pristatymas). Vilnius: Atviros Lietuvos fondas.
125. Zaleskienė I., (1999). *Žmogaus teisių mokymo vadovas*. Vilnius: Lietus.
126. Zaukienė A., (1998). *Mokytojo veikla – ieškojimų ir sprendimų kelyje*. Vilnius: Kronta.
127. Žibaitis R., (1997). *Vaikas kaip vertybė: tarp tradicinių ir šiuolaikinių prokreacinės elgsenos normų ir nuostatų. Šeima ir gimstamumas Lietuvoje*. Vilnius: Lietus.
128. *Žmogaus teisės: tarptautinių dokumentų rinkinys. Tarptautinių dokumentų rinkinys*. (1997). T.1.2. Vilnius: Mintis.
129. Žukauskienė R., (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
130. <http://www.nplc.lt/leid/NPLC-inf-leid2007-1-4.pdf>

PRIEDAI